

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КВІТКА АЛІНА СЕРГІЇВНА

УДК 378.147:316.77-047.22:355.23:343.82](477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

011 – Освітні, педагогічні науки

01 – Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. С. Квітка

Науковий керівник – Діденко Олександр Васильович,
доктор педагогічних наук, професор

Хмельницький – 2022

АНОТАЦІЯ

Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Хмельницький національний університет, Хмельницький, 2022.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішено важливе наукове завдання щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України.

У першому розділі висвітлено теоретичні основи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема охарактеризовано соціально-комунікативну компетентність як предмет наукових досліджень, розкрито історико-педагогічні та компаративістські засади професійної підготовки фахівців пенітенціарної системи, висвітлено сутність, структуру і зміст соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України.

У другому розділі представлено науково-методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, визначено її критерії, показники та рівні, з'ясовано стан сформованості цієї професійно важливої властивості, обґрунтовано педагогічні умови її формування.

У третьому розділі подано зміст і методику впровадження педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, результати формувального етапу експерименту, а також методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-

комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України.

З'ясовано, що проблематика формування соціально-комунікативної компетентності є предметом уваги представників різних галузей знань, зокрема філософії, соціології, лінгвістики, психології та педагогіки. Філософи акцентують увагу на соціально-комунікативній компетентності як особистісній властивості, що допомагає досягти взаєморозуміння, соціологи трактують її як результат засвоєння досвіду взаємодії із іншими людьми, мовознавці – як результат засвоєння особистістю мовної системи. Для педагогів важливим предметом дослідження є шляхи формування соціально-комунікативної компетентності, чинники, які впливають на цей процес.

Визначено, що соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби є інтегративною особистісною властивістю, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю. У структурі соціально-комунікативної компетентності офіцерів кримінально-виконавчої служби виокремлено особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний компоненти.

З урахуванням структури соціально-комунікативної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України для діагностики її сформованості запропоновано три критерії, які характеризують її структурні компоненти, зокрема особистісний, когнітивний та діяльнісний, і відповідні показники. Особистісному критерію соціально-комунікативної компетентності відповідають такі показники, як стійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, соціальний інтелект, комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, орієнтація на партнерство, здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності; когнітивному – знання сутності професійної

комунікації, її специфіки, обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності, знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності, комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості); діяльнісному – вміння чітко вибудовувати службові розмови, налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію, долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вести дискусію та переконувати з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу. Виокремлено три рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності: початковий, достатній і оптимальний.

Подано результати педагогічного експерименту щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, під час якого було доповнено та структуровано зміст дисциплін гуманітарного спрямування «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній службі. Важливе значення мало використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для розвитку в курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок, а також моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії, активізації їхньої самостійної дослідницької / проєктної роботи під час планових занять та самостійної підготовки.

На основі проведеного дослідження розроблено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування у майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України соціально-комунікативної компетентності. Рекомендовано дотримуватися

системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів; урахувувати вимоги загальних (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності, самостійності й активності, професійної спрямованості) та специфічних (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) принципів; доповнити та структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній службі; використовувати інтерактивні та діалогічно-дискусійні технології навчання для розвитку у курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок; моделювати типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності; активізувати самостійну дослідницьку / проєктну роботу курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше*: *обґрунтовано* педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України (доповнення та структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання; моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки); *удосконалено*: діагностичний апарат для з'ясування стану сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України завдяки використанню критеріїв (особистісного, когнітивного та діяльнісного), відповідних їм показників та характеристики рівнів (початкового,

достатнього та оптимального); сутність поняття «соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України» (інтегративна особистісна властивість, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю); *подальшого розвитку* набули наукові уявлення про зміст і структуру соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України (як єдності особистісно-комунікативного, інформаційно-пізнавального та діяльнісно-результативного компонентів) і особливості її формування шляхом моделювання цього процесу і створення відповідної структурно-функціональної моделі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки, в яких запропоновано використовувати комунікативні практики та несилові інструменти впливу на засуджених, а також застосовувати методи ненасильницької комунікації в місцях відбування покарань. Підготовлено та впроваджено в систему професійної підготовки навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та комунікації у пенітенціарній системі. Запропоновано систему змодельованих типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності та інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії з

різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, взаємодія, професійна комунікація, майбутні офіцери, Державна кримінально-виконавча служба України, педагогічні умови, професійна підготовка.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Квітка А. С. Діагностичний апарат для визначення сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки.* Хмельницький, 2021. № 1(24). С. 180–192. (індексується в таких наукометричних базах даних: Google Академія, США; IndexCopernicus, Польща; Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Україна; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/638/588>.

DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.638>

2. Квітка А. С. Методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Інноваційна педагогіка: наук. журнал.* Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 61–66. (індексується в наукометричній базі даних IndexCopernicus, Польща; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/34/part_2/14.pdf

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.12>

3. Квітка А. С. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-

виконавчої служби України. *Молодь і ринок* : щомісячний наук.-пед. журн. Дрогобич, 2021. № 4 (190). С. 142–148. (індексується у таких наукометричних базах даних: Google Scholar, США; IndexCopernicus, Польща; ERIN PLUS, Норвегія; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/228080/234929>

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>

4. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький, 2020. № 4(23). С. 169–183. (індексується в таких наукометричних базах даних: Google Академія, США; IndexCopernicus, Польща; Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Україна; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/606/560>.

DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.606>

5. Квітка А. С. Сутність, особливості змісту і структура соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / редкол. : Г. П. Шевченко (голов. ред.) та ін. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім.В. Даля, 2021. Вип. 2(101). Ч. 2. С. 36–48. (індексується в таких наукометричних базах даних: Ulrich's Periodical Directoty, США; IndexCopernicus, Польща; Open Academic Journals Index (OAJI); внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=domtp_2021_2\(2\)_6](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=domtp_2021_2(2)_6)

DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_2-36-48

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Квітка А. С. Дослідно-експериментальна робота з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.). Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 34–36. Посилання на публікацію: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-Konferencija-22.04.2021.pdf>

7. Квітка А. С. Критерії та показники сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 лютого 2021 р.) Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 29–32. Посилання на публікацію: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/02/re-12.02.21.pdf?>

8 Квітка А. С. Окремі результати педагогічного експерименту з формування у майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України соціально-комунікативної компетентності. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21–22 травня 2021 р.) Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 80–82. Посилання на публікацію: https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/pedagogyLviv_%D0%9C%D0%B0%D0%B9_2021.pdf

9. Квітка А. С. Особливості змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 травня 2020 р.) Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. С. 100–103. Посилання на публікацію: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5409/document.pdf>

10. Квітка А. С. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 35–36. Посилання на публікацію: <http://www.kppro.nau.edu.ua/files/Konfer2021.pdf>

11. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: український і зарубіжний досвід формування. *Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16-17 квітня 2021 р.) Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2021. С. 114–116.

12. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України до професійної діяльності. *Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки й оборони України*: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 26 листопада 2020 р.). Хмельницький: Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2020. С. 557–559. Посилання на публікацію: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/2konferen_listopad_2020.pdf

13. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України як актуальна проблема професійної педагогіки. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29–30 травня 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 35–39.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України : методичні рекомендації. Чернігів : Академія ДПтС, 2021. 67 с.

ABSTRACT

Kvitka A. S. Forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine. – Qualifying scientific paper on the rights of a manuscript.

Thesis on obtaining a scientific degree of Ph.D. in Pedagogics on a specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. – Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, 2022.

Theoretical generalization is made and an important scientific task concerning the issue of forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine is solved in the thesis.

Theoretical fundamentals of the process of forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are highlighted in the first section. In particular, social and communicative competence as a subject of research is characterized. Historical and pedagogical as well as comparative principles of penitentiary staff professional training are revealed. The essence, structure and contents of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are highlighted.

Scientific and methodological principles of the process of forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are presented in the second section. Its criteria, indicators and levels are defined. State of this professionally important property formation is clarified. Pedagogical conditions of its forming are substantiated.

The contents and methods of implementing pedagogical conditions for forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, the results of the formative stage of the experiment, as well as guidelines for academic staff on forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are presented in the third section.

It was found out that the representatives of various fields of knowledge, including Philosophy, Sociology, Linguistics, Psychology and Pedagogics paid their attention to the issue of social and communicative competence forming. Philosophers emphasize social and communicative competence to be a personality trait that helps to achieve mutual understanding. Sociologists interpret it as the result of acquiring experience of interacting with other people. Linguists consider it to be a result of language system learning. For teachers the ways of social and communicative competence forming as well as the factors that influence this are the subjects of great importance.

It was found out that penitentiary officer's social and communicative competence was an integrative personality trait, covering personal characteristics and motives of professional activity, special knowledge and skills necessary for establishing social and communicative interaction between various categories of persons, including colleagues, prisoners, their relatives and the public. In the structure of penitentiary officer's social and communicative competence, personal-communicative, information-cognitive and activity-productive components are distinguished.

Taking into account the structure of social and communicative competence of the officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in order to diagnose its level of forming, three criteria are proposed. These criteria characterize its structural components, including personal, cognitive and activity, and relevant indicators. The personal criterion of social and communicative competence is met by such indicators as stable cognitive interests in the field of social and communicative interaction, social intelligence, communicativeness, willingness to make and maintain contacts with other people, partnership orientation, ability to analyze their communicative activities; cognitive criterion is met by such indicators as knowledge of the essence of professional communication and its specifics, awareness of moral and ethical norms and rules of professionally oriented communication, knowledge of interpersonal interaction, patterns of group activity, communication strategies and tactics while interacting with different

categories of persons (convicts, their relatives, the public); activity criterion is met by such indicators as the ability to build business conversations clearly, make contact and maintain interaction, overcome barriers and communicative deviations in the process of professional communication, lead a discussion and persuade in order to reduce the number of coercive measures. Three levels of social and communicative competence forming are distinguished. They are initial, sufficient and optimal ones.

The results of pedagogical experiment on forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are presented. The essence of such humanitarian academic disciplines as “Ukrainian Language for Professional Purposes”, “Penitentiary Pedagogics”, “Penitentiary Psychology”, “Professional Ethics”, “Rhetoric”, “Foreign Language for Professional Purposes” was supplemented and structured taking into account the peculiarities of professional activity and social-communicative interaction in the penitentiary service. It was important to use interactive and dialogical-discussion learning technologies in order to develop cadets’ social and communicative skills, as well as to model typical professional situations on problems basis in order cadets to gain experience in social and communicative interaction, intensifying their independent research / project work while conducting scheduled classes and self-training.

The guidelines for academic staff concerning forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are developed based on the conducted research. It is recommended to follow a systemic, activity, personality-oriented, axiological, competence and socio-cultural approaches; to take into account the requirements of general (scientific, systematic, individual approach, connection of theory and practice, clarity, independence and activity, professional orientation) and specific (andragogy, creativity, problems, subject-subject interaction, variability) principles; to supplement and structure the essence of humanitarian academic disciplines taking into account the peculiarities of professional activity as well as

social and communicative interaction in penitentiary service; to use interactive and dialogical-discussion learning technologies for development cadets' social and communicative skills; to model typical professional situations on problems basis; to intensify cadets' independent research / project work while conducting scheduled classes and self-training.

Scientific novelty of the obtained results is that *for the first time*: pedagogical conditions of forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the process of their professional training *were substantiated* (they are the following: supplementing and structuring the essence of humanitarian academic disciplines taking into account the peculiarities of professional activity as well as social and communicative interaction in penitentiary service; developing social and communicative skills by using interactive and dialogical-discussion learning technologies; modeling typical professional situations on problems basis in order to gain experience of social and communicative interaction; intensifying cadets' independent research / project work while conducting scheduled classes and self-training); diagnostic apparatus in order to determine the state of forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine by using criteria (personal, cognitive and activity), corresponding indicators and level characteristics (initial, sufficient and optimal); the essence of the concept of "social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine" (it is an integrative personality trait, covering personal characteristics and motives of professional activity, special knowledge and skills necessary for establishing social and communicative interaction between various categories of persons, including colleagues, prisoners, their relatives and the public) *were improved*; scientific ideas about the essence and structure of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (as a unity of personal-communicative, information-cognitive and activity-productive

components) and peculiarities of its forming by modeling this process and creating appropriate structural functional model *were further developed*.

Practical significance of the obtained results is that the guidelines for academic staff concerning forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the process of professional training have been developed. It is offered to use communicative practices and non-power tools to influence convicts as well as training methods of nonviolent communication in penal institutions. Teaching materials for such academic disciplines as: “Ukrainian Language for Professional Purposes”, “Penitentiary Pedagogics”, “Penitentiary Psychology”, “Professional Ethics”, “Rhetoric”, “Foreign Language for Professional Purposes” were prepared and implemented in the system of professional training taking into account the peculiarities of professional activity and communication in the penitentiary service. The system of modeled typical professional situations on problems basis and interactive and dialogical-discussion learning technologies is proposed for cadets to gain experience of social and communicative interaction with different categories of persons (convicts, their relatives, members of the public).

Key words: social and communicative competence, interaction, professional communication, future officers, State Criminal and Executive Service of Ukraine, pedagogical conditions, professional training.

LIST OF AUTHOR’S PUBLICATIONS

Publications that reflect the main findings of the thesis

1. Kvitka, A. S. (2021). *Diahnostychnyi aparat dlia vyznachennia sformovanosti sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby* [Diagnostic apparatus for determining formation of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky* – [Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard

Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences], Khmelnytskyi, No. 1(24). PP. 180–192. [in Ukrainian]. Available at: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/638/588>.

DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.638>

2. Kvitka, A.S. (2021). *Metodychni rekomendatsii naukovo-pedahohichnym pratsivnykam shchodo formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Methodological recommendations for scientific and pedagogical workers regarding formation of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Innovatsiina pedahohika: naukovyi zhurnal* – [Innovative Pedagogics: scientific magazine]. Odesa: Black Sea Research Institute of Economics and Innovation, Issue 34. Vol. 2. PP. 61–66. [in Ukrainian]. Available at: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/34/part_2/14.pdf

DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.12>

3. Kvitka, A. S. (2021). *Pedahohichni umovy formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Pedagogical conditions for forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Molod i rynek: shchomisiachnyi naukovo pedahohichnyi zhurnal* – [Youth and Market: monthly scientific and pedagogical journal], Drohobych, No. 4 (190). PP. 142–148. [in Ukrainian]. Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/228080/234929>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>

4. Kvitka, A. S. (2020). *Sotsialno-komunikatyvna kompetentnist maibutnikh ofitseriv yak predmet naukovykh doslidzhen* [Future officers' social and communicative competence as a subject of academic researches]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky* – [Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical

Sciences], Khmelnytskyi, No. 4(23). PP. 169–183. Available at: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/606/560>.

DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.606>

5. Kvitka, A. S. (2021). *Sutnist, osoblyvosti zmistu i struktura sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [The essence, peculiarities of subject and structure of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats* – [Personality's spirituality: methodology, theory and practice: collection. of scientific papers]. *Sievierodonetsk: Publishing House of SNU named after V. Dal*, Issue 2(101). Part 2. PP. 36–48. [in Ukrainian].

Available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=domtp_2021_2\(2\)__6](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=domtp_2021_2(2)__6)

DOI https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_2-36-48

Publications that validate scientific findings of the thesis

6. Kvitka, A. S. (2021). *Doslidno-eksperymentalna robota z formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Research and experimental work on forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky v haluzi prava, osvity, sotsialnykh ta povedinkovykh nauk – 2021* – [Current issues of theory and practice in the field of law, education, social and behavioural sciences – 2021]: proceedings of the International scientific and practical conference (Chernihiv, April 22–23, 2021). Chernihiv: DPtS Academy, 2021. PP. 34–36. [in Ukrainian].

Available at: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-Konferencija-22.04.2021.pdf>

7. Kvitka, A. S. (2021). *Kryterii ta pokaznyky sformovanosti sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Criteria and indicators of the formation of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Stan osvithoho protsesu v umovakh vyklykiv sohodennia* – [The state of the educational process in conditions of today's challenges]: proceedings of International scientific and practical conference (Dnipro, February 12, 2021), Dnipro: International Humanitarian Research Center. PP. 29–32. [in Ukrainian]. Available at: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/02/re-12.02.21.pdf>

8. Kvitka, A. S. (2021). *Okremi rezultaty pedahohichnoho eksperymentu z formuvannia u maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti* [Specific results of pedagogical experiment on forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Suchasnyi vymir psykholohii ta pedahohiky* – [Modern dimension of Psychology and Pedagogics]: proceedings of International scientific and practical conference (Lviv, May 21–22, 2021), Lviv: NGO "Lviv Pedagogical Community", PP. 80–82. [in Ukrainian].

Available at: https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/pedagogylviv_%D0%9C%D0%B0%D0%B9_2021.pdf

9. Kvitka, A. S. (2020). *Osoblyvosti zmistu sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Peculiarities of the essence of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]. *Suchasnyi vymir psykholohii ta pedahohiky* – [Modern dimension of Psychology and Pedagogics]: proceedings of International scientific and practical conference (Lviv, May 22–23, 2020) Lviv: NGO "Lviv Pedagogical Community", PP. 100–103. [in Ukrainian].

Available at: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5409/document.pdf>

10. Kvitka, A. S. (2021). *Pedahohichni umovy formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Pedagogical conditions for e forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the process of professional training]. *Aktualni problemy vyshchoi profesiinoi osvity* – [Actual problems of higher professional education]: proceedings of the IX International scientific and practical conference (Kyiv, April 23, 2021). Kyiv, PP. 35–36. [in Ukrainian]. Available at: <http://www.kpppo.nau.edu.ua/files/Konfer2021.pdf>

11. Kvitka, A. S. (2021). *Sotsialno-komunikatyvna kompetentnist maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy: ukraïnskyi i zarubizhnyi dosvid formuvannia* [Social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine: Ukrainian and foreign experience of forming]. *Pedahohika i psykholohiia: napriamky ta tendentsii rozvytku v Ukraini ta sviti* – [Pedagogics and Psychology: directions and trends of development in Ukraine and the world]: proceedings of International scientific and practical conference (Odesa, April 16-17, 2021). Odesa: NGO "Southern Foundation of Pedagogics", PP. 114–116. [in Ukrainian].

12. Kvitka, A. S. (2020). *Sotsialno-komunikatyvna kompetentnist u strukturi hotovnosti ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy do profesiinoi diialnosti* [Social and communicative competence in the structure of readiness of the officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine for their professional activity]. *Osvitno-naukove zabezpechennia skladovykh sektoru bezpeky i oborony Ukrainy* – Educational and scientific provision of the components of the security and defense sector of Ukraine: proceedings of the XII All-Ukrainian scientific and practical conference (Khmelnyskyi, November 26, 2020). Khmelnyskyi: National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnyskyi, PP. 557–559. [in Ukrainian]. Available at: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/2konferen_listopad_2020.pdf

13. Kvitka, A. S. (2020). *Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy yak aktualna problema profesiinoi pedahohiky* [Formation of social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine as an actual problem of Professional Pedagogics]. *Naukovi dosiahnennia, vidkryttia ta shliakhy rozvytku pedahohichnoi nauky* – [Scientific achievements, discoveries and ways of pedagogical science development]: proceedings of International scientific and practical conference (Zaporizhzhia, May 29–30, 2020). Zaporizhzhia, PP. 35–39. [in Ukrainian].

Publications that additionally reflect scientific results of the thesis

14. Kvitka, A. S. (2021). *Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy: metodychni rekomendatsii* [Forming social and communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine: guidelines]. Chernihiv: DPtS Academy, 67 p. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	24
ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	34
1.1 Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів як предмет наукових досліджень	34
1.2 Історико-педагогічні та компаративістські засади професійної підготовки фахівців пенітенціарної системи	56
1.3 Сутність, структура і зміст соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	74
Висновки до розділу	92
РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	94
2.1 Методика виконання дослідження	94
2.2 Критерії, показники та рівні сформованості соціально- комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	103
2.3 Стан сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	115
2.4 Обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	133
Висновки до розділу	157

РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ І РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ	160
3.1. Зміст і методика формувального етапу експерименту	160
3.2 Результати дослідно-експериментальної роботи з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	185
3.3 Методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	197
Висновки до розділу	204
ВИСНОВКИ	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211
ДОДАТКИ	238
ДОДАТОК А Діагностичні методики для визначення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності курсантів	239
ДОДАТОК Б Результати експертного оцінювання потенціалу гуманітарних дисциплін щодо формування соціально-комунікативної компетентності	269
ДОДАТОК В Матеріали, використані під час формувального етапу педагогічного експерименту з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України	270
ДОДАТОК Д Тест «Чи вмієте Ви слухати?»	292
ДОДАТОК Е Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності (В. Бойко)	294
ДОДАТОК Ж Витяги з освітньо-професійних програм підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальностями «Право», «Правоохоронна діяльність», «Психологія»...	299
ДОДАТОК И Акти реалізації результатів дослідження	329
ДОДАТОК К Список публікацій здобувача	338

ДОДАТОК Л Відомості про апробацію результатів дисертації.....	342
---	-----

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДКВС – Державна кримінально-виконавча служба

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ЗВО – заклад вищої освіти

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ПС – пенітенціарна система

ВОР (Federal Bureau of Prisons) – Федеральне бюро в'язниць США

NIC – National Institute of Corrections Academy (Aurora, CO) –
Національний інститут виправних установ США (м. Аврора, штат Колорадо)

FLETC (Federal Law Enforcement Training Centers) – Федеральний центр
підготовки співробітників правоохоронних органів США (м. Глінко, штат
Джорджія)

CSA (Correctional Service Canada) – Служба виправних установ Канади

CPO (Chief Program Officer) – Керівник виправної програми

SPIP (Service Pénitentiaire d'Insertion et de Probation) – служба
пенітенціарної інтеграції та пробації Французької Республіки

ENAP (Ecole Nationale d'Administration Pénitentiaire) – Національна
школа В'язничної адміністрації Французької Республіки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із напрямів реформування пенітенціарної системи України є гуманізація і демократизація інститутів виконання покарань з урахуванням міжнародних норм і стандартів щодо поводження з ув'язненими (Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, Європейських пенітенціарних правил та ін.). Зокрема Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі) (ООН, 1955 р.) передбачають, що органи в'язничного управління повинні піклуватися про ретельний відбір персоналу всіх категорій установ виконання покарань, оскільки належне функціонування цих закладів залежить від добросовісності, гуманності, компетентності й особистісних якостей співробітників. Це означає, що фахівці Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) повинні здійснювати свою службову діяльність з позицій гуманізму, дотримання прав та основоположних свобод ув'язнених, мати професійні знання, уміння і навички не лише з юридичних наук, пенітенціарного менеджменту і професійної сфери, а й соціальної роботи, пенітенціарної психології і педагогіки. Особливе значення має здатність будувати конструктивні відносини з колегами, з ув'язненими та їхніми рідними, вирішувати професійні та життєві проблеми за допомогою комунікації, досягати взаєморозуміння з керівництвом, попереджувати і вирішувати конфлікти тощо. Результати аналізу освітньо-професійних програм підготовки офіцерів ДКВС дозволяють стверджувати, що вони повинні уміти встановлювати і підтримувати необхідні контакти з колегами, керівництвом, підлеглими та ув'язненими, а також мати певну сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування і соціальної взаємодії. Крім цього, офіцери ДКВС мають бути здатними до співробітництва в групі та команді, бути мобільними, уміти визначати

необхідні цілі та працювати в колективі, досягати мети комунікації, підтримувати взаємини. Загалом йдеться про необхідність володіння знаннями, уміннями, навичками і властивостями, які є складниками соціально-комунікативної компетентності.

Результати аналізу наукових публікацій з проблеми формування і розвитку вказаної компетентності показали, що загальні особливості соціально-комунікативної компетентності визначили К. Albrecht, N. Cantor, D. Goleman, U. Kannig, J. Kihlstorm, D. Kiraly, I. Андрощук, Н. Бідюк, В. Третько та ін. Концептуальні засади підготовки персоналу органів кримінально-виконавчої служби висвітлено у працях В. Аніщенко, В. Розова, В. Синьова, О. Тогочинського, Г. Яворської та ін. Окремі аспекти комунікативної підготовки майбутніх правоохоронців досліджують Л. Барановська, Н. Бхіндер, П. Дамограй, А. Білоножко, С. Гіренко, О. Діденко, Ю. Короткова, А. Кудлай, Л. Насіленко, В. Пономаренко, Л. Руденко, І. Саражинська, О. Семенов, О. Сидорова, А. Токарська, Л. Франків, Н. Ценко та ін. Безпосередньо специфіку соціальної та комунікативної підготовки, формування соціальної та комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби вивчають В. Барковський, О. Дука та І. Радомський.

Натомість комплексного дослідження проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України на сьогодні немає. Зокрема не обґрунтовано педагогічних умов і не розроблено структурно-функціональної моделі її формування в курсантів під час навчання у закладі вищої освіти (далі – ЗВО), потребують уточнення критерії та показники її сформованості. Важливим перспективним завданням є також цілісне науково-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС з урахуванням сучасних умов діяльності цього відомства.

Однак результати аналізу стану і якості професійної підготовки майбутніх офіцерів ДКВС у ЗВО пенітенціарної системи України свідчать,

що освітнє середовище не завжди сприяє результативному формуванню соціально-комунікативної компетентності. Мова йде про високу регламентацію життєдіяльності, суворий статутний порядок і директивні взаємовідносини, певну ізоляцію від спілкування з рідними, близькими і друзями. Негативним чинником є примусове спілкування з обмеженим колом людей, необхідність безумовного підпорядкування начальникам чи нормам поведінки.

Результати дослідно-експериментальної роботи, проведеної на великому емпіричному матеріалі, дали змогу виявити й інші проблеми. Аналіз відгуків на випускників ЗВО, які впродовж року виконували обов'язки на первинних посадах в установах ДКВС України, вказують на те, що лише у 35,5 % соціально-комунікативна компетентність сформована на високому рівні. Непоодинокими є випадки професійної деформації офіцерів ДКВС України, що зумовлені недостатнім рівнем сформованості у них необхідних знань, умінь і навичок – компонентів соціально-комунікативної компетентності.

Потребують також розв'язання *суперечності*, які виявлено в результаті аналізу теорії та практики професійної підготовки офіцерів ДКВС України, зокрема між:

- зростанням вимог суспільства до якості професійної підготовки офіцерів ДКВС, зумовлених особливостями їхньої професійної діяльності в сучасних умовах, і недостатністю методологічної та методичної бази для виконання цих вимог;

- вимогами до рівня соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС та можливостями її формування у ЗВО з використанням традиційних підходів і моделей фахової підготовки;

- значними педагогічними резервами навчальних дисциплін циклів гуманітарної, соціально-економічної, професійної і практичної підготовки щодо формування соціальної компетентності та невідповідністю форм, методів і засобів організації навчального процесу.

Отже, необхідність удосконалення змісту і якості підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України, теоретична і практична значущість вирішення проблеми, її недостатня розробленість, а також наявні суперечності зумовили вибір теми дисертації **«Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у Хмельницькому національному університеті відповідно до тематичного плану науково-дослідницьких робіт з теми «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 31.10.2019 р.).

Мета дослідження – визначити, обґрунтувати й експериментально перевірити результативність педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

- 1) з'ясувати сутність, структуру та особливості змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;
- 2) визначити критерії, показники, охарактеризувати рівні та з'ясувати стан сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України під час навчання у ЗВО;
- 3) обґрунтувати педагогічні умови та розробити структурно-функціональну модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки;
- 4) експериментально перевірити результативність педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки;

5) розробити методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх офіцерів ДКВС України.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки.

Відповідно до поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: абстрагування, систематизація й узагальнення теоретичних положень – для визначення сутності і змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; аналіз – для виокремлення структурних частин соціально-комунікативної компетентності як особистісної характеристики; ретроспективний і порівняльний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження – для з'ясування стану дослідження проблеми у педагогічній теорії та практиці, а також – для визначення загальних підходів до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України; синтез – для об'єднання окремих частини соціально-комунікативної компетентності в єдине ціле; індукція – для характеристики загальних властивостей соціально-комунікативної компетентності та її сформованості у майбутніх офіцерів на основі її стану в кожного курсанта; дедукція – для зведення конкретних завдань дослідження до загальної мети; порівняння – для визначення історико-педагогічних та компаративістських засад професійної підготовки фахівців пенітенціарної системи; узагальнення теоретичних положень й експериментальних даних – для наукового обґрунтування педагогічних умов її формування; моделювання – для побудови моделі формування соціально-комунікативної компетентності як відображення об'єкта пізнання; *емпіричні*: письмове та усне опитування, анкетування, тестування, пряме та опосередковане педагогічне спостереження, бесіди, метод експертних оцінок,

метод вивчення документів і результатів навчальної діяльності, професійно-орієнтовані завдання – для з'ясування стану сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України та визначення педагогічних умов її формування; констатувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту – для перевірки результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки; математичної статистики – критерій Колмогорова-Смирнова – для виявлення відмінностей у розподілі емпіричних рядів, порівняння вибірок, які мають альтернативні ознаки.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше: обґрунтовано* педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки (доповнення та структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання; моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять і самостійної підготовки); *удосконалено*: діагностичний апарат для з'ясування стану сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України завдяки використанню критеріїв (особистісного, когнітивного та діяльнісного), відповідних їм показників та характеристики рівнів (початкового, достатнього та оптимального); сутність поняття «соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів ДКВС України» (інтегративна особистісна властивість, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними

категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю); *подальшого розвитку* набули наукові уявлення про зміст і структуру соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України (як єдності особистісно-комунікативного, інформаційно-пізнавального та діяльнісно-результативного компонентів) і особливості її формування шляхом моделювання цього процесу та створення відповідної структурно-функціональної моделі.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що розроблено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки, в яких запропоновано використовувати комунікативні практики та несилові інструменти впливу на засуджених, а також застосовувати методи ненасильницької комунікації в місцях відбування покарань.

Підготовлено та впроваджено в систему професійної підготовки навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та комунікації у пенітенціарній службі. Запропоновано систему змодельованих типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності та інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Отримані результати дослідження можна використовувати в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України та інших правоохоронних органів і силових структур України, а також за умов адаптації розроблених матеріалів для проведення занять із професійної

підготовки з різними категоріями офіцерів, на курсах підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Академії Державної пенітенціарної служби (акт № 15/3943 від 31.12.2021 р.), Військової академії (акт № 28/4/29 від 01.02.2022 р.), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт № 31/08 від 04.04.2022 р.), Льотної академії Національного авіаційного університету (акт № 01-08/703 від 01.06.2022 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні, експериментальні й прикладні результати дослідження, а також концептуальні положення та узагальнені висновки подано у доповідях. Їх схвалено на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Сучасний вимір психології та педагогіки» (м. Львів, 2020 р.), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (м. Запоріжжя, 2020 р.), «Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення» (м. Дніпро, 2021 р.), «Сучасний вимір психології та педагогіки» (м. Львів, 2021 р.), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (м. Київ, 2021 р.), «Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 2021 р.), «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021» (м. Чернігів, 2021 р.); *всеукраїнських* – «Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки й оборони України» (м. Хмельницький, 2020 р.); *засіданнях* кафедри іншомовної освіти і міжкультурної комунікації Хмельницького національного університету (2019-2022 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації висвітлено у 14 наукових публікаціях, з них 5 статей опубліковано у фахових виданнях України в галузі педагогіки; 1 методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам; 8 тез конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 215 найменувань, та 9 додатків. Загальний обсяг дисертації – 343 сторінки. Обсяг основного тексту становить 210 сторінок і містить 2 рисунки та 14 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

1.1 Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів як предмет наукових досліджень

Проблематика формування соціально-комунікативної компетентності протягом тривалого історичного періоду є предметом ґрунтовних наукових досліджень. Ще стародавні греки вважали, що для належної підготовки молоді до життя потрібно звертати увагу на виховання думки (навчання філософії) та виховання слова (навчання риторики) [77, с. 121].

Давньогрецькі філософи і оратори Сократ, Платон, Демосфен, Демокрит, Аристотель вважали, що для того, щоб мовлення було переконливим, кожна людина повинна розвинути певні особистісні властивості та поведінку. Античні джерела вказують на такі важливі особистісні характеристики мовця, як природність, артистизм, упевненість, доброзичливість, щирість, об'єктивність, зацікавленість та захопленість. Велику увагу особистості мовця приділяв Аристотель, він підкреслював, що промова звучить для аудиторії переконливіше, якщо оратор відомий як людина добродісна: «Є три причини, що викликають довіру до мовця, тому що є саме стільки речей, у які ми віримо без доказів, – це розум, чеснота й доброзичливість... Якщо за таких умов слухачам здається, що оратор має всі ці якості, вони неодмінно почувають до нього довіру» [5, с. 157].

Аристотель охарактеризував прийоми й методи аргументації, визначив моральні, психологічні й логічні засади переконливого мовлення. У своїй «Риторичі» він виклав вимоги до поведінки оратора-мовця, актуальні донині. Філософ рекомендував говорити те, що важливо, говорити правду та

говорити ясно. У ХХ столітті лінгвіст Х. Грайс дещо змінив ці формулювання, ведучи мову про інформативність (повідомлення необхідної інформації), істинність (не говори того, що вважаєш хибним) та належний спосіб вираження (будь лаконічним, послідовним, говори ясно). Перше правило пов'язане з кількістю (точніше, дозуванням) інформації, необхідної для комунікації. Друге правило – правило істинності висловлювання – стосується якості інформації: не говори неправди; не говори того, чого не знаєш. Третє правило стосується манери (способу) повідомлення. Вимога цього правила: висловлюйся чітко, без незрозумілих висловів, уникай неоднозначності, будь лаконічним та організованим [13, с. 128]. Дотримання цих правил має важливе значення і в сучасній комунікації.

У Стародавньому Римі риторика розвивалася у зв'язку з бурхливим політичним життям та юриспруденцією. Цицерон у трактаті «Про добір аргументів» указує на важливість здібностей знаходити найпереконливіші аргументи для будь-якої судової справи [53, с. 782]. Ідеальною у трактаті «Про оратора» Цицерон називає таку людину, яка не тільки є професіоналом, але й «обдарована блискучим талантом від природи, широко освічена, чия майстерність живиться різнобічною культурою, – тут знання із права, літератури, філософії, історії» [53, с. 783]. Цицерон вважав, що для красномовства необхідні природне обдарування, навички та знання. Перевагу визначний оратор надавав третьому компоненту, підкреслюючи, що першість належить освіченому оратору. На думку Цицерона, без знань немає справжнього красномовства: багатство змісту породжує й багатство вираження [77, с. 136].

Великого значення надавали знанню мов і в епоху Середньовіччя, коли риторика входила до системи семи вільних наук трівіуму і квадріуму. Основну увагу в середньовічних університетах звертали на вміння аргументувати свою думку, висловлюватися чітко та переконливо. В диспуті еволюція полягала у тому, що на противагу аргументам через посилення на

авторитет все більшого значення набувала практика логічного обґрунтування аргументу [77, с. 157].

В епоху Відродження у Західній Європі знання мов вважали ознакою освіченої людини. Риторика була основою гуманістичної освіти в усіх європейських університетах, її вважали необхідною для налагодження контактів між людьми. Гуманісти розглядали її як важливий інструмент, необхідний для ясного, гарного викладу думок.

З часом, коли від риторики від'єднувалися нові й нові самостійні дисципліни, на її основі виникли такі наукові дисципліни, як стилістика, поетика, герменевтика (наука про розуміння тексту), лінгвістика тексту, теорія літератури, лінгвістична прагматика, психолінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика, теорія мовної комунікації та ін. Усі ці дисципліни вивчають різні аспекти виникнення і розвитку мови й мовлення, спілкування і комунікації, засоби переконання і впливу.

В. Гумбольдт висловив ідею про необхідність вивчення зв'язку мови та культури. На його думку, мова пов'язана з духовним розвитком людства і супроводжує його на кожному етапі локального прогресу. Призначення мови, за В. Гумбольдтом, полягає у тому, щоб змінювати світ і думки, бути посередником у процесах взаєморозуміння між людьми, виразником їхніх думок і почуттів, слугувати засобом розвитку внутрішніх сил, впливати на мислення, почуття і світобачення мовців [12, с. 61]. Мову лінгвофілософ називає живою діяльністю людського духу, єдиною енергією народу, яка є основою всіх інших видів людської діяльності, силою, яка робить людину людиною [12, с. 66].

Своєю чергою О. Потебня звернув увагу на важливу роль рідної мови в житті етносу: «єдина прикмета, за якою ми впізнаємо народ, і водночас єдина, не замінна нічим... умова існування народу – це єдність мови» [12, с. 82]. Вчений вважав, що мова є не тільки відображенням устремління народів до істини, але й носієм естетичних і моральних ідеалів [12, с. 83]. І. Огієнко звертав увагу на рідномовні обов'язки громадян.

Він розробив цілісну систему правил мовної та міжкультурної комунікації, підкреслюючи, що для налагодження комунікації важливо поважати як свою мову, так і мову інших людей [106].

Загалом учені вказують на зв'язок між мовою і національним характером народу, його мовним світоглядом, вважають мову основою духовного становлення особистості й нації. Ці положення на сьогодні є основою лінгвофілософського розуміння мови, її зовнішньої та внутрішньої форми, ролі комунікації у житті людини й нації. Дослідники також визначили важливість комунікативних умінь, здатності налагоджувати та підтримувати контакти, добирати вдалі й переконливі слова, розуміти співрозмовника.

Проблеми комунікації сьогодні безпосередньо досліджують такі дисципліни, як комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, теорія інформації, теорія комунікації, лінгвістична прагматика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика та ін. Зокрема комунікативна лінгвістика досліджує «процеси спілкування людей із використанням природної мови, а також з урахуванням усіх складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.)» [11, с. 14]. Лінгвістична прагматика досліджує суб'єктивний чинник у мові, мовленні та комунікації, зокрема конотативні складники лексичних і граматичних засобів, що сформувались під впливом особистісних чинників спілкування, реєстри, тональність і атмосферу спілкування, умови успішності дискурсів, мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів тощо [11, с. 12].

Соціологія вивчає феномен соціально-комунікативної компетентності в контексті відносин індивіда і групи, групи і спільноти, спільноти і суспільства, суспільства та етнічних, національних, расових, соціальних, культурних спільностей – «діалогу цивілізацій» [134, с. 11]. Представники соціальної філософії М. Вебер [28], Е. Дюркгейм [47], Т. Парсонс [204] досліджують специфіку людських зв'язків у суспільстві, підкреслюючи, що міжособистісна комунікація є передумовою соціального розвитку людини,

початковою ланкою соціальної організації Загалом соціологи звертають увагу на визначальне значення спілкування для соціалізації людини, освоєння нею необхідних соціальних ролей, підкреслюючи, що лише під час спілкування людина засвоює цінності, необхідні для життя в суспільстві, що саме міжособистісне спілкування є основою соціалізації та суспільного життя.

Вирішальне значення для розуміння природи соціуму, інформації та комунікації мало ХХ століття. У цей час у межах «комунікативного повороту» філософи осмислили проблематику спілкування і комунікації у контексті питань про буття людини в світі, відношення між «Я» і «Ти», «Ми» та «Вони». Представники комунікативної філософії К.-О. Апель [4], О. Больнов [19], Ю. Габермас [192], Г.-Г. Гадамер [34], П. Рікер [129] та ін. розглядають комунікацію як особливий вид соціальних взаємин, як передумову розуміння людиною себе і свого місця у світі. Вчені вважають, що діалог допомагає досягти істину: для цього треба вміти висловлювати свою думку й вміти вислуховувати думку іншої сторони.

Г.-Г. Гадамер серед іншого трактує діалог як спілкування однієї людини з іншою, своєрідну розмову. У праці «Нездатність до розмови» філософ зазначає, що для діалогу важливо, щоб одна людина «Я» могла сприйняти іншу людину, інше Я, саме як іншого, тобто вміла слухати. Окрім цього для діалогу, на думку філософа, потрібна також симпатія, відкритість співрозмовників один до одного, а також рівність. Г.-Г. Гадамер підкреслює, що для діалогу необхідно, щоб між співрозмовниками виникла така спільність, яка допомагає людині зрозуміти себе та одночасно об'єднує всіх людей і є загальнолюдською, сприяє пізнанню людської спільності [34].

Комунікативна (діалогічна) філософія акцентує увагу не на суб'єкті («Я»), а на відносинах «Я» з «Ти», на первинному «бутті разом», яке виявляється через мову та мовлення. К.-О. Апель [182], М. Біблер [16], М. Бубер [21], Ю. Габермас [192], Я. Ключовський [72] та ін. розглядають діалог як світоглядну, культурну та соціологічну цінність, як взаємодію,

взаємовідносини двох людей, що обов'язково передбачає взаємовплив та взаєморозуміння. Зокрема Я. Ключовський характеризує діалог як територію зустрічі людей, як «територію взаємності» [72, с. 33].

Важливим для представників діалогової філософії є питання про «Іншого», яке філософи трактують як «інше Я», «моє інше буття», «кожний», як «Ти», як «значущі Інші». Без цих значущих Інших, на думку вчених, неможлива самоідентифікація особистості. Зокрема М. Бубер зазначає, що діалог допомагає відкрити «таємницю» Іншого, що тільки у діалозі люди творять одне одного, сприяють взаємному збагаченню. Саме тому М. Бубер називає діалог «актуальним спів-буттям», коли людина ставиться до іншої людини не як до об'єкта, а як до свого супутника в плині життя. М. Бубер вважав, що варто лише вимовити «засадниче слово» Я-ти – і ми потрапляємо у царину стосунків, де дія підпорядкована спілкуванню, де важливо не знати, а розуміти. Людину корисно знати, якщо бажаєш від неї чогось домогтися, якщо вона для тебе – предмет докладання зусиль, Воно. Коли ж вона Ти, її потрібно розуміти, потрібно вловлювати її внутрішній стан. «Хто промовляє ти, той не має за предмет жодного щось» [21, с. 27]. «У Ти людина стає Я» [21, с. 62]. «Людина тим більше особистісна, чим потужніше в людській двоїстості її Я є Я засадничого слова Я-Ти» [21, с. 114]. У наш час справжній діалог можливий лише за умови, що люди визнають цінність й значущість позиції іншої сторони, намагаються зрозуміти один одного.

Цю ідею підтримує також О. Больнов, який вважає, що «зустріч Я з Ти може бути несподівано, але не може бути зумовленою планом чи зовнішньою потребою. Цю подію не можна передбачити, але вона є для людини по-справжньому щасливим досвідом, тому що лише так людина може віднайти себе і здійснити своє життя. Зрештою, будь-яка зустріч – це подарунок для людини...» [142, с. 160]. На думку вченого, зустріч... прояснює, ким є людина насправді. Іншими словами, в зустрічі не просто підтверджується вже наявна в людині субстанція, а проявляється людина як така, сама по собі. Це внутрішнє осердя людини, яке ми назвемо самістю... або екзистенцією,

здійснюється не в самотині Я, а лише в зустрічі. Тільки в зустрічі з іншою людиною, з Ти, людина приходить до самої себе» [142, с. 169].

Для порозуміння між людьми філософи пропонують звертати увагу на відповідну «етику діалогу» та «етику згоди», що передбачає орієнтування на універсальні гуманістичні цінності. Зокрема Ю. Габермас, розглядаючи комунікацію як засіб соціалізації, освіти й виховання, вважає, що вона можлива лише за умови визнання значимості кожного з учасників спілкування, що зумовлює відповідальне, поважливе ставлення до них. Філософ веде мову про поняття «комунікативної етики», відповідно до якої необхідним є визнання кожним учасником спілкування значущості свого співрозмовника, ставлення до іншої людини як до цінності. Найважливішими гуманістичними цінностями, необхідними для діалогу, Ю. Габермас називає неспоживацьку моральну поведінку, свободу і гідність особистості [192]. Ю. Габермас вважає, що індикаторами людської сутності є такі загальнозначимі гуманістичні мотиви, інтереси, цінності, як немеркантильна, високодуховна моральна поведінка, самосвідомість, самовизначення, свобода і гідність особистості. Завдяки цьому сучасна цивілізація може перейти від обмеженого, монологічного спілкування до щирого, людського, справжнього, діалогічного. Саме комунікативна етика, як вважає Ю. Габермас, необхідна у сучасних умовах для цивілізованого спілкування людей [192].

Своєю чергою представник комунікативної теорії К.-О. Апелль вважає, що інтегрувати людей у «комунікативну спільноту» можна на основі відповідальності як діалогічного принципу. Етика відповідальності, за О. Апеллем, стосується відповідальності людини як за себе, так і за все суспільство. Філософ у праці «Обґрунтування етики відповідальності» зазначає, що «вже з самого початку в підґрунті головної вимоги етики дискурсу, – дискурсивно організованої солідарної відповідальності людей за їхні колективні дії, – лежить постулат необхідного зв'язку між імперативом охорони буття та гідності людини і соціально-емансипативним імперативом... гуманності» [142, с. 59]. У такий спосіб комунікативна етика

відходить від ринково-прагматичних орієнтацій, які типові для «старого індивідуалізму» і «споживацької моралі» та надає особливого значення загальнолюдським показникам «нової солідарності», насамперед ідеї «загального блага» [134, с. 12].

Загалом дослідники вважають, що діалогова культура є передумовою виживання сучасної цивілізації, що, своєю чергою, зумовлює важливість уміння людини взаємодіяти з іншими, досягати взаєморозуміння, сповідувати «етику згоди». Представники комунікативної філософії ведуть мову про налагодження відносин між «Я» і «Ти», «Ми» та «Вони», про характер міжособистісних стосунків, мотивацію співжиття людей, про духовні зв'язки між членами людської спільноти. Вчені одноставні, що людина може усвідомити і самоідентифікувати себе лише в постійних контактах зі значущими Іншими. Саме це зумовлює необхідність визначення шляхів досягнення взаєморозуміння.

Отже, з часів античності вчені звертають увагу на значення мови як засобу спілкування, на зв'язок комунікативних умінь особистості з її розвитком й суспільними цінностями. Філософи, соціологи, психологи і лінгвісти вказують на необхідність досягнення взаєморозуміння між учасниками комунікативного процесу, на важливість солідарності у людських комунікаціях, сповідання ідеї «загального блага», дотримання вимог «етики діалогу», зокрема відповідальності та визнання цінностей іншої сторони, розкривають інформаційний та морально-інтегративний зміст функцій діалогу як способу людського спілкування, адже саме «етика діалогу» визначає «етику згоди».

У педагогіці безпосередньо на соціально-комунікативну компетентність звернули увагу в другій половині ХХ століття, коли набув актуальності компетентісний підхід в освіті [124]. Поняття «компетентність» (англ. *competence* – поінформованість, обізнаність, авторитетність) [147, с. 282] використовують для позначення сукупності знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають під час навчання,

загалом для позначення результатів освітньої діяльності. Компетентності необхідні для того, щоб вирішувати ті чи інші проблеми певної сфери діяльності [78, с. 17]. Компетентність (*competence*), на відміну від компетенції (*competency*) – більш вузьке поняття, що належить до предметної, поведінкової сфери. Поняття «компетенція» і «компетентність» пояснюють через співвідношення «процесу і результату». Якщо компетенції є структурним компонентом системи, то компетентність – її процесуальним, динамічним складником, результатом процесу комунікативної підготовки [112, с. 15].

Власне поняття «лінгвістична компетентність» («*linguistic competence*») 1955 року вперше вжив Н. Хомський (Массачусетський університет, США) у контексті досліджень генеративної (трансформаційної) граматики. Вчений підкреслював, що «є фундаментальна відмінність між компетенцією (знанням своєї мови мовцем чи слухачем) і вживанням (використанням мови в конкретних ситуаціях)» [190]. У цьому контексті дослідник чітко розмежовував компетенцію від «уживання», розглядаючи компетентність як ширше поняття, що охоплює компетенцію й пов'язане із практикою застосування знань [190].

Цієї ж позиції дотримувався і Д. Хаймз, який з 1972 року почав використовувати термін «комунікативна компетентність» («*communicative competence*») для позначення системи знань про мову і правила використання її засобів у мовній комунікації, її процедури, етикету, ритуалу. Вчений звернув увагу, що для належної комунікації недостатньо самого лише лексичного запасу чи знання граматики. Мовленнєву комунікацію Д. Хаймз охарактеризував через мовленнєву ситуацію, мовленнєву подію і мовленнєвий акт. На його думку, для належної мовленнєвої діяльності необхідні також знання умов, ситуацій, у яких відбувається комунікація. Д. Хаймс серед складових комунікативної компетентності виокремив лінгвістичну (знання правил мови), соціально-лінгвістичну (стосується особливостей організації діалогічної мови), дискурсивну (знання специфіки

побудови значеннєвого висловлювання) та стратегічну (орієнтування щодо можливостей підтримання контакту зі співрозмовником) [194].

Поняття «комунікація» (від лат. *communico* – роблю загальним, поєдную; спілкуюсь з кимось) [148, с. 285] увійшло в активний вжиток порівняно недавно – з середини ХХ століття. Латинський корінь цього слова «*commun*» має значення «спільний», «*communicare*», «*communio*» – бути разом, підтримувати відносини, мати з кимось зв'язок, створювати спільність [148, с. 285]. З початку ХХ століття цим словом почали позначати передачу інформації телеграфом, телефоном чи через пресу, радіо. Саме з виникненням електронних засобів зв'язку комунікацію розглядали як передавання інформації за допомогою технічних каналів. Пізніше нею почали позначати інтерактивний процес, що стосується різних сфер суспільного життя [177, с. 11]. Широкий контекст значення цього слова стосується загалом зв'язку між різними об'єктами, технічних шляхів повідомлення, зв'язків одного місця з іншим. У більш вузькому значенні поняття комунікації позначає зв'язки і відносини між членами суспільства, що відбувається за допомогою мови.

У цьому контексті поняття «комунікація» наближається за своїм значенням до поняття «спілкування», позначаючи не тільки передачу інформації, але й загалом міжособистісну взаємодію та атмосферу взаєморозуміння, коли йдеться не лише про обмін інформацією, але і про її розуміння та інтерпретацію. Ці два поняття позначають процеси обміну і передавання інформації, хоча відрізняються своїм змістовим обсягом залежно від наукових галузей [177, с. 39]. На сьогодні термін «спілкування», як зазначає О. Яшенкова [177, с. 40], поступається сферою використання терміну «комунікація» у мовознавстві, освіті, журналістиці, що пов'язано з поширенням новітніх інформаційних технологій, можливістю подолання різних просторових, часових, мовних перешкод.

Своєю чергою термін «комунікативний» теж має кілька значень: «товариський», «говіркий» та такий, що «стосується спілкування за

допомогою мови» [147, с. 163]. Ці значення відображають різний зміст слова «комунікація»: одне значення переважно характеризує комунікацію у вузькому сенсі, насамперед як контакт, а друге – як процес. Загалом поняття «комунікація» і «комунікативний» сьогодні використовують для позначення процесів обміну інформацією, її вираження, формування, отримання, відправлення, уточнення, переопрацювання, інтерпретації та обговорення за допомогою мови для створення простору взаєморозуміння.

З огляду на це власне термін «комунікативна компетентність» охоплює як знання лексики та граматики, так і знання умов, ситуацій, у яких відбувається комунікація. Значення поняття «соціально-комунікативна компетентність» визначається від його похідних: соціальна (лат. *societas* – спільність, суспільство) та комунікативна (лат. *communico* – роблю загальним, поєдную). Йдеться про здатність організовувати контакти з іншими людьми та ефективно з ними взаємодіяти (із мінімумом негативних наслідків). Визначальним щодо цього є сутність комунікації як взаємодії людей у процесі спільної життєдіяльності, що передбачає налагодження і підтримання контактів, взаємовплив, обмін інформацією за допомогою мовних засобів і немовних знаків [55]. Суміщення змісту комунікативної й соціальної компетентності зумовлене тим, що у змістовно-термінологічному сенсі поняття «комунікація», «спілкування» близькі за значенням до понять «відносини», «взаємодія», «взаємовплив» та стосуються уміння налагоджувати контакти з іншими людьми.

Педагоги зараховують соціально-комунікативну компетенцію до ключових. Ж. Делор у контексті загальних тенденцій освіти ХХІ століття звернув увагу на те, що освіта повинна ґрунтуватися на тому, щоб навчити молодих людей пізнавати, робити і жити разом, тобто взаємодіяти з іншими людьми, вирішувати різні ситуації й працювати в групі» [78]. Дж. Равен вважає, що для належної соціально-комунікативної взаємодії людина повинна бути здатною до спільної роботи заради досягнення мети, вміти слухати інших, дозволяти іншим людям приймати самостійні рішення, вміти

розв'язувати конфлікти, мати критичне мислення, бути готовою самостійно вирішувати складні завдання тощо [78]. Дж. Уїманн пов'язує комунікативну компетентність з умінням обирати доречний тип комунікативної поведінки для досягнення власних міжособистісних цілей або намірів під час спілкування [215, с. 195–213]. Для цього, як зазначає дослідник, необхідно мати не лише лінгвістичні вміння та навички, а й знання психології міжособистісної взаємодії.

Експерти Національного центру освітньої статистики США й Канади у програмі «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (*Definition and Selection of Competencies*) виокремили таку компетентність, як здатність взаємодіяти з іншими людьми у полікультурному світі. Окремо експерти вказали на здатність співпрацювати, що дозволяє людям разом досягати спільних цілей, а також конструктивно розв'язувати конфлікти, сприймаючи конфлікти як один з аспектів людських взаємин [78, с. 12].

На думку дослідниці І. Зимньої, усі компетентності в широкому значенні слова є соціальними, тому що вони формуються та виявляються в соціумі [78]. Важливими складовими соціально-комунікативної компетентності дослідниця виокремлює компетенції соціальної взаємодії із суспільством, спільнотою, колективом, сім'єю, друзями, партнерами. І. Зимня також звертає увагу на важливість співробітництва, толерантності, поваги й прийняття Іншого, на значення компетенції в усному та писемному спілкуванні, вміння вести діалог, монолог, сприймати і створювати тексти, здійснювати крос-культурне спілкування [78].

Українські дослідники важливими складовими соціальної компетентності називають такі: здатність аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, узгоджувати свої інтереси з інтересами інших людей, соціальних груп відповідно до соціальних норм;

уміння співпрацювати в групі чи команді, працювати у колективі, бути ініціативним, підтримувати відносини з іншими;

здатність конструктивно розв'язувати конфлікти, відповідати за прийняті рішення та їх виконання;

здатність спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й виконувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій;

уміння визначати мету комунікації, використовувати різні стратегії спілкування залежно від ситуації, емоційно налаштовуватися на спілкування з іншими [78, с. 85].

Своєю чергою О. Овчарук звертає також увагу на важливість здатності до співробітництва, вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, значення навичок взаєморозуміння, активної участі в суспільному житті, сформованих соціальних та громадянських цінностей, комунікативних здібностей, зокрема мобільності (у різних соціальних умовах), уміння визначати особистісні ролі в суспільстві тощо [78, с. 62].

Дослідники Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук виокремлюють такі життєві навички, які необхідні для соціального здоров'я:

навички спілкування (слухати, чітко висловлювати свої думки; відкрито виражати свої почуття, без тривоги та звинувачень; володіти невербальною мовою (жести, міміка, інтонація тощо); адекватно реагувати на критику; просити про послугу або допомогу);

навички співчуття (розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; висловлювати це розуміння; зважати на почуття інших людей; допомагати та підтримувати);

навички розв'язування конфліктів (розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; розв'язувати конфлікти за допомогою конструктивних переговорів);

навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації, відстоювати свою позицію;

навички спільної діяльності та співробітництва (здатність до командної роботи, готовність визнавати внесок інших у спільну справу; адекватно оцінювати свої здібності чи свій внесок) [78, с. 87].

Для належної міжособистісної взаємодії, на думку Ф. Бацевича, особливе значення має здатність співрозмовників дотримуватися комунікативних стратегій, що допомагають досягати необхідного результату комунікації; знання особистостей співрозмовника, його психологічних (темпераменту, характеру, уподобань тощо) характеристик, соціальних ролей; уміння орієнтуватися в умовах та ситуації спілкування, підтримувати сам процес спілкування, контролювати свою мовленнєву поведінку тощо [13, с. 123–124].

Загалом учені зазначають, що соціально-комунікативна компетентність є здатністю людини встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими. Складовими соціально-комунікативної компетентності є уміння встановлювати та підтримувати контакти, аналізувати та передавати інформацію, слухати і вести діалог, діяти й працювати разом з іншими людьми (працювати в групі, колективі, команді, визнавати внесок інших у спільну роботу, адекватно оцінювати свій внесок у спільну справу). Важливе значення має здатність співчувати іншим людям, зокрема розуміти їхні почуття, потреби та проблеми, а також продуктивно спілкуватися, тобто висловлювати свої думки, слухати, просити про послугу чи допомогу. Окремо вчені вказують на здатність адекватно поводитися за умов тиску, конструктивно розв'язувати конфлікти.

Отже, за результатами аналізу психолого-педагогічної літератури можна стверджувати, що соціально-комунікативну компетентність учені пов'язують насамперед зі знаннями, вміннями й навичками конструктивного спілкування, вмінням орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, налагоджувати відносини та взаємодіяти з іншими людьми за допомогою мовних засобів, будувати й передавати повідомлення, готовністю до діалогу, вмінням вибирати засоби й прийоми спілкування відповідно до

комунікативної ситуації і комунікативних завдань, розв'язувати проблеми й конфлікти. Важливими характеристиками соціально-комунікативної компетентності дослідники називають повагу й прийняття Іншого, дотримання системи моральних норм, установки на співпрацю та діалог, уміння організувати спільну діяльність, узгоджувати особисті інтереси з потребами організації, суспільства, здатність кооперуватися й співробітничати. Важливе значення має також оволодіння певними нормами спілкування, поведінки, засвоєння соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки, володіння технікою спілкування.

У наш час педагоги вивчають різні аспекти формування соціальної і комунікативної компетентності майбутніх фахівців у системі їхньої професійної підготовки. Зокрема М. Айзенбарт досліджує особливості формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників [1], І. Андрущук – комунікативну компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу [2]. Н. Бідюк – технологічні принципи формування комунікативної компетентності учнів [199], Н. Бхіндер – теоретичні аспекти формування термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння [26], Г. Васьківська – формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину [27], З. Височан – формування комунікативної компетенції студентів в умовах професійного спілкування [29], М. Галицька – комунікативну компетентність студентів вищих навчальних закладів [35], Н. Гончаренко-Закревська – формування комунікативної компетентності студентів у освітньому середовищі університету [41]. О. Прохоренко звертає увагу на специфіку формування комунікативної компетентності студентів, використовуючи методи гри в інтерактивному навчанні риторики [124], Т. Смагіна – на особливості соціальної компетентності учнів [149], Л. Хаметова – на формування комунікативної компетентності як базової для професійної діяльності [164]. Предметом уваги О. Кукло [86], Т. Лободи [89],

О. Москаленко [100], М. Назар [102], Л. Насіленко [103], Л. Руденко [211] та Н. Стеценко [152] є розвиток комунікативної компетентності курсантів і студентів як складової їхньої професійної підготовки. В. Чекштуріна вивчає формування комунікативної компетентності менеджерів соціокультурної діяльності [166], Н. Шедловська – розвиток комунікативної компетентності учнів на уроках української мови та літератури [168], М. Якубовська – формування комунікативної культури як основи професійної компетентності студентів вищого навчального закладу технічного профілю [174] та ін.

Т. Бутенко охарактеризувала особливості формування комунікативної компетентності і комунікативної культури інженерів [24], Н. Бхіндер – майбутніх офіцерів сектору безпеки і оборони [184; 185], Н. Галіяш [36] і Ю. Юсеф [170] – лікарів, Н. Костриця – майбутніх фахівців аграрної справи [79], С. Морозов [98] – офіцерів-прикордонників, О. Павленко – фахівців митної справи [112], Л. Руденко – майбутніх спортивних тренерів [**Error! Reference source not found.**] та майбутніх офіцерів [132], О. Тимофєєва – майбутніх судноводіїв [157].

Дослідники вказують на важливі аспекти комунікативної компетентності. Так І. Андрощук обґрунтовує використання дослідницької діяльності як методу активізації пізнавальної діяльності студентів закладу вищої освіти [179]. Н. Бідюк та В. Третько розкривають особливості використання діяльнісного підходу в процесі навчання студентів закладу вищої освіти іноземної мови [183]. Н. Гончаренко-Закревська вважає, що комунікативна компетентність характеризується здатністю особистості до швидкості й глибинності мислення, міцності оволодіння засобами та прийомами мовленнєвої діяльності, що виявляється в умінні слухати, сприймати й відтворювати інформацію, вести діалог, брати активну участь у дискусіях, доносити власну думку та відстоювати свої погляди [41, с. 99]. На думку М. Галицької, комунікативна компетентність студентів є інтегральною особистісною якістю, яка свідчить про загальну культуру спілкування [35].

Про сформованість зазначеної компетентності, на думку Т. Бучинської, свідчить ситуативна адаптивність і вільне володіння особистістю вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, здатність розуміти партнера зі спілкування. На думку дослідниці, важливе значення має «компетентність на всіх трьох рівнях: комунікативному, інтерактивному і перцептивному» [25, с. 26]. Вчена підкреслює, що комунікативна компетентність як інтегральна якість виконує функцію адаптації й адекватного функціонування особистості в соціумі, охоплює установки, стереотипи, позиції спілкування, ролі цінності та творчий потенціал особистості, свідчить про готовність до прийняття всього спектру можливих варіантів поведінки партнера зі спілкування, здатність зрозуміти інших, використовуючи систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови комунікації у ситуаціях взаємодії [25, с. 27].

Серед важливих складових комунікативної компетентності Н. Галіяш, Н. Бількевич, Н. Петренко називають здатність ефективно отримувати інформацію, її аналізувати та оперативно передавати співрозмовнику, досягати поставленої мети шляхом переконання й спонукання до дії, отримувати додаткову інформацію про психоемоційний стан партнера на основі невербальних сигналів та прогнозувати його реакції, керувати своєю поведінкою в спілкуванні тощо [36, с. 68]. Оволодіння комунікативною компетентністю, на думку дослідниць, передбачає засвоєння таких складових елементів, як ініціація спілкування, збір інформації, роз'яснення та планування дій, завершення розмови, хоча не менше значення має встановлення довірчих стосунків, структурування комунікації, застосування різних комунікативних методик з метою впливу на співрозмовника [36, с. 69].

О. Павленко вважає, що комунікативна культура фахівців митної служби на філософському рівні є об'єктивною категорією, яка, у широкому розумінні, є результатом соціалізації, динамічною системою знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей особистості, що необхідна для ефективної комунікативної діяльності та особистісного розвитку; у вузькому ж розумінні

є результатом процесу комунікативної підготовки, інтегрованими характеристиками якості освіти або ж функціональними вимогами [112, с. 33]. Серед вимог до комунікативної культури фахівця О. Павленко називає знання загальних закономірностей процесу комунікації (у тому числі фахової); знання механізмів досягнення взаєморозуміння; комунікативні вміння, що виявляються в готовності фахівця до виконання певної комунікативної діяльності з необхідним рівнем якості. Перші три вимоги стосуються когнітивного аспекту комунікативної компетентності, четверта – поведінкового (особистісного) [112, с. 16].

Дослідниця Л. Руденко наголошує, що в умовах культурно-економічної і політичної кризи у суспільстві спостерігається загострення міжособистісних, міжкультурних, міжетнічних стосунків, неузгодженість інтересів особистості та спільноти, зростання конкурентної боротьби в усіх галузях життєдіяльності. Відповідно помітно зростає роль служб соціального захисту населення, надання йому кваліфікованої соціально-психологічної допомоги, що потребує посилення уваги закладів вищої освіти до якісної підготовки майбутніх фахівців цієї сфери, основний зміст професійної діяльності яких полягає у контактуванні з людьми [131, с. 134]. Зважаючи на це, одним із ключових векторів освітнього процесу в закладі вищої освіти дослідниця вважає формування й розвиток високого рівня комунікативної культури фахівців соціального захисту, зокрема навчання професійної комунікації у конфліктних ситуаціях, оскільки комунікацію вважають провідним інструментом розв'язання більшості конфліктних ситуацій [131, с. 140].

Проблематиці формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів та психологів під час професійної підготовки присвятили свої праці І. Андрощук [2], Н. Ашиток [8], Н. Бідюк [206], О. Боровець [20], Н. Волкова [33], Л. Дейніченко [43], Н. Дудник [45], Л. Лузан [90], Л. Любчак [92], А. Москаленко [99], Г. Олійник [107], Е. Панасенко [113], Н. Піковець [116] та ін. Зокрема О. Боровець вважає, що комунікативна компетентність – це

здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування, що ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді [20, с. 84]. О. Корніяка зазначає, що так як мовленнєва діяльність тісно пов'язана з особистісним, комунікативним началом, важливе значення має вміння людини вживати мовлення для спілкування з іншими, регулювати комунікативну поведінку, управляти пізнавальними процесами, невербально підсилювати зміст повідомлення. Дослідниця звертає увагу на психологічний аспект мовлення – здатність переконливо висловлювати свої думки, вміння слухати та чути співрозмовника, розуміти зміст сказаного, його внутрішній стан. Йдеться про соціально-перцептивну компетентність, зокрема психологічну проникливість, психологічну прозорливість, соціальну інтуїцію, здатність до корекції образу іншого під час взаємодії, що сприяє адекватності взаєморозуміння й ефективності комунікативної діяльності [80, с. 60]. Загалом дослідники розглядають комунікативну компетентність педагога як основу його професіоналізму, передумову налагодження контактів з учнями.

Особливості комунікативної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної сфери досліджують Л. Барановська, І. Саражинська [9], А. Білоножко [17], О. Бовдир [18], С. Гіренко [39], Ю. Короткова [81], А. Кудлай [84], В. Пономаренко [120], О. Рівчаченко [128], В. Розов [130], О. Семенов та Л. Насіленко [136], О. Сидорова [137], Н. Ценко [165], Г. Яворська [171] та ін. Зокрема О. Семенов та Л. Насіленко вважають, що «комунікативна компетентність майбутнього юриста є його інтегральною особистісною якісною характеристикою та охоплює ціннісні установки, комунікативні знання, вміння, навички, здібності, необхідні для ефективної діалогової взаємодії... у певному колі професійних правових ситуацій» [136, с. 69]. На думку Ю. Короткової, комунікативна компетентність майбутніх юристів як інтегральне особистісне утворення є сукупністю знань, умінь і навичок, ціннісних установок, усвідомлення етичних, деонтологічних норм і правил комунікативної взаємодії [81, с. 85].

В. Розов вважає, що правоохоронна діяльність висуває високі вимоги до комунікативних якостей співробітників: «вони повинні уміти професійно грамотно, ефективно, безпомилково, чітко виконувати професійні функції з комунікативною складовою» [130, с. 10]. Дослідник вважає, що комунікативна підготовленість як складова професійної майстерності є «сукупністю сформованих і розвинутих комунікативних професійно важливих якостей, знань, умінь та навичок, що відповідають вимогам правоохоронної діяльності...» [130, с. 10].

На думку М. Ценко, для характеристики комунікативної компетентності необхідно використовувати не лише лінгвістичний підхід, а й етичний та соціально-психологічний, так як ефективність спілкування безпосередньо залежить від морально-позитивної атмосфери. Авторка звертає увагу на важливість морально-ціннісних орієнтирів людини, загалом на знання загальної і професійної етики спілкування [165, с. 45]. Окрім цього, має значення здатність до соціально-психологічної взаємодії, зокрема знання людської психології та психології спілкування. Для підтримання соціально-психологічного комфорту спілкування, на думку вченої, необхідні розуміння себе, своїх мотивів, мети, завдань спілкування, а також співрозмовника, його потреб, почуттів, мети тощо, тобто адекватна оцінка ситуації [165, с. 46].

Г. Яворська звернула увагу на специфіку формування соціально-професійної зрілості курсантів закладів вищої освіти МВС України. На думку вченої, соціально-професійна зрілість працівника органів внутрішніх справ виявляється у спроможності усвідомлено й обґрунтовано діяти відповідно до службово-професійних обов'язків, підпорядковувати особисті інтереси суспільним, бути самовідданим, а за необхідності – саможертвним [171, с. 4]. Ознаками соціально-професійно зрілої особистості дослідниця називає відповідальність, контактність, толерантність, децентрацію, автономність, синергічність, самосприйняття, креативність, глибинність переживань, життєву філософію. Професійна зрілість охоплює соціальну зрілість (володіння правовими нормами, засобами

спільної професійної взаємодії), особистісну зрілість (володіння засобами самовираження і саморозвитку) та діяльнісну зрілість (уміння діяти професійно, здатність до самореалізації і саморозвитку в межах професії, до творчості) [171, с. 16].

А. Токарська і Л. Франків розглядають комунікативну взаємодію у діяльності правоохоронних органів як діяльнісний суб'єкт-суб'єктивний процес... правового вербального зв'язку, необхідний для розв'язання проблеми та встановлення істини [159, с. 18]. На думку дослідниць, «мета взаємодії – засобами професійної комунікації сприяти побудові громадянського суспільства правової держави... зорієнтованого на втілення в життя ідей гуманізму, рівноправності та справедливості» [159, с. 82–83].

Безпосередньо питання професійної, соціальної та комунікативної підготовки, формування соціальної та комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби є предметом уваги В. Аніщенко [3], В. Барковського [10], О. Дуки [46], І. Радомського [127], О. Тогочинського [158]. До прикладу, В. Барковський вважає, що комунікативна культура працівників кримінальної міліції безпосередньо впливає на характер вирішення багатьох соціально-правових проблем, створює сприятливі умови для налагодження необхідних зв'язків з різними категоріями населення, дозволяє послідовно й ефективно розв'язувати складні професійні завдання психологічного та міжособистісного характеру [10, с. 1]. На думку вченого, комунікативна культура працівників кримінальної міліції є складним духовно-практичним утворенням, яке передбачає дотримання норм професійного спілкування, задіяння психологічних механізмів комунікативної взаємодії, а також досвід комунікативної діяльності. Особливо вчений підкреслює, що професійне спілкування працівників кримінальної міліції з іншими людьми передбачає значну психологічну активність. Без розвинених психологічних механізмів, що стосуються встановлення та підтримання комунікативних зв'язків, працівники кримінальної міліції не зможуть досягти бажаних результатів

комунікативного змісту. Вони, на думку вченого, «повинні активно використовувати набутий практичний досвід ефективного встановлення комунікативних зв'язків із людьми, залучати до власного арсеналу все те, що необхідне для встановлення комунікативних взаємин із людьми, які викликають оперативний інтерес» [10, с. 6].

О. Дука вважає, що професійна компетентність майбутнього співробітника пенітенціарної служби свідчить про його підготовленість до професійної діяльності й виявляється в особистісній, професійній, психологічній готовності до неї, в умінні приймати оптимальні рішення щодо професійної сфери [46, с. 107].

Учений О. Тогочинський розглядає соціальну компетентність працівників органів внутрішніх справ як інтегровану властивість, що охоплює систему їхніх соціальних ціннісних орієнтацій, соціальних і психологічних знань, умінь та навичок, які забезпечують ефективну комунікацію і виконання соціальних ролей у професійному та криміногенному середовищі, здатностей до професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, а також якостей і досвіду відповідального та конструктивного вирішення життєвих проблем і конфліктних ситуацій [158, с. 12].

І. Радомський вважає, що тільки спеціаліст з високим рівнем комунікативної культури може оперативно розв'язувати різноманітні ситуації, які виникають під час професійного спілкування. Від рівня розвитку культури професійного спілкування багато в чому залежить ефективність виконання поставлених завдань [127, с. 10]. Дослідник розглядає культуру професійного спілкування офіцера МВС України як складну інтегральну особистісну якість, що синтезує комунікативні, перцептивні, інтерактивні властивості офіцера МВС, детермінується його ціннісними орієнтаціями та установками і виявляється в розумінні партнерів по спілкуванні, здатності налагоджувати ефективні міжособистісні відносини [127, с. 85].

Проте поза увагою дослідників залишається проблема формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби з урахуванням новітніх вимог до їхньої професійної підготовки, розуміння світоглядних аспектів роботи із ресоціалізації, формування професійних уявлень про поняття покарання, справедливості чи людської гідності, про несилові інструменти впливу на засуджених, навчання методів ненасильницької комунікації.

Отже, проблематика соціально-комунікативної компетентності є предметом уваги представників різних галузей знань, зокрема філософії, соціології, лінгвістики, психології та педагогіки. Згідно з філософським підходом, головним для визначення комунікативної компетентності є те, що спілкування – це процес, який породжує спільність людей. Соціологи акцентують увагу на соціально-комунікативній компетентності як результаті засвоєння досвіду взаємодії із іншими людьми. Мовознавці розглядають соціально-комунікативну компетентність як результат засвоєння особистістю мовної системи. Педагоги досліджують шляхи формування соціально-комунікативної компетентності, чинники, що впливають на цей процес.

Загалом вивчення наукових праць дозволяє трактувати соціально-комунікативну компетентність як інтегративну особистісну властивість, що охоплює сукупність мовних знань і навичок, які зумовлені специфікою професійної діяльності та необхідні для ефективної мовленнєвої комунікації з різними соціальними категоріями людей у різних професійних ситуаціях відповідно до елементарних соціальних та морально-етичних норм.

1.2 Історико-педагогічні та компаративістські засади професійної підготовки фахівців пенітенціарної системи

Тривалий час в Україні не було спеціальних установ, які готували б фахівців пенітенціарної справи. В часи Давньокиївської держави судові функції виконували представники органів влади, а серед покарань,

відповідно до «Руської правди», не було таких, як утримання злочинця у спеціальних закладах. «В'язницею» тоді був або наземний поруб, або яма в землі, хоча їх не вважали карою за злочин [150, с. 39]. Функцію охорони в'язнів у добу Давньокіївської держави, як правило, здійснювала «дружина» князя [115, с. 9].

У часи, коли Україна перебувала у складі Литовсько-Польської держави, до XVI століття за Литовськими статутами основними видами покарання залишалися грошові та майнові штрафи. Представників шляхетського стану карали вигнанням за межі держави (баніцією), позбавленням спадкових прав, усуненням з посади. Статути 1566 та 1588 років визначили коло діянь, за які було передбачено тюремне ув'язнення: за побиття, погрозу, наклеп, неповагу до суду, напад на будинок, вбивство за пом'якшувальних обставин тощо [150, с. 39–40]. Коронні конституції, зокрема 1538 року, передбачали утримання злочинців у «верхній» або «нижній» (підземній) частині замкової вежі. За вбивство шляхтича шляхтичем було передбачено позбавлення волі на 46 тижнів «на замку в землі».

У XVII–XVIII століттях у Запорозькій Січі місцем попереднього ув'язнення були пушкарні або спеціально вириті ями. Після Визвольної війни, як зазначає О. Макаренко, право набуло більш демократичного характеру. Покарання стали дещо поблажливішими, що зумовлювалося дефіцитом робочих рук і великою вартістю грошей. У ті часи людину часто вибачали і звільняли від покарання, якщо вона щиро розкалася [93, с. 16]. У добу Гетьманщини основними видами покарань були дисциплінарні покарання, ганебні покарання, позбавлення волі, вигнання за межі держави чи заслання, позбавлення честі, конфіскація майна, головщина (відшкодування, яке виплачував головник (убивця) родичам вбитого за рішенням суду). Загалом кримінальне право Гетьманщини не передбачало жорстокості покарань: навіть у гетьманських універсалах не було передбачено смертної кари. Загалом законодавство в Україні XV–XVII ст.

було гуманнішим, ніж у країнах Європи і, тим більше, в Росії, де без розвиненої системи місць позбавлення волі застосовували у неймовірній кількості найжорстокіші тілесні покарання [115, с. 11].

Коли з кінця XVIII століття в Україні поширилися російські правові норми, зокрема норми Статуту про утримання у в'язницях (1842 року), змінилися вся система покарань, вони ставали більш суворими, навіть жорстокими. Ж. де Ланьї помітив, що «росіяни знають усі різновиди тортур і катувань. На палю садовили ще за Петра I. Єлизавета скасувала смертну кару, хоча невдовзі сама порушила цей закон, щоб здійснювати свої дріб'язкові помсти, але ж лишаються ще води Неви! Тих, кого не сміють убивати, душать» [87, с. 89]. Французький спостерігач виявив, що у Росії «рідко вдаються до в'язниці... її вважають за місце, де злочин, неробство, пияцтво та всі пороки поширюються з якнайбільшим успіхом. Росіянин... вважає, що в'язниця – не покарання: його годують і дають притулок, він там спокійно спить і нічого не робить. Отже, він позбавлений тільки свободи, але ж він не знає, що це... В'язниця не справляє на росіянина жодного спасенного впливу. Тому, щоб замінити її, вигадали шмагання різками. Шмагання різками – найпоширеніше покарання» [87, с. 89].

Ж. де Ланьї особливо був вражений, коли став свідком покарання шпівцрутенами: «Шкіра була буквально зорана, так би мовити, зникла, плоть була посічена, майже перетворена в кашу, вздовж боків звисали клапті плоті, немов смужки, інші клапті поприлипали до прутів катів, м'язи були розірвані... На той час дві тисячі шістсот дев'ятнадцять ударів перетворили тіло засудженого у фарш... Бити труп у Росії – не досить жорстоко, це наганятиме не досить страху на рабів. Треба, щоб людина отримувала своє покарання ще живою. Нещасного повезли до лікарні, де його, зазвичай, занурили у ванну з солоною водою, а потім піклувалися про нього й лікували з якомога більшою турботою аж до цілковитого одужання, щоб оголошений йому вирок можна було виконати цілком. Кримінальні закони в Росії всюди і завжди вирізняються нелюдською жорстокістю. Того бідолашу лікували й

відновлювали сім місяців, а потім урочисто привели на те саме місце виконання вироку і знову повели під шпіцрутенами, щоб доповнити кількість ударів до шістьох тисяч. Він помер на початку цієї другої езекуції [87, с. 89].

Деякі спроби змінити цю ситуацію були у другій половині XIX століття, після тюремної реформи 1879 року, коли її автори хотіли скасувати нелюдські залишки архаїчної тюремної системи – тілесні покарання, інші дії, що принижують людську гідність. Як зазначав О. Кістяківський, хоча з XVIII ст. у європейських суспільствах відбувся докорінний переворот, бо в системі покарань вже основним покаранням було позбавлення волі, а не покалічення, смертна кара чи тілесні покарання, у Російській імперії ситуація докорінним чином не змінилася [71].

На необхідність змін у цій системі звертали увагу С. Познишев, М. Сергієвський, М. Таганцев, І. Фойницький. Зокрема І. Фойницький одним з перших вказав на значення організації професійної підготовки пенітенціарного персоналу, стверджуючи, що питання про осіб, які управляють тюрмами, є корінним питанням тюремної політики [158]. Він зазначав, що неналежний підбір нижчого персоналу місць позбавлення волі має дуже шкідливі наслідки. На думку І. Фойницького, армійські офіцери, які переважають серед тюремного персоналу, хоча і вміють командувати (керувати) підлеглими, дисципліновані, вірні присязі й лояльні до уряду, але часто схильні до занадто формального виконання розпоряджень начальства й менш здатні до оцінки деталей [158]. І. Фойницький одним з перших вказав на необхідність створення спеціалізованого закладу освіти для підготовки персоналу в'язниць, тому що на організацію тюремного персоналу шляхом практичної підготовки у наших в'язницях сподіватися не варто [158].

Принциповими противниками фізичних покарань були також засновники пенітенціарної педагогіки О. Герд і Д. Дриль. Вони вважали їх шкідливими, антипедагогічними, пропонуючи замінити карне покарання педагогічними впливами. Педагоги вважали, що персонал в'язниць повинен вивчати кожного окремого вихованця, індивідуалізувати виховання.

Незважаючи на прогресивність цих ідей, на практиці їх не дотримувались. Як не дотримувались у Російській імперії й вимог європейських конвенцій і стандартів щодо поводження з ув'язненими. Це засвідчила історія всього ХХ століття, практика боротьби з власним народом, діяльність НКВС та гулагів. У 30-х роках ХХ століття органи виконання покарань стали суто каральними. Нагляд у місцях позбавлення волі було переведено з підпорядкування Народного комісаріату юстиції до НКВС. Практики та інструменти «виховної роботи» у цих таборах ґрунтувалися на жорстокості, безконечних тілесних покараннях та приниженні людської гідності.

Про це писав польський офіцер Г. Герлінг-Грудзінський. Він фіксує, що радянські концтабори в Архангельській області – це «праця, голод і холод за межами витривалості організму, принизливий табірний побут, свавілля «урок», доноси» [38, с. 6]. Офіцер пише, що «комуністична революція... на порядок зменшила норми харчування для в'язнів, на кілька порядків збільшила «виробничі плани», розбудувала ГУЛАГ і загнала в нього вмирати мільйони випадкових людей, перетворивши Сибір на суцільний, за словами Варлама Шаламова, «білий крематорій» [38, с. 8]. Тут перебувають... доведені голодом і рабською працею до тваринного стану люди... які працюють за миску баланди... [38, с. 9]. Г. Герлінг-Грудзінський підкреслює, що немає «принципової різниці між тоталітарним режимом, який організовує Голокост, і тоталітарним режимом, який організовує Голодомор, між вождем, який винищує уявних ворогів газом, і вождем, який застосовує з тією ж метою природні умови, лісоповал і рудники» [38, с. 10].

Навіть після 1953 року в'язнична система, зазначає Д. Ягунов, суттєво не змінилась, хоча у цей час й були амністії, пом'якшення режиму відбування покарання [172]. Не було суттєвих змін і 60–80-ті роки ХХ століття. Лише з часу здобуття Україною незалежності після 1991 року можна вести мову про певні кроки щодо переходу до європейських практик роботи пенітенціарних установ. 12 березня 1999 року Указом Президента України Державний департамент України з питань виконання покарань було переведено зі складу

МВС, він набув статусу самостійного центрального органу, що відповідав за пенітенціарну політику. У цей час також було узгоджено норми вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими актами.

9 грудня 2010 року Указом Президента України Державний департамент України з питань виконання покарань було реорганізовано у Державну пенітенціарну службу України, а 17 березня 2011 року за розпорядженням Кабінету міністрів України та наказу Голови Державної пенітенціарної служби було створено Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби, з 21 жовтня 2015 року – Академію Державної пенітенціарної служби. Зазначений заклад освіти надає вищу освіту на першому і другому рівнях за напрямками підготовки «Право», «Правоохоронна діяльність», «Психологія», «Економіка». Навчально-професійні програми і плани Академії розроблено з урахуванням актуальних вимог пенітенціарної науки і практики, передового вітчизняного та міжнародного досвіду роботи з ув'язненими. Зокрема тут почали звертати увагу на необхідність подолання практик радянського періоду, насамперед таких, як нехтування законними правами засуджених, використання репресивних методів виконання покарань, відомча закритість.

Цей аспект є надзвичайно важливим з огляду на те, що в радянські часи було оголошено ворожими такі галузі наукового знання, як менеджмент, соціологія, риторика та окремі сфери психології. У сфері державного управління надавали перевагу насамперед адміністративно-бюрократичним методам, не могло бути мови про такі першочергові засади американського та європейського підходу до управління, як організаційна культура, розуміння місії, спільної долі чи інституційної довіри. У системі виконання покарань ситуація складалася ще гірша, до сьогодні досить часто професійна придатність працівника органу виконання покарань вимірюється його здатністю до фізичного тиску та жорстокості, що спричинені високими владними повноваженнями та прагненням до переваги.

Такі негативні практики радянського періоду можна подолати тільки належною увагою до світоглядних складових підготовки майбутніх офіцерів, формування у них відповідних уявлень про сутність покарання, справедливості та людської гідності, про комунікативні стратегії і тактики впливу на засуджених. Сьогодні актуальним є використання досвіду зарубіжних практик роботи із засудженими, зокрема перехід від репресивних методів до словесних методів впливу та ненасильницької комунікації.

В Академії Державної пенітенціарної служби запроваджено низку дисциплін, які передбачають вивчення окремих аспектів професійної комунікації. Це насамперед «Українська мова за професійним спрямуванням», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням». Зокрема з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» програмою передбачено 120 год. (4 кредити). Цього обсягу навчального часу надзвичайно мало для формування необхідних комунікативних умінь і навичок. Аналіз робочих навчальних планів підготовки бакалаврів за спеціальностями 081 «Право» (освітньо-професійна програма «Право» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 081 «Право») [108] та 262 «Правоохоронна діяльність» (освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність» для підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» галузі знань 26 «Цивільна безпека») [109] засвідчив, що під час аудиторних занять передбачено вивчення таких модулів: «Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного мовлення. Норми української літературної мови», «Спілкування як інструмент професійної діяльності. Усна форма професійної комунікації», «Писемна форма ділового мовлення» та «Наукова комунікація як складова фахової діяльності. Норми української літературної мови». Передбачено вивчення таких тем, як «Державна мова – мова професійного спілкування», «Стилістичні норми сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні», «Лексичні норми сучасної

української літературної мови у професійному спілкуванні» (модуль № 1), «Спілкування як інструмент професійної діяльності», «Поняття про ораторську компетенцію», «Форми колективного обговорення професійних проблем» (модуль № 2), «Культура фахового спілкування», «Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації», «Орфографічні, графічні, морфологічні та синтаксичні норми сучасної української літературної мови» (модуль № 3), «Українська термінологія в професійному спілкуванні», «Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні», «Проблеми перекладу та редагування наукових текстів» (модуль № 4).

Дисципліна «Риторика» належить до категорії «за вибором курсанта». У робочій програмі навчальної дисципліни передбачено вивчення таких тем: «Риторика як наука», «Історія риторики», «Підготовка промови», «Техніка промови», «Особистість оратора», «Мистецтво полеміки». Своєю чергою під час вивчення навчальної дисципліни «Професійна етика» (90 год. / 3 кредити) передбачено вивчення таких тем: «Основи загальної етики», «Основні категорії етики», «Поняття та суть моралі» (розділ «Основи загальної етики»), «Поняття та види професійної етики», «Моральні та етичні основи діяльності представників юридичних професій». «Культура особистості юриста», «Етика співробітників ДКВС та ін. правоохоронних органів», «Судова етика», «Професійно-моральна деформація як проблема професійної етики» (розділ «Професійна етика юриста»).

Окремі аспекти професійної взаємодії передбачено також розглянути під час вивчення навчальних дисциплін «Пенітенціарна педагогіка» і «Пенітенціарна психологія». До прикладу, з навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» курсанти вивчають сучасні тенденції розвитку пенітенціарної педагогіки, особливості засудженого як об'єкта і суб'єкта педагогічної взаємодії, специфіку колективу співробітників виправної установи як суб'єкт педагогічної взаємодії, вимоги до особистості вихователя виправної установи, основні засоби та методи виправлення засуджених. З «Пенітенціарної психології» курсанти вивчають особливості психічних

процесів та станів особистості засуджених, особливості девіантної поведінки засуджених, суть діагностики і психокорекції суїцидальної поведінки в місцях позбавлення волі, поняття і класифікацію мікросередовища засуджених, специфіку субкультури в місцях позбавлення волі, психологічні особливості диференційованого підходу до засуджених.

Загальний перелік навчальних дисциплін і їх змістового наповнення засвідчує, що в Україні помітний суттєвий прогрес щодо уваги до гуманістичних аспектів професійної підготовки фахівців кримінально-виконавчої служби. Вперше за історію пенітенціарної системи в Україні звернуто увагу не на репресивні, а експресивні методи впливу на засуджених, на різні несилові та недирективні інструменти і практики діяльності установ виконання покарань.

Далі необхідно зазначити, що якщо в Україні питання комунікативної професійної підготовки фахівців кримінально-виконавчої служби тільки стають предметом уваги теоретиків і практиків, то за кордоном різні аспекти комунікативного впливу на засуджених давно став нормою повсякдення. Зокрема у США Федеральне бюро в'язниць (Federal Bureau of Prisons – BOP) метою своєї діяльності оголошує підвищення професіоналізму тюремної служби, більш прогресивну і гуманну турботу про ув'язнених, сприяння їхньому самовдосконаленню, становленню як законослухняних громадян. До персоналу в'язниць висуваються такі вимоги, як відповідальність, чесність, безкомпромісна етична поведінка, повага до інших людей, загалом дотримання найвищих стандартів корекційної майстерності [186].

У США підготовку фахівців BOP здійснюють навчальні заклади, спеціальні курси в університетах. Часто співробітники BOP відвідують спеціальні освітні програми, що діють на базі цивільних університетів (коледжів, факультетів). Ті, кого відбирають на подальше навчання, вже мають базову освіту на рівні бакалавра, зокрема з таких спеціальностей, як соціальна робота, правознавство, психологія, управління персоналом та ін.

Спеціальну підготовку фахівців для ВОР здійснює Національний інститут виправних установ (National Institute of Corrections Academy – NIC), розташований в місті Аврора, штат Колорадо, де знаходяться також Центр підготовки менеджерів і фахівців, а також інформаційний центр Національного інституту виправних установ. Заклад освіти здійснює спеціалізоване навчання, орієнтуючись на те, що вирішальне значення для успіху як особистості, так і агентства мають розвиток персоналу і навчання лідерству. Тут цілеспрямовано працюють над підвищенням рівня розвитку інтелектуальних навичок слухачів, необхідних для аналізу і вирішення складних питань пенітенціарної практики. У Національній виправній академії враховано, що керівники і співробітники виправних установ стикаються зі складними проблемами, тому акцент зроблено на використанні методів активного та ситуативного навчання. Викладачі надають перевагу методикам вирішення життєвих проблем і професійних завдань у невеликих групах, щоб покращити здатність майбутніх фахівців комунікувати, аналізувати і вирішувати проблеми, ефективно взаємодіяти.

Комунікативних навичок слухачі набувають за допомогою практики говоріння і письма, використання мовних засобів під час комунікації. Активні методи професійної підготовки застосовують у групових формах: дискусіях, рольових іграх, спільному вирішенні проблем, під час обговорення випадків з пенітенціарної практики, взаємонавчання, практичних занять, демонстрації, презентацій, вправ. Слухачі готують доповіді, реферати на різні теми, регулярно виступають перед різними аудиторіями з усними повідомленнями. Їхні знання перевіряються за допомогою тестів, які стосуються не тільки повноти та глибини відомостей з навчальних дисциплін, а, насамперед, здатності самостійно мислити і розв'язувати проблемні завдання [203].

У NIC звертають увагу на формування у персоналу здатності попереджати чи розв'язувати конфліктні ситуації на робочому місці. Передбачено вивчення потенційних і фактичних джерел конфлікту, стратегій

управління конфліктом на робочому місці й запобігання конфліктам, методів оцінки ефективності управління конфліктом і можливостей подальшої допомоги. Особлива увага приділяється сексуальним домаганням, методам активного управління персоналом. Ще одна програма стосується налагодження зв'язків з громадськістю, формування компетентності взаємодії зі ЗМІ. Передбачено вивчення методів ефективної взаємодії з громадськістю та пресою, специфіки роботи із засобами масової інформації, стратегій і методів ефективного спілкування, специфіки кризових ЗМІ.

Персонал виправних установ вивчає також особливості когнітивно-поведінкової терапії. Передбачається, що когнітивно-поведінкова терапія знижує рецидиви як у підлітків, так і у дорослих, допомагає їм усвідомити свої думки і поведінку, а потім їх змінити у позитивному напрямку. Методика передбачає позитивну орієнтацію на соціальну проблему, її раціональне вирішення (визначення і формулювання проблеми, генерація альтернативних рішень, прийняття і перевірка рішення). Ця методика підтвердила свою ефективність у різних сферах кримінального правосуддя, допомагає вирішувати безліч проблем, пов'язаних зі протиправною поведінкою. У більшості програм когнітивно-поведінкової терапії правопорушники навчаються вирішувати проблеми «засіб-мета», покращують свої соціальні навички, навички морального мислення, когнітивного стилю поведінки, самоконтролю, управління імпульсами. Використовуючи методику когнітивно-поведінкової терапії, персонал виправних установ допомагає ув'язненим зрозуміти свої емоції, поведінку і мотивацію, практикувати нові навички, інтегрувати їх в усі аспекти свого життя, щоб виправити вкорінені негативні моделі поведінки, тобто зробити вибір, який сприяє позитивній поведінці [203].

Підготовку персоналу для ВОР здійснює також Академія підготовки кадрів, розташована в Федеральному центрі підготовки співробітників правоохоронних органів (Federal Law Enforcement Training Centers – FLETC) в Глінко, штат Джорджія. Бюро в'язниць – одне з 75 федеральних

правоохоронних органів, які навчаються у FLETC. Академія пропонує триденний курс навчання під назвою «Ознайомлення з корекційними методами». Відвідування цього курсу обов'язкове для всіх нових співробітників установи протягом 60 днів з моменту вступу до Бюро. Академія також пропонує вивчення передових спеціальних методів виправної роботи, зокрема таких, як Marksman Observer і Witness Security [186].

Майбутні працівники виправних установ також вчать писати звіти, фактологічно правильно викладати думки. Це важливо з огляду на те, що подібний документ можна буде використовувати як свідчення в суді. Велику увагу тут надають відпрацюванню навичок інтерв'ювання та аналізу поведінки. Серед методів використовують лекції, вирішення завдань, обговорення у невеликих групах, ситуативне моделювання, ділові ігри, індивідуальні й групові презентації. Слухачі також відпрацьовують більше ста годин практичних тренувань за інтерактивними сценаріями (з використанням рольових гравців та індивідуальних інструкторів). Під час практичних багатоетапних вправ за сценаріями вони вчать взаємодіяти з колегами та ув'язненими. Ці навчальні сценарії ураховують широкий спектр ситуацій роботи у виправних закладах.

Пенітенціарна освіта в США все більшою мірою орієнтується на формування особистості співробітника, здатного вирішувати соціальні завдання, такого, що поважає права і свободу громадян. Саме тому обов'язковою складовою професійного навчання є загальнокультурна та комунікативна підготовка. В цьому випадку враховано, що їхня діяльність передбачає спілкування з різними категоріями людей (на це витрачається до 90 % часу). Стандартні програми, що передбачають вивчення ораторського мистецтва, письмового та усного ділового спілкування, доповнено курсами «Культурні відмінності», «Відносини в робочому колективі», «Кар'єрний ріст», «Людська поведінка», «Ефективна аргументація», «Мовна поведінка в кризових ситуаціях». Передбачено, що такі курси повинні допомогти

співробітнику переконати співрозмовника, коректно висловити свою точку зору, сприятимуть мирному розв'язанню конфліктної ситуації та загалом збереженню життя людей.

У FLETC також звертають велику увагу на набуття фахівцями виправних установ навичок взаємодії з колегами та ув'язненими. Зокрема цьому присвячений курс «Лідерство через розуміння людської поведінки». Його вивчення дозволяє учасникам краще зрозуміти самих себе, міжособистісну динаміку і те, як їхні сильні та слабкі сторони й ролі в робочих групах і командах впливають на результат місії Бюро. Учасники дізнаються, як адаптуватися і використовувати сильні сторони один одного, щоб мати більш ефективні результати місії. Програма починається з розвитку самосвідомості й здатності розпізнавати стилі поведінки для налагодження відносин. Потім робочі групи / члени вивчають різні поведінкові стилі та системи цінностей, розробляють стратегії для ефективного досягнення цілей. Ця інформація також використовують для створення більш ефективних робочих груп і команд за рахунок пізнання сильних сторін, які кожна людина привносить в групу. Велику увагу тут звертають на з'ясування особливостей людської поведінки, системи переконань і мотиватори, емоційний інтелект [201].

Загалом у США ВОР будує свою діяльність відповідно до визначальних засад демократії, принципу поваги прав, свобод і гідності громадян. Освітня система США враховує необхідність уваги до соціальних і комунікативних аспектів професійної підготовки фахівців виправних установ. Для підготовки до професійної взаємодії персоналу в'язниць тут передбачено вивчення питань усного і письмового спілкування в різних ділових і професійних ситуаціях, здійснення коригувального впливу для вирішення кризових ситуацій. Велику увагу спрямовано до питань переконання та ефективної аргументації для вирішення спорів, взаємодії з представниками національних та секс-меншин, психічно неврівноваженими людьми; встановлення зв'язків з громадськістю, з представниками влади,

преси, радіо і телебачення. В освітньому процесі широко використовують активні методи навчання, професійно спрямовані завдання і ситуації для формування умінь вирішувати конкретні практичні завдання повсякденної діяльності.

Служба виправних установ Канади (Correctional Service Canada – CSC) відповідає за управління установами різного рівня безпеки та спостереження за правопорушниками, які перебувають ізольовано від суспільства. Своєю метою CSC вважає організацію саме корекційного процесу – допомогти ув'язненим стати законслухняними громадянами. У документах, що регулюють діяльність CSC, акцентується увага на необхідності тісної співпраці з правопорушником [187]. Співробітники виправних установ не лише забезпечують безпеку федеральних пенітенціарних установ, а й взаємодіють з правопорушниками, щоб допомогти їм досягти цілей їхнього виправного плану, успішно реінтегруватися в суспільство. Їхнім обов'язком визначено допомагати ув'язненим у самоврядуванні та заохочувати соціальну поведінку, бути прикладом для наслідування. Зокрема передбачено, що офіцери повинні регулярно зустрічатися з ув'язненими, за необхідності брати інтерв'ю, вислуховувати, ставити питання, радити, допомагати [195].

Передбачено також багато корекційних програм, щоб допомогти правопорушникам взяти на себе відповідальність за свої дії [188]. Керівники виправних програм (Chief Program Officers – CPO) щодня організують важливі виправні програми для правопорушників (наприклад, програми профілактики зловживання психотропними речовинами і насильства). Вони мотивують і заохочують правопорушників до успішної реінтеграції [204]. У CSC загально визнано, що освітні програми та освіта загалом збільшують шанси ув'язнених на успішне повернення в суспільство, зокрема враховано, що поліпшення навичок грамотності може допомогти активній участі у суспільному житті [188].

Підготовка фахівців для CSC передбачає тренінгові заняття, самостійну і групову роботу. Майбутні фахівці вивчають особливості застосування політики, процедур і законодавства, зв'язки з громадськістю, корінним населенням. Значну увагу приділено формуванню у фахівців навичок інтерв'ю, спілкування та лідерської поведінки. Насамперед йдеться про етичне лідерство, яке розуміють як готовність зрозуміти інших людей та діяти відповідно до вимог кодексу етичної поведінки. Оцінювання відбувається за допомогою тестів, завдань, спільних обговорень і виконання проблемних ситуативних завдань.

У Франції етичний кодекс Служби пенітенціарної інтеграції та пробації (Service Pénitentiaire d'Insertion et de Probation – SPIP) визначає, що цінності адміністрації в'язниці та її членів полягають у справедливому та лояльному виконанні судових рішень, повазі до людей та верховенстві права. Закцетовано увагу тому, що працівники Служби мають бути однією командою, яка обслуговує ув'язнених та повністю віддана навчанню і підтримці аудиторії. Передбачено, що персонал адміністрації в'язниці повинен за будь-яких обставин вести себе та виконувати свою місію так, щоб його приклад позитивно впливав на людей, за яких він відповідає, і викликав у них повагу. В працівниках SPIP найбільше поцінюється ситуативний інтелект, уміння використовувати основні методи, інтелектуальні інструменти та прийоми, щоб унеможливити виникнення складних та критичних ситуацій. Кодекс приписує обов'язкове дотримання взаємного обов'язку поваги, допомоги та підтримки (стаття 11): утримуватися від будь-якого оціночного судження щодо колег по роботі. Зокрема підкреслено, що всі працівники, студенти чи стажери повинні завжди вітатися, не вживати образливих або вульгарних слів, будь-яких дискримінаційних виразів з сексистськими, расистськими, гомофобними конотаціями або такими, що стосуються сімейного стану, зовнішнього вигляду, прізвища, стану здоров'я, інвалідності або політичних, філософських, релігійних поглядів [213].

Підготовку фахівців для служби здійснює Національна школа В'язничної адміністрації (Ecole Nationale d'Administration Pénitentiaire – ENAP). Це – державне адміністративне управління при Міністерстві юстиції, яке підпорядковується В'язничній адміністрації. Школа здійснює єдине керівництво початковою підготовкою (після успішного конкурсу) всього персоналу для в'язниць, зокрема наглядового, управлінського, інтеграційного, адміністративного та технічного. Вона також забезпечує безперервне навчання для керівників і тих, то надає освітні послуги, зокрема викладачів, менеджерів, спортивних інструкторів та ін. [188].

Мета професійної підготовки – надання теоретичних та практичних знань, необхідних для виконання професійних обов'язків. Навчальні заняття організовано у такий спосіб, що більшу частину становить використання професійних сценаріїв, моделювання професійних дій. Для підготовки фахівців тюремного нагляду передбачено такі дисципліни, як «Державна політика», «Людські ресурси», «Громадянська свідомість», «Основи комунікації», «Історія культури», «Мистецтво». На заняттях слухачі обговорюють питання про зв'язок та взаємовплив культури і правосуддя, сутність культури як інструменту навчання та життя в суспільстві, про те, як культура в її міждисциплінарності (спадок, книги, театральне мистецтво, образотворче мистецтво та ін.) може підтримувати та активізувати нормалізацію культурного відновлення ув'язнених [209].

Традиційно для Франції у ENAP велику увагу приділено питанням загальної культури. Тут багато часу виділено на курси загальної та професійної культури, культурні екскурсії. Курси загальної та професійної культури передбачають вивчення важливих аспектів історії, філософії, географії, науки, техніки, преси, французьких і європейських інституцій, а також мистецтва та літератури. Високий рівень загальної культури у Франції розглядають як необхідний інструмент взаємодії між громадянами, пов'язують з процесами демократизації. Загальноприйнято, що загальна культура людини свідчить про її корисність на робочому місці, особливо в

правоохоронній сфері (у секторах громадської діяльності та справедливості). Береться також до уваги, що дія і людська справедливість не є електронно-механічними, а є результатом раціонального вирішення проблем. Саме тому загальна культура допомагає правоохоронцю використовувати знання з минулого для того, щоб зрозуміти сучасність і діяти в ній з урахуванням потреб суспільства [200].

Навчальний план передбачає також вивчення особливостей спілкування, взаємодії, відносин з людьми: з персоналом, профспілками, громадськими організаціями, товариствами, соціальними службами, спортивними товариствами, виборними особами. Слухачі вивчають особливості створення текстів, виголошення промов, індивідуального та колективного інтерв'ю, консультацій і переговорів [188]. Методика проведення занять обов'язково передбачає навчання комунікації в умовах кризи, тобто дискусії. Передбачено, що під час таких обговорень слухачі повинні зіткнутися з важливою подією та передбачити наслідки, що виходять за межі звичайних умов поліцейського втручання. Під час дискусій обговорюють питання щодо розв'язання конфліктних ситуацій, організації діяльності та управління, використання інструментів співпраці з громадськими об'єднаннями [188].

Серед методів навчання у школі велику увагу надають роботі з текстами (аналізу, інтерпретації, коментарям, виокремленню основних ідей, думки автора) та презентаціям. Вправи на розвиток письмової та усної комунікації слухачі виконують з обмеженнями у часі. Ця робота допомагає краще розуміти нюанси вираження думки, особливості надання доказів, загалом правильно підбирати аргументи, мотивувати, аналізувати ситуації, пояснювати, що є важливою складовою професійної діяльності працівника виправних установ.

Для перевірки кваліфікаційного рівня фахівців передбачено різні тести, зокрема щодо французької ідентичності, загальної культури, законодавства для офіцерів і комісарів. Слухачам також пропонують написати сценарій на

основі практичного випадку, дати мотиваційне інтерв'ю [202]. Важливим засобом професійного навчання та перевірки знань у ENAP є написання есе, яке в класичному сенсі є мистецтвом переконання та презентації. У системі навчання правоохоронців есе вважають засобом, що дозволяє перевірити здатність пояснювати доктрини, інтерпретувати, переконувати, наводити логічні аргументи [200]. Результати написання есе чи колективного інтерв'ю дозволяють визначити, як слухачі навчилися розуміти і розв'язувати проблеми. Саме в цьому полягає мета викладання курсів загальної культури: навчити правоохоронців розмірковувати над важливими питаннями професійної сфери, усвідомлюючи, що їхнє розв'язання залежать від знання культурної спадщини, використовувати інструменти рефлексії, запозичені з філософії, соціології, психології, історії [200]. Це вважають важливим етапом підготовки фахівців, інструментом їхнього професійного розвитку.

Отже, аналіз зарубіжного досвіду підготовки фахівців пенітенціарної служби засвідчує, що у різних країнах система професійної освіти враховує національні традиції і менталітет. У кожній країні є один або декілька навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців для виправних установ. Спільними вимогами у всіх зарубіжних країнах є високий початковий освітній рівень кандидатів на навчання. До всіх співробітників, крім суто професійно-правових, висуваються також високі вимоги щодо соціально-комунікативної компетентності. Передбачено, що вони повинні вміти налагоджувати міжособистісну взаємодію з колегами та ув'язненими, використовувати технології вирішення проблемних та кризових ситуацій. Освітні програми у зазначених навчальних закладах спрямовані на розвиток практичних комунікативних навичок і умінь. В освітньому процесі для підготовки фахівців виправних установ широко використовують методи активного та ситуативного навчання, роботи з текстами, розвитку усного і писемного мовлення, ділових ігор, навчання комунікації в умовах кризи.

1.3 Сутність, структура і зміст соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Для визначення сутності, структури і змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України враховано напрацювання науковців щодо особливостей цього особистісного феномену. Як правило, дослідники виокремлюють складові соціально-комунікативної компетентності, орієнтуючись або на структуру особистості, або на структуру мовленнєвої діяльності.

Зокрема взято до уваги, що, до прикладу, Н. Піковець серед складових комунікативної компетентності виокремлює зорієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка ґрунтується на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з іншими людьми завдяки розумінню себе й інших; розуміння міжособистісних відносин і умов соціального середовища; адекватне сприйняття людиною самої себе – власного психологічного потенціалу, потенціалу партнера, ситуації; готовність і вміння налагоджувати контакти з людьми [116, с. 194].

Своєю чергою О. Скакун і Н. Овчаренко розглядають компетентність юриста як здатність здійснювати закріплений законом (або іншим нормативним актам) обсяг владних повноважень (прав і обов'язків) та відповідати за це. Компетентність, на думку вченої, охоплює систему інтелектуального, психологічного, морального і діяльнісного станів юриста, що відображають рівень його знань, умінь, навичок, досвіду та визначають успішність його юридичної діяльності. У структурі компетентності юриста дослідниця виокремлює такі сторони: гносеологічну (знання, вміння і навички, необхідні для виконання професійного обов'язку), нормативну (обсяг повноважень, відповідальності юриста як посадової особи), функціональну (здатність виконувати професійні обов'язки відповідно до функцій і завдань) та особистісну (усвідомлення юристом свого призначення,

оцінка своїх професійних властивостей, самокритичність, здатність до самоаналізу професійних якостей) [145, с. 38].

Складовими комунікативної компетентності Н. Задорожна називає, по-перше, когнітивний компонент – знання вербальних і невербальних засобів спілкування, особливостей, структури, функцій професійного спілкування; по-друге, мотиваційно-ціннісний компонент – готовність до застосування комунікативної компетенції у професійному спілкуванні; по-третє, вольовий компонент – забезпечує уміння впливати на слухачів, керувати їхньою увагою; по-четверте, емоційний компонент – уміння керувати своїми емоціями під час спілкування; по-п'яте, поведінковий компонент – уміння використовувати комунікативні компетенції безпосередньо в умовах професійного і ділового спілкування [50, с. 76].

У структурі комунікативної компетентності О. Кузьменко виокремлює когнітивний (теоретичні знання про основні правила, принципи та закономірності міжособистісного спілкування), емоційно-оцінний (усвідомлення тих інтересів та схильностей, які визначають комунікацію), поведінковий (практичні навички та вміння вести діалог, розподіляти обов'язки, аргументовано висловлювати свої погляди, переконання, вирішувати конфлікти, вести дискусії тощо) [85, с. 75].

Основними компонентами професійної компетентності майбутніх офіцерів пенітенціарної служби П. Дармограй називає ціннісно-особистісний (сформованість ціннісних установок щодо професійної діяльності, внутрішню мотивацію, потреби та емоційне налаштування на професійну діяльність, особистісні якості), когнітивно-змістовий (знання з професійної сфери, які є основою умінь і навичок) та діяльнісно-рефлексивний (оволодіння стандартними діями й способами професійної діяльності)

компоненти [42, с. 74]. А. Носовський, щодо комунікативної компетенції, також пропонує звертати увагу на знання, уміння, досвід, цінності, світогляд та інші особистісні якості, що є передумовою успішної діяльності фахівців судноплавної галузі [105, с. 171].

Своєю чергою, орієнтуючись на структуру мовленнєвої діяльності, до складових комунікативної компетенції Ф. Бацевич пропонує зарахувати: дискурсивну (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси), соціолінгвістичну (здатність розуміти й продукувати мовлення в конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування), іллокутивну (здатність досягати комунікативних намірів), стратегічну (здатність досягати мети спілкування), соціокультурну (вміння використовувати соціокультурний контекст: звичаї, норми, ритуали, соціальні стереотипи) компетенції [13, с. 124–125]. Схожого погляду дотримується і М. Галицька. На її думку, складовими комунікативної компетенції є іншомовна комунікативна (знання лексики, граматики, семантики, фонології та вміння використовувати їх у мовленнєвому процесі), професійна (володіння професійною термінологією), стратегічна (здатність до ефективного обміну інформацією), соціальна (інтерації в ситуаціях соціального спілкування) компетенції [35, с. 122].

С. Корсун звертає увагу на такі важливі комунікативні якості та вміння співробітника правоохоронних органів, як здатність налагоджувати контакт з людьми, знаходити необхідний тон розмови, форму спілкування; вміння узгоджувати власні дії з діями інших осіб; уміння відстоювати свою точку зору [82, с. 305]. Одночасно комунікативними протипоказаннями є виражена інтровертованість, властолюбство, цинізм, емоційна нестійкість, надмірна агресивність, конформність, вразливість, відсутність емпатійності, когнітивна та афективна ригідність [82, с. 308].

Загалом результати аналізу педагогічних досліджень засвідчують, що серед складових компетентності вчені звертають увагу на спрямованість, зацікавленість, мотиви, потреби (мотивація, професійно значущі якості),

знання (когнітивна складова) та засоби й результати діяльності, вміння, навички (діяльнісна складова). Зміст структурних компонентів залежить від професії та діяльності фахівця. Дослідники часто для зручності оперують трикомпонентною структурою комунікативної компетентності з огляду на те, що для успішної професійної діяльності, людина повинна мати необхідні особистісні якості, знання, уміння і навички. З урахуванням цього, а також результатів експертної оцінки, у структурі соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України можна виокремити такі компоненти: особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний.

Особистісно-комунікативний компонент стосується особистісних характеристик, властивостей та здібностей, необхідних офіцеру кримінально-виконавчої служби для професійної комунікації. Він повинен бути готовим до професійної взаємодії з дотриманням принципів верховенства права в діяльності з виконання покарань, а також принципів професіоналізму, активності та ініціативності, пропорційно-компетентної відповідальності [159, с. 87–88]. А. Токарська і Л. Франків вважають, що належним чином вибудувати комунікативну взаємодію можна лише на підставі статутних вимог та ідеології співпраці: через подолання нерівності, використання людиноцентристського підходу, діалогічної співпраці та з дотриманням вимог соціальної відповідальності за діалогічну взаємодію, зокрема моральної, релігійної, дисциплінарної чи політичної [159, с. 101]. Загалом можна стверджувати, що комунікативний характер праці фахівця кримінально-виконавчої служби, коли йому доводиться переважну частину робочого часу спілкуватися з співробітниками, ув'язненими та іншими сторонами юридичної справи, потребує його розвиненої особистісної комунікативності – здатності встановлювати контакти та налагоджувати взаємодію з іншими людьми на підставі статутних вимог та ідеології співпраці.

Європейський кодекс етики працівників установ виконання покарань у розділі IV визначає необхідність таких особистісних властивостей персоналу пенітенціарних установ: відповідальність, доброчесність, повага та захист людської гідності, готовність до допомоги та підтримки, справедливість, неупередженість і відсутність дискримінації, співпраця [123, с. 19]. Про ці ж особистісні характеристики йдеться у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [121], у Кодексі етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України [73]. О. Бовдир окремо звертає увагу на те, що сьогодні юрист повинен бути справедливим, дотримуватися моральних вимог, відповідати за долі людей, шанувати чужу думку, вміти відстоювати свої судження, ставити себе на місце іншої людини, бути психологічно стійким, вміти створювати команду однодумців [18, с. 98–99].

Офіцер кримінально-виконавчої служби має бути готовим до первинної діагностики психологічного стану співрозмовника, максимального його розуміння незалежно від мовних параметрів спілкування, рівня словникового запасу, емоційності або віку. Він також повинен мати досвід застосування прийомів психокорекції несприятливих психічних станів заявників (стресових, агресивних, конфліктних) тощо. Соціально-комунікативна компетентність офіцерів кримінально-виконавчої служби вимагає певного рівня розвитку соціального інтелекту, сенситивності, соціальної спостережливості, тобто емпатії. Офіцер повинен розуміти інших людей, їхні потреби, мотиви поведінки, особливості характеру, психологічні захисти. Важливе значення мають такі якості офіцера, як уважність до інших людей, прагнення їх зрозуміти.

Окремо слід вказати на значення толерантності. Відповідно до статті 3 Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987 рік) «жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання» [48]. Толерантність (від лат.

tolerantia – «терпимість») відповідно до Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО (1995 рік) виявляється в праві всіх членів громадянського суспільства бути різними, у повазі до інших культур, цивілізацій і народів, готовності до порозуміння та співпраці. Відповідно до розділу 2.4. Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів, толерантність означає «повагу до гідності людини, доброзичливе ставлення до інших, співпереживання, відмову від агресивності, неприйняття соціальної несправедливості та зверхності» [122].

В. Синьов та В. Медведєв вважають, що ефективність професійного спілкування пенітенціарних працівників залежить від їхньої психологічної підготовленості та професійної спостережливості. Завдяки професійній спостережливості пенітенціарний працівник зможе врахувати необхідну інформацію, встановити причинно-наслідкові зв'язки, передбачати події, управляти професійним спілкуванням [138, с. 6]. Професійна спостережливість також допомагає розрізнити щирість співрозмовника [138, с. 7].

Окремо слід вказати на значення комунікативності. Ф. Бацевич серед важливих складових комунікативності називає здатність утримувати в пам'яті сказане і постійно корелювати плин спілкування з метою мовця, дотримання комунікативних стратегій, що дають змогу досягати необхідного результату комунікації; знання особливостей співрозмовника, постійної орієнтації в умовах та ситуації спілкування, контролю власної мовленнєвої поведінки, навичок та вміння завершувати комунікацію [13, с. 125–125]. О. Яшенкова зазначає, що інтеракційна компетенція – це здатність взаємодіяти з партнером по комунікації, знання специфіки інформаційного обміну, вміння координувати комунікативні наміри і способи досягнення комунікативної мети [177, с. 140].

Для налагодження міжособистісної взаємодії офіцер кримінально-виконавчої служби повинен ураховувати багато різних обставин, аналізувати свою діяльність, знаходити нові рішення з урахуванням усього комплексу

умов, тобто бути здатним до аналізу своєї комунікативної діяльності. Для того, щоб взаємодіяти з іншими людьми, офіцер повинен усвідомлювати свої комунікативні особливості, тобто мати рефлексивні здатності та готовність до самоаналізу. Він має розуміти самого себе, зокрема мотиви своєї поведінки, можливості у сфері спілкування, поведінкові стереотипи.

Офіцер повинен також прагнути розширювати свій комунікативний потенціал, рівень комунікативних знань, загалом бути готовим до самоосвіти й розвитку. Це допоможе ефективно використовувати комунікативні здатності та досвід для вирішення проблемних ситуацій у професійній діяльності. Офіцер повинен мати бажання розуміти й прогнозувати розвиток взаємин, тобто мати здатність адекватно сприймати ситуацію спілкування, адекватно оцінювати свій вплив на спілкування, розуміти причини труднощів, прогнозувати міжособистісні ситуації.

Отже, для ефективного налагодження ділової взаємодії офіцер кримінально-виконавчої служби повинен визнавати моральні норми, орієнтуватись на загальнолюдські цінності добра та справедливості, мати такі особистісні якості, як комунікативність, готовність до контактів з іншими людьми, соціально-перцептивні здібності, емпатія, толерантність, здатність до адекватного самооцінювання, готовність до саморозвитку та ін.

Другим важливим компонентом соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби є *інформаційно-пізнавальний*. Він охоплює насамперед комунікативні знання, які необхідні офіцеру для того, щоб налагоджувати і підтримувати ефективне спілкування відповідно до мети і потреб у різних ситуаціях професійної взаємодії.

Вивчення керівних документів, зокрема Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [121], Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України [73], дозволяють виокремити такі види комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби:

повсякденна службова комунікація – спілкування співробітника установи з виконання покарань із засудженими. Це найскладніша сфера професійної комунікації, оскільки саме у цій сфері найчастіше виникають конфлікти, конфронтації між персоналом і засудженими [138, с. 4];

повсякденна формальна і неформальна комунікація – спілкування з працівниками установ з виконання покарань та слідчих ізоляторів, з колегами з метою консультування, на нарадах;

екстремальні форми службового спілкування – контакти в умовах конфлікту, з людьми зі складним характером та неврівноваженими, психічно нестійкими особами;

спілкування з родичами і батьками засуджених, з представниками громадськості та державними організаціями.

У всіх цих випадках важливе значення мають знання про сутність комунікації, її види, фази, закономірності, про комунікативні методи й прийоми взаємодії з різними людьми, про те, які комунікативні методи та прийоми ефективні у тих або інших ситуаціях. Офіцер повинен знати механізми діалогічно-прагматичної правової взаємодії, необхідність «людиноцентризму», дотримання закону, вимог професійного обов'язку; обґрунтованість аргументації; межі (неперевищення) вербального чи невербального впливу в діалозі; спрямованість на встановлення істини. Ці механізми діалогічно-прагматичної комунікативної взаємодії через застосування вербальних засобів зв'язності, поглиблення/зміни теми, узагальнення чи деталізацію, повтори, аналогії та ідентифікацію допомагають під час правового діалогу встановити істину [159, с. 189].

Офіцери також повинні знати, що нормативна комунікативна взаємодія фахівців пенітенціарної системи передбачає ведення діалогу для профілактики, розслідування злочинів, підтримання адекватного рівня правової комунікативної взаємодії. Важливо також, як зазначають А. Токарська і Л. Франків, щоб офіцери були обізнані зі складовими забезпечення рівності та справедливості як методів права в комунікативній

взаємодії правоохоронних відомств: правилом діалогічної домірності або табу; правилом рівності як процесуальної виправданості; правилом неперевищення діалогічного впливу як безпідставного вимагання підпорядкування [159, с. 190].

Під час професійних контактів із засудженими офіцер має намагатися розуміти їхні мотиви, спонукання, установки, емоційний стан, неготовність і небажання будувати позитивні відносини із співрозмовниками. У таких випадках важливими для офіцера є знання соціальних норм, кодифікованих норм мови, а також комунікативних девіацій.

Йдеться про знання ознак і причин неуспішної мовної комунікації, зокрема комунікативного збою (недостатнє розуміння партнера по комунікації) або комунікативного провалу (неадекватна комунікація, повне нерозуміння комунікантами один одного). До комунікативних невдач належить також навмисне нерозуміння повідомлення адресатом (комунікативний саботаж), небажаний ефект (наприклад, образа, роздратування) [177, с. 180]. Це виявляється в ігноруванні ув'язненими змісту висловлювання, перекрученні або приховуванні інформації. Офіцер кримінально-виконавчої служби повинен знати, що комунікативний саботаж може поєднуватися з іншими некооперативними явищами: мовленнєвою агресією, комунікативним тиском, мовним насильством, мовним опором, маніпуляцією, демагогією, конфліктом, комунікативною невдачею.

До комунікативного саботажу мовці завжди вдаються свідомо. Найпоширенішими причинами цього «є психологічні характеристики комунікантів (захисна реакція нерідко у формі агресії, налаштування на некооперативне спілкування, пов'язане з негативним психоемоційним станом)» [177, с. 183]. Серед основних стратегій і тактик комунікативного саботажу засуджені можуть використовувати ухилення від відповіді, від теми, зміну теми, контролю за темою, переадресації або стратегію ігнорування, що оперує тактиками ігнорування і мовчання чи стратегію відмови, незгоди, обурення, образи, заперечення [177, с. 184].

Офіцер має враховувати, що для того, щоб уникнути чи подолати комунікативні невдачі велике значення має комунікативна грамотність, тобто «володіння сукупністю знань, умінь і навичок, які уможливають успішну та безконфліктну мовну комунікацію в усній і писемній формах» [13, с. 213–249], високий рівень сформованості його соціально-комунікативної компетентності.

Важлива особливість професійної комунікації офіцера полягає в тому, що вона має особистісно-орієнтований характер, тобто виховальний ефект, повинна сприяти належному впливу на засуджених. Спілкування персоналу із засудженими є важливим чинником, який визначає їхню поведінку, впливає на процес виправлення та ресоціалізації. Саме тому офіцери кримінально-виконавчої служби повинні не лише розуміти специфіку професійної комунікації, знати прийоми та техніки подолання комунікативного саботажу.

Окрім знань специфіки професійної комунікації, важливе значення для офіцера кримінально-виконавчої служби мають світоглядні та людинознавчі знання, знання особливостей соціальної взаємодії з представниками різних соціальних груп. Важливо, як зазначає С. Сливка, щоб підґрунтям правової діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, був гуманістичний світогляд, тобто духовність і людяність. Без гуманістичного наповнення неможливий розвиток духовності людини, зростає кількість правопорушень. Завдання юриста, на думку вченого, – «зрозуміти, глибоко проаналізувати, пізнати духовний смисл закону, зв'язок між провиною, стражданнями та справедливістю» [146, с. 147–151].

Окремо необхідно вказати на знання психології, психодіагностики, психології засуджених. Власне комунікативний процес з різними категоріями людей вимагає від офіцера знань у сфері психології особистості, зокрема індивідуально-психологічних особливостей особистості засудженого, специфіки поведінки людей, психологічних особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі,

шляхів налагодження взаємин, психологічних передумов регуляції та корекції поведінки засудженого; психології міжособистісних відносин, механізмів розвитку асоціальних звичок та стереотипів поведінки.

Професійна необхідність змушує офіцерів кримінально-виконавчої служби контактувати з особами, які порушують законодавство. Кожний офіцер, відповідно до посадових обов'язків, повинен вступати у взаємодію з людьми зі складним характером незалежно від своїх бажань, установок та ставлень. Контакти із спецконтингентом мають вимушений характер, здійснюються за неминучої розбіжності інтересів, за незгоди сторін, в умовах протиборства, дефіциту інформації та часу. Їм властивий високий ступінь конфліктності. Офіцер кримінально-виконавчої служби повинен знати особливості взаємодії з людьми зі складним характером, представниками паранойяльного, епілептоїдного, гіпертимного чи істероїдного типів поведінки, які здатні до жорсткої конфронтації. Розмова з такими людьми – психологічно дуже складна, але одночасно вона є найефективнішим способом впливу.

Офіцер кримінально-виконавчої служби повинен знати і враховувати різні загрози етиці в тюремному середовищі, які можуть зруйнувати добросовісність й етичні дії керівників в'язниці та персоналу. Йдеться про негативний груповий вплив – тиск із боку ув'язнених, неформальні субкультури в установах виконання покарань, неготовність до відповідальності, перекладання вини на інших. Багато небезпечних ситуацій трапляється тоді, коли людина вдається до примусу чи залякування, щоб контролювати інших. Офіцер повинен знати про таких осіб, про те, яких заходів необхідно вживати, щоб зменшити їхній вплив [123, с. 55].

Велике значення має також знання особливостей управлінської комунікації. Управлінська діяльність за своєю сутністю передбачає постійну координацію зусиль підпорядкованого персоналу для вирішення різноманітних завдань професійної діяльності. Ця координація має різні форми, але насамперед – через міжособистісні контакти, тобто за допомогою

комунікації. Для управління підлеглими офіцер кримінально-виконавчої служби повинен уміти організувати управління та взаємодію, приймаючи рішення на основі вказівок, відповідно до наявних сил та засобів.

Мова є важливим інструментом, що дозволяє виконувати всі функції управління, тому саме від належної комунікативної компетентності залежить ефективність всієї управлінської діяльності. Для цього офіцер повинен знати, як будувати та налагоджувати комунікацію для передачі та одержання інформації, як здійснювати вплив на підлеглих для організації належного виконання ними завдань професійної діяльності.

Специфічним видом повсякденної службової комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби є спілкування з родичами засуджених, представниками громадськості, з органами самоврядування чи державної влади, установами, міжнародними організаціями [121]. Сюди потрібно зарахувати також державні організації, які проводять заходи соціально-виховної роботи із засудженими. Йдеться насамперед про Центр зайнятості (пошук роботи, виплата допомоги з безробіття, професійна перепідготовка), Державну міграційну службу (виготовлення паспортів), Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (соціально-психологічна та юридична допомога), Пенсійний фонд (нарахування пенсій, надання пенсійних посвідчень), Управління соціального захисту населення (нарахування соціальних виплат), органи пробації (допомога у трудовому та побутовому влаштуванні звільнених), спостережну комісію (громадський контроль) та ін. У всіх цих випадках офіцер кримінально-виконавчої служби повинен знати стратегії і тактики спілкування з різними категоріями осіб, з людьми різних характерів і темпераментів, правила ефективної професійної комунікації.

Отже, інформаційно-пізнавальний компонент соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби стосується знань особливостей професійної комунікації, специфіки різних категорій осіб, з якими він повинен налагоджувати взаємодію для виконання завдань професійної діяльності, специфіки психологічного впливу на різні

категорії людей, розуміння функціонування груп засуджених, механізму регуляції спільної діяльності, правил екстремальної і конфліктної комунікації.

Наступним компонентом соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби є *діяльнісно-результативний*, що стосується необхідних соціально-комунікативних умінь, готовності знаходити оптимальні форми взаємодії з різними категоріями осіб, насамперед із засудженими.

Важливе значення насамперед має вміння офіцера кримінально-виконавчої служби встановлювати і підтримувати психологічний контакт з співрозмовниками, ставити питання, конструктивно слухати (нерефлексивно, рефлексивно, симпатично), враховувати мотиви поведінки засуджених, використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування, аналізувати їх використання у середовищі засуджених, підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні. Офіцер у роботі із засудженими повинен чітко й емоційно висловлювати свої думки, логічно, зв'язно будувати мовлення, давати аргументовані відповіді на запитання, орієнтуватись у різних умовах, прогнозувати поведінку співрозмовника, вміти вести дискусію.

У Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі) щодо пенітенціарного персоналу йдеться про те, що пенітенціарне керівництво повинне звертати велику увагу на «налагодження відносин між ув'язненими та персоналом пенітенціарної установи, який працює в безпосередньому контакті з ними» (правило 74). Вказано також, що «персонал повинен... позитивно впливати на ув'язнених та викликати в них повагу» (правило 75) [123, с. 20].

В. Синьов та В. Медведєв звертають увагу на важливість умінь пенітенціарних працівників здійснювати психотерапевтичний вплив під час професійного спілкування як із засудженими, так і з колегами, тобто досягати стану психічного комфорту [138, с. 38–39]. Дослідники вважають, що офіцер кримінально-виконавчої служби повинен вміти налагоджувати з персоналом

виправних установ та засудженими партнерські відносини. У такому випадку не тільки персонал, але й самі засуджені мають нести відповідальність за власне виправлення, інших та ресоціалізацію [138, с. 121].

В. Синьов вважає, що необхідно будувати взаємодію персоналу установ виконання покарань і засудженого з позицій педагогіки співробітництва, яка сприяє «олюдненню» особи, що переступила межу закону. Взаємодія офіцера пенітенціарної установи та засудженого потребує психологічного налаштування на новий тип відносин: зі сторони офіцера – дотримання правил, зі сторони засудженого – щирого бажання змінитися. Запорукою педагогіки співробітництва в місцях позбавлення волі В. Синьов називає неупереджену увагу до засудженого з усіма його протиріччями; пошук та опору позитивного в людині під час ресоціалізації; оптимістичний прогноз перспектив особистісних змін; розуміння засудженого, що потребує вміння «дивитися на світ з позиції іншої людини»; довірливе спілкування із ув'язненими; глибинне вивчення і розкриття мотивів вчинків засудженого; зміцнення й розширення позитивних соціальних зв'язків засуджених [123, с. 15–16].

Під час комунікації із засудженими офіцер кримінально-виконавчої служби також повинен намагатись дотримуватись етичних вимог. Міжнародні документи, які регулюють відносини персоналу і засуджених, зокрема Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку [74], визначають, що посадові особи повинні бути відповідальними, захищати всіх людей від протиправних діянь; підтримувати та захищати права людини; застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності та в обсязі, необхідному для виконання обов'язків [123, с. 18]. Відповідно до Європейського кодексу етики працівників пенітенціарних установ персонал ДКВС України повинен дотримуватись вимог національного законодавства та міжнародних стандартів; захищати і дотримуватись основоположних прав і свобод людини, закріплених в Європейській конвенції з прав

людини; поважати і гарантувати права громадськості на захист від злочинності [123, с. 19].

Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України передбачає, що офіцери повинні спілкуватись із засудженими на основі загальновизнаних моральних принципів і положень національного законодавства та міжнародних стандартів, застосовувати до засуджених та ув'язнених заходи впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки. Передбачено, що під час спілкування персонал не повинен порушувати людської гідності засуджених, намагатися зменшувати ризик скоєння повторних кримінальних правопорушень. У своїй поведінці та під час міжособистісних контактів персонал кримінально-виконавчої служби повинен дотримуватись принципів відповідальності, доброчесності, поваги та захисту людської гідності, допомоги й підтримки, справедливості та неупередженості [73].

Персонал ДКВС України під час міжособистісної взаємодії та спілкування завжди повинен захищати право кожної людини на життя, поважати і захищати людську гідність, не принижувати гідності засуджених; поводитися із ув'язненими, колегами та іншими особами толерантно і ввічливо [73]. Під час міжособистісної взаємодії та спілкування персонал кримінально-виконавчої служби повинен пам'ятати про свою основну мету: сприяти виправленню ув'язнених та надавати їм необхідну допомогу.

Особливе значення має вміння офіцера кримінально-виконавчої служби налагоджувати комунікативну взаємодію. Комунікативна взаємодія персоналу кримінально-виконавчої служби органів – це «правовий діалогічно-прагматичний взаємозв'язок з метою унормування режиму правових дій, узгодженості спільної діяльності... щодо захисту прав і свобод громадян» [159, с. 184]. Суть взаємодії через діалог у правоохоронній діяльності, зазначають А. Токарська і Л. Франків, полягає у «взаємному обміні інформацією; обговоренні планів спільних операцій; проведенні нарад; розробленні спільних документів» [159, с. 181]. «Правовий діалог як

інструмент втілення права та спосіб комунікації передбачає вербальну та невербальну взаємодію суб'єктів у межах визначених правом обов'язків. Співробітництво через діалог – це взаємне вербальне узгодження діяльності... щодо профілактики, боротьби зі злочинністю, дотримання стандартів та гарантій прав і свобод людини й громадянина» [159, с. 185].

Професійне спілкування співробітників установ з виконання покарань як інструмент впливу на ув'язнених потребує знання його правил і технік. Ефективна комунікація передбачає, що офіцер кримінально-виконавчої служби повинен уміти налагоджувати комунікацію, підтримувати та завершувати її дотримуючись своєї стратегічної лінії, грамотно будувати тактику спілкування, ініціювати й утримувати ініціативу під час розмови, прогнозувати результат свого висловлювання або репліку співрозмовника, викликати бажану реакцію співрозмовника вербально або невербально, управляти увагою партнера, аудиторії, власною увагою, знати стилі спілкування і грамотно їх використовувати. Офіцер повинен уміти адекватно реагувати на події і ситуації професійної діяльності, використовувати адекватний стиль взаємодії із групою або окремими співрозмовниками, вміти прогнозувати розвиток комунікативного процесу, визначати й регулювати в спілкуванні емоційний настрій групи, поводитися адекватно ситуації й використовувати її специфіку для досягнення своїх комунікативних цілей.

Під час взаємодії із засудженими офіцер повинен використовувати психологічні методи впливу на зміну поведінки правопорушника, відмовившись від застарілих неефективних підходів примусового перевиховання, формувати позитивні характерологічні та вольові якості у засуджених, використовуючи переконання та інші засоби впливу. Результатом спілкування, що відповідає нормам комунікативної культури, має бути взаєморозуміння партнерів.

Комунікативні вміння особливо необхідні офіцеру під час складних розмов, коли вміння бути переконливим визначає кінцевий результат. Він повинен уміти долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному

спілкуванні, розуміти їх причин, уміти прогнозувати виникнення і визначати шляхи усунення. Бажано також, щоб офіцер умів протистояти негативному психологічному впливові з боку засуджених [138, с. 5]. Має значення й уміння продуктивно виходити з конфліктної ситуації. спілкуватись з особами з групи «ризик».

Під час комунікативної взаємодії з родичами, батьками засуджених, представниками громадських організацій офіцер кримінально-виконавчої служби повинен уміти ставити й вирішувати різні комунікативні завдання: окреслювати мету комунікації, оцінювати ситуацію, брати до уваги наміри й способи комунікації співрозмовника, оцінювати успішність комунікації. Важливе значення мають уміння належним чином оцінювати співрозмовників, налагоджувати з ним контакт з урахуванням їхніх статусних, статево-вікових і соціально-культурних характеристик; слухати співрозмовників, оцінювати соціально-психологічний настрій. Під час контактів з родинами ув'язнених офіцер має відслідковувати й адекватно інтерпретувати вербальні й невербальні сигнали, налагоджувати зворотній зв'язок, долати комунікаційні бар'єри, інтерпретувати зміст висловлювань у зв'язку зі зміною ситуації, впливати на співрозмовників так, щоб схилити їх на свою сторону, переконати своїми аргументами. У такій взаємодії офіцер має ґрунтовно знати тематику розмови, говорити по суті справи, вміти планувати своє повідомлення, викладати його ясно і чітко, уникати неоднозначності, бути тактовним.

Своєю чергою для належної взаємодії з колегами офіцер кримінально-виконавчої служби повинен уміти чітко вибудовувати службові розмови з конкретними цілями, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію. Важливим є його уміння розпізнавати важливу інформацію, адекватно реагувати на позицію співрозмовника, чітко аргументувати свою думку задавати питання для вирішення проблеми та знати техніки відповідей на різні питання, бути готовим до командної роботи і взаємодії.

Окремо слід вказати на уміння вести дискусію та володіти навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу. Офіцер кримінально-виконавчої служби повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками аргументації і переконання, ведення переговорів тощо. Він повинен уміти чітко аргументувати свою думку, наводити переконливі докази, протидіяти впливу деструктивних видів комунікації.

Важливе значення з огляду на специфіку професійної діяльності офіцерів кримінально-виконавчої служби має їхнє вміння зберігати емоційну стійкість. Контактуючи із представниками різних вікових, культурних, етнічних груп, з особами, психічний стан яких непередбачуваний, з людьми з підвищеною конфліктністю зростає значення емоційного компонента. Офіцер кримінально-виконавчої служби повинен уміти зберігати здатність до самоуправління, долати нервово-психологічну напругу та негативні психологічні стани, контролювати свою поведінку.

Загалом офіцер кримінально-виконавчої служби під час комунікації із засудженими та іншими категоріями повинен вміти чітко виражати свої думки, уміти вислухати співрозмовників, обґрунтувати свої рішення, уміти вести дискусію та володіти навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.

Отже, соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби передбачає його здатність взаємодіяти з іншими людьми для вирішення завдань професійної діяльності та є визначальним чинником його успішної професійної діяльності, більш результативного виправлення та ресоціалізації засуджених. З урахуванням наукових праць з питань формування професійної та соціально-комунікативної компетентності, а також особливостей професійної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, його соціально-комунікативну компетентність можна розглядати як інтегративну особистісну властивість, що охоплює особистісні

характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, насамперед колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю. Складовими соціально-комунікативної компетентності є особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний компоненти.

Висновки до розділу

1. Проблематика соціально-комунікативної компетентності є предметом уваги представників різних галузей знань, зокрема філософії, соціології, лінгвістики, психології та педагогіки. Педагоги досліджують особливості комунікативної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної сфери, шляхи формування соціально-комунікативної компетентності, чинники, що впливають на цей процес у системі їхньої професійної підготовки. Проте поза увагою дослідників залишається проблема формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби з урахуванням новітніх вимог до їхньої професійної підготовки, розуміння світоглядних аспектів роботи із ресоціалізації, формування належних уявлень про поняття кари, справедливості та людської гідності, про необхідні комунікативні практики та несилові інструменти впливу на засуджених, навчання методів ненасильницької комунікації.

2. Вивчення історії становлення та розвитку інституту виконання покарань дає змогу дійти висновку, що тривалий час на території сучасної України не було спеціальних установ, які готували б фахівців пенітенціарної справи. В незалежній Україні почали звертати увагу на необхідність подолання практик радянського періоду, насамперед таких, як нехтування законними правами засуджених, використання репресивних методів виконання покарань, відомча закритість. Такі негативні пережитки минулого

можна подолати тільки належною увагою до світоглядних складових підготовки майбутніх офіцерів, формування у них відповідних уявлень про сутність покарання, справедливості та людської гідності, про комунікативні стратегії і тактики впливу на засуджених, звертанням уваги не на репресивні, а експресивні методи поводження з ув'язненими, на різні несилові та недирективні інструменти і практики діяльності установ виконання покарань.

Актуальним є використання досвіду зарубіжних практик роботи із засудженими, зокрема перехід від репресивних методів до словесних методів впливу та ненасильницької комунікації.

Аналіз зарубіжного досвіду підготовки фахівців пенітенціарної служби засвідчує, що у різних країнах система професійної освіти враховує національні традиції і менталітет. У кожній країні є один або декілька закладів освіти, що здійснюють підготовку фахівців для установ виконання покарань. Спільними вимогами у всіх зарубіжних країнах є високий початковий освітній рівень кандидатів на навчання та підготовки до високоефективної професійної діяльності. Для практики організації професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України важливе значення має досвід зарубіжних навчальних закладів щодо посиленої спрямованості на розвиток практичних комунікативних навичок і умінь, використання методів активного та ситуативного навчання, роботи з текстами, розвитку усного і писемного мовлення, ділових ігор, навчання комунікації в умовах кризи.

3. Соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби є інтегративною особистісною властивістю, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю. Компонентний склад соціально-комунікативної компетентності офіцерів кримінально-виконавчої служби охоплює

особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний компоненти.

Основні наукові результати розділу висвітлено у працях: [62; 65–67; 70].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

2.1 Методика виконання дослідження

Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України було розроблено методику дослідження, яка є комплексом методів, процедур, послідовністю дій, операцій та впливів, необхідних для вирішення завдань дослідження [32, с. 20].

Окрім цього, враховано, що, як зазначають П. Лузан, С. Виговська, І. Попівник, методика дослідження має містити перелік завдань, кожне з яких містить певну кількість питань, вирішення яких потребує використання певних засобів [91, с. 99]. Учені пропонують у методиці подавати виклад методів дослідження; кількість дослідів; умови їх проведення; опис інструментів; дані про способи вимірювання; послідовність дослідів і записи їх результатів; способи опрацювання і оформлення експериментальних даних [91, с. 104–105].

Методика дослідження [91, с. 103] передбачає:

- визначення мети і формулювання завдань дослідження;
- уточнення й інтерпретацію найважливіших понять;
- системний аналіз об'єкта дослідження;
- розроблення робочих гіпотез;
- стратегічний план дослідження;
- обґрунтування вибору одиниць спостереження;
- опис основних процедур збору даних і їх аналізу.

Метою дослідження є перевірка гіпотези щодо результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України. Відповідно до мети завданнями дослідно-експериментальної роботи визначено такі:

розробити програму та етапи проведення експерименту;

визначити учасників експерименту;

з'ясувати сформованість соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України за обраними критеріями та показниками;

обґрунтувати систему заходів (шляхів, педагогічних умов, моделі), необхідних для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;

експериментально перевірити і визначити результативність педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України було організовано протягом трьох етапів: підготовчого, основного та завершального.

Перший, *підготовчий*, етап (травень 2017 – червень 2018 року) передбачав визначення необхідних наукових та методичних основ дослідження; вивчення філософської, психологічної та педагогічної літератури щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України; розроблення робочого плану експерименту, послідовності проведення необхідних заходів, методики експериментальної роботи. У цей час було підготовлено матеріали для проведення дослідження та визначено стан сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

На другому, *основному*, етапі (липень 2018 – червень 2020 року) під час формувального етапу педагогічного експерименту, було заплановано:

визначити чинники, що впливають на формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;

з'ясувати зміст, форми і методи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;

експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;

визначити рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів експериментальних і контрольних груп.

У цей час також підготовлено навчально-методичне забезпечення для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, проведено роботу з науково-педагогічними працівниками щодо специфіки формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

На третьому, *завершальному*, етапі (липень 2020 – липень 2021 року) після проведення експериментальних заходів було заплановано:

проаналізувати та порівняти початкові й кінцеві результати сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;

уточнити педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України;

розробити методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Під час експериментальної роботи важливе значення мали загальноприйняті у педагогіці методи. Метод є шляхом досягнення мети, сукупністю систематизованих пізнавальних операцій, які зумовлені предметом і метою наукового дослідження [91, с. 109].

Ми звертали увагу на комплексне поєднання методів, що було необхідно для отримання різнобічних даних про сформованість соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України. Обрані методи допомагали ґрунтовно вивчати діяльність, спілкування та обізнаність

курсантів щодо соціально-комунікативної компетентності, відображали динаміку розвитку їхніх особистісних характеристик – складових соціально-комунікативної компетентності [32, с. 20–21].

Серед методів теоретичного дослідження важливе значення мали абстрагування, ретроспективний і порівняльний аналіз, синтез, індукція й дедукція, моделювання тощо. Зокрема *абстрагування* допомогло визначити сутність соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. *Аналіз* як метод пізнання дозволив виокремити складові частини соціально-комунікативної компетентності як особистісної характеристики (звичайні елементи об'єкта або його властивості й відношення), зокрема структуру, а також етапи та суперечливі тенденції процесу формування соціально-комунікативної компетентності. *Ретроспективний і порівняльний аналіз наукових джерел* з проблеми формування соціально-комунікативної компетентності допомогли з'ясувати стан дослідження проблеми у педагогічній теорії та практиці, а також, визначити загальні підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України. *Синтез*, на противагу аналізу, дав можливість об'єднати окремі частини чи сторони соціально-комунікативної компетентності в єдине ціле [91, с. 111–112]. *Індукцію* як умовивід було використано для характеристики загальних властивостей соціально-комунікативної компетентності та її сформованості у майбутніх офіцерів на основі її стану в кожного курсанта, *дедукцію* – для зведення конкретних завдань дослідження до загальної мети.

Порівняння як «процес зіставлення предметів або явищ... з метою встановлення схожості чи відмінності» [91, с. 117] було використано для визначення історико-педагогічних та компаративістських засад професійної підготовки фахівців пенітенціарної системи. Під час застосування цього методу ми дотримувались таких вимог: порівнювали тільки такі явища, між якими є об'єктивна спільність; здійснювали порівняння за суттєвими (для конкретного завдання) ознаками. Порівняння допомогло здійснити

історичний аналіз педагогічної дійсності та практики формування соціально-комунікативної компетентності фахівців пенітенціарної системи.

Порівняння було важливою передумовою *узагальнення*, тобто логічного процесу «переходу від одиничного до загального» [91, с. 117]. *Систематизація й узагальнення теоретичних положень* були необхідні для з'ясування сутності соціально-комунікативної компетентності та особливостей її формування; *узагальнення теоретичних положень й експериментальних даних* – для наукового обґрунтування педагогічних умов її формування [153, с. 112].

Метод моделювання як поширений загальнонауковий теоретичний метод дослідження допоміг створити модель формування соціально-комунікативної компетентності як відображення об'єкта пізнання [140, с. 10]. Подібна модель дозволила об'єктивно й наочно подати формування соціально-комунікативної компетентності як систему, обґрунтувати й розкрити її структуру, систематизувати інформацію про специфіку формування цього особистісного феномену, узагальнити дані про шляхи покращення її формування у майбутніх офіцерів ДКВС України.

Серед методів емпіричного дослідження необхідно вказати на спостереження, опитування, вимірювання, експеримент тощо. Зокрема *спостереження* передбачало цілеспрямоване сприйняття предметів і явищ для одержання безпосередніх даних про сформованість у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності. Спостереження як процес фіксації та збору інформації враховувало всі складові цього особистісного феномену [153, с. 113–114], стало цінним джерелом інформації для діагностики сформованості соціально-комунікативної компетентності. Для проведення наукового спостереження було визначено його мету, об'єкт дослідження, уточнено предмет дослідження, підібрано способи спостереження, які забезпечують збір необхідної інформації, обрано способи фіксації досліджуваного матеріалу [91, с. 129–130].

Своєю чергою *метод вивчення документів і результатів навчальної діяльності* був необхідний для визначення стану сформованості у курсантів усіх компонентів соціально-комунікативної компетентності. Насамперед ми брали до уваги письмові документи – статистичну звітність, наукові публікації, пресу, особисті документи [91, с. 151]. Ці документи допомогли попередньо вивчити історію проблеми формування соціально-комунікативної компетентності.

Професійно-орієнтовані завдання було використано для визначення здатності курсантів чітко вибудовувати службові розмови (з колегами) з конкретними цілями, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію (додаток А.12), підтримувати взаємодію (налагоджувати психологічний контакт, ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими (додаток А.13). Окремо треба вказати на значення *контент-аналізу* – кількісного аналізу документів. Він став основою класифікацій текстового матеріалу. За результатами контент-аналізу ми вивчали частоту використання певних виразів, ідей, висловлювань курсантів [91, с. 153].

Усне та письмове опитування, анкетування (суцільне анкетне опитування та вибіркоче, усне анкетне опитування, індивідуальне та групове анкетне опитування, очне анкетне опитування) [32, с. 27–28] допомогли зібрати факти, одержати інформацію про організацію та ефективність освітнього процесу. Ми скористалися опитувальниками, які дозволили з'ясувати розуміння курсантами значення соціально-комунікативної компетентності в професійній діяльності та мотивації до вивчення особливостей соціально-комунікативної взаємодії (додаток А.1), діагностувати «емоційний інтелект» (Н. Холл) (додаток А.3), комунікативну толерантність (В. Бойко) (додаток А.4), стиль міжособистісної взаємодії (С. Максимов, Ю. Лобейко) (додаток А.5), уміння слухати (додаток А.6), здійснювати комунікативний контроль (М. Шнайдер) (додаток А.7). Важливе значення мали напівпроективне анкетування у формі незавершених речень

для з'ясування розуміння курсантами сутності соціально-комунікативної компетентності та специфіки її прояву в установах виконання покарань (додаток А.8), опитувальники для з'ясування знання курсантами морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби (додаток А.9), визначення знань курсантів про особливості міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі (додаток А.10), діагностики поведінкового стилю в конфліктній ситуації з товаришами (додаток А.14), визначення рівня схильності до конфліктів з ув'язненими (додаток А.15) та ін. Емпіричні дані, отримані за допомогою усного та письмового опитування, анкетування допомогли визначити стан сформованості соціально-комунікативної компетентності курсантів.

Цій же меті слугувало і використання *тестування* – методу діагностики, що містить стандартизовані запитання та завдання відповідно до певної шкали значень [32, с. 32]. Важливе значення мали тестові опитування для діагностики соціальної емпатії (додаток А.2), визначення знань курсантів про комунікативні стратегії і тактики під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості) (додаток А.11) та ін.

У дослідженні великої уваги ми надавали також *методу експертних оцінок*. Цей метод був необхідний для з'ясування діагностичного апарату сформованості соціально-комунікативної компетентності курсантів, визначення педагогічних умов її формування у процесі професійної підготовки. Для оцінювання компетентності експертів було використано анкетування, що містило питання-фільтри (для виявлення поінформованості учасника з проблеми), питання, спрямовані на виявлення загального ставлення учасника до проблеми (відкриті, що не містили варіантів вибору відповіді); питання для одержання відповіді з конкретної проблеми (передбачали варіанти готових відповідей); питання, що дозволили виявити мотивацію суджень (напівзакрите).

Для підбору експертів ми використовували низку методів, зокрема документальний (на основі анкетних даних), експериментальний (на основі аналізу досвіду роботи), метод голосування експертами-виборцями та самооцінки кандидатами в експерти (за бальною системою) [91, с. 143].

Було обрано 10 експертів відповідно до взаємних рекомендацій та з урахуванням їхніх анкетних даних. Експерти – викладачі кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, кафедри економіки та соціальних дисциплін, кафедри психології, кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології – мали належний досвід педагогічної діяльності, наукові звання та вчений ступінь, досвід роботи у подібних дослідженнях. Вони отримали не менше 85 % позитивних виборів. Узгодженість кандидатів було перевірено за допомогою коефіцієнта конкордації, який визначено за формулою Кендела.

Експерти здійснювали експертну оцінку за допомогою таких методів отримання інформації: анкетування, інтерв'ювання, дискусії, наради і мозковий штурм [91, с. 144]. Інструментарій експертизи містив дослідні листи, методичні рекомендації щодо проведення експертизи та інформаційне забезпечення.

Серед емпіричних методів особливо вагому роль відіграв метод *педагогічного експерименту* – науково обґрунтований дослід у певних умовах, що дозволяє спостерігати за певним явищем [91, с. 186]. Експеримент як науково обґрунтована система організації педагогічного процесу був спрямований на відкриття нового педагогічного знання, перевірки та висунення припущень. Це спеціальне внесення в педагогічний процес принципово важливих змін відповідно до завдання дослідження й гіпотези [91, с. 193]. Програма педагогічного експерименту передбачала визначення проблеми, об'єкта і предмета дослідження, з'ясування мети та завдань дослідження, обґрунтування гіпотези, обґрунтування вибірки, вибір основних процедур збору й аналізу вихідних даних [173, с. 131].

Під час експерименту було дотримано вимог валідності, надійності та вірогідності всіх експериментальних даних. Педагогічний експеримент з формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності містив такі етапи: *констатувальний, формувальний та контрольний (порівняльний)*. *Констатувальний етап експерименту* дозволив визначити рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності, з'ясувати особливості її формування в умовах навчального закладу. Під час *формувального етапу експерименту* ми впровадили комплекс заходів відповідно до моделі та педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби. Після цього було проведено *контрольний етап* експерименту, що дозволив визначити ефективність експериментальних заходів щодо формування у майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності, порівняти стан її сформованості на початку та наприкінці експерименту. Також було здійснено статичне опрацювання результатів експериментальної роботи, для чого було використано методи математичної статистики, зокрема критерій Колмогорова-Смирнова.

Отже, під час дослідження було використано теоретичні (аналіз наукових джерел, порівняння, систематизація й узагальнення теоретичних напрацювань, моделювання) та емпіричні (спостереження, вивчення документів і результатів навчальної діяльності курсантів, усне і письмове опитування, тестування, експертна оцінка, педагогічний експеримент) методи. Експериментальне дослідження щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби передбачало констатувальний етап, формувальний та контрольний.

2.2 Критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Для виконання завдань дослідження на наступному етапі було передбачено визначити критерії сформованості соціально-комунікативної компетентності в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби та її стан.

У педагогіці поняття «критерій» використовують для якісної і кількісної характеристики педагогічних явищ. Критерій (від грец. *kriterion* – засіб судження, мірило) є мірилом для визначення, оцінки предмета, явища; ознакою, що необхідна для класифікації [148, с. 305]. Для належного використання критеріїв у педагогічному дослідженні вони повинні бути об'єктивними, адекватними, ефективними, зручними, достовірними і надійними. Кожен критерій містить сукупність якісних або кількісних характеристик (показників) сформованості у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності.

Педагоги, обираючи критерій, переважно орієнтуються на компонентну структуру педагогічного феномену. До прикладу, Т. Бутенко використала такі показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх інженерів: знання теоретичного матеріалу; ефективність використання вербальних й невербальних засобів спілкування; володіння навичками ефективного слухання; вміння чітко будувати висловлювання, давати повні, зрозумілі відповіді, оцінювати свою комунікативну компетентність та аналізувати процес спілкування для уникнення помилок [24, с. 13].

В. Барковський пропонує визначати рівні сформованості комунікативної культури у працівників кримінальної міліції з урахуванням розвитку в них необхідних понять про комунікативну культуру, характеру організації комунікативної діяльності, використання можливостей

комунікативної культури під час оперативно-слідчої роботи. Основними критеріями та показниками сформованості комунікативної культури у працівників кримінальної міліції автор називає:

розвиток (мозаїчний, логічний, системний) у працівників кримінальної міліції необхідних понять про професійне спілкування;

характер організації (репродуктивний, аналітичний, творчий) працівниками кримінальної міліції професійного спілкування;

використання працівниками кримінальної міліції найважливіших способів (емоційно-чуттєвих, інтелектуальних, діяльнісних) професійного спілкування [10, с. 7].

З використанням діяльнісного підходу В. Кручек для з'ясування сформованості комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін пропонує використовувати такі критерії:

потреба в спілкуванні, усвідомлення значущості комунікативних умінь; поінформованість суб'єктів спілкування про сутність комунікативної діяльності, її етапи, методи та засоби;

використання комунікативних умінь у практиці спілкування [83, с. 59].

Сформованість комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти МВС М. Ісаєнко пропонує оцінювати, орієнтуючись на чотири критерії: когнітивно-інформаційний (змістовність мовлення, багатство професійного словника, аргументованість і доказовість), емоційно-виразний (мовленнєві засоби виразності, немовні засоби виразності, формули мовленнєвого етикету), гностичний (моделювання стилю спілкування, контактність, якість спілкування), оцінний (адекватність мовлення ситуації, регулювання (корекція) мовлення, самоконтроль та самооцінка) [52, с. 86].

На думку І. Радомського, сформованість культури професійного спілкування офіцера МВС можна визначити з використанням кількох критеріїв, зокрема мотиваційно-ціннісного (системи ціннісних орієнтацій та смислових установок, які визначають спрямованість спілкування, типовий

для офіцера способ міжособистісної взаємодії), перцептивного (здатність правоохоронця адекватно, неупереджено і точно сприймати особистісні риси та поведінку суб'єктів спілкування, розуміти їхні мотиви, емоційні стани та індивідуальні особливості, швидко орієнтуватися у професійних ситуаціях), комунікативного (здатність переконливо висловлювати свої думки за) та інтерактивного (спроможність вибирати оптимальні способи і прийоми впливу на підлеглих та інших суб'єктів спілкування, організовувати професійну взаємодію) [127, с. 174].

Т. Тюльпа сформованість соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у професійній підготовці оцінює за допомогою чотирьох критеріїв, зокрема мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативно-діяльнісного і рефлексивного. Дослідниця вважає, що мотиваційно-ціннісному критерію відповідають такі показники, як ціннісне розуміння соціальної дійсності; усвідомлення цінності соціального в структурі соціальної компетентності; позитивна внутрішня мотивація до соціальної компетентності, інтерес до соціалізації; прагнення до соціальної взаємодії у колективі), когнітивному – соціально-професійні знання, навички самоосвіти, конкретні категоріальні соціальні знання про соціальну дійсність і про себе, розуміння сутності поняття «соціальне»; знання особливостей соціальної взаємодії з представниками різних соціальних груп, стратегій і тактик комунікації). Комунікативно-діяльнісний критерій, вважає Т. Тюльпа, відображає комунікативні уміння і навички (здатність налагоджувати й підтримувати контакти на основі цінностей діалогічного спілкування, використання комунікативних стратегій і тактик); здатність дотримуватись соціальних норм, здатність до розвитку конструктивних поведінкових навичок у соціальних відносинах, організувати спільну діяльність і міжособистісну взаємодію. Своєю чергою рефлексивний критерій відображає здатність до самоаналізу і самооцінювання; володіння навичками самоконтролю й саморегуляції; здатність брати на себе

відповідальність за свої дії, поведінку і їх наслідки; емпатійність, уміння рахуватися з думкою інших [160, с. 254–256].

Ю. Ненько вважає, що для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту до професійно орієнтованої комунікативної діяльності суттєве значення мають такі критерії та відповідні їм показники: мотиваційно-ціннісний (інтерес до майбутньої професії, потреба у спілкуванні, прагнення до самовдосконалення), когнітивний (знання специфіки професійно орієнтованої комунікативної діяльності, її морально-етичних норм і правил, фахового термінологічного апарату) та комунікативно-діяльнісний (уміння налагоджувати контакти, вирішувати конфлікти) [104, с. 235–238].

На думку Г. М'ясоїд, для розвитку комунікативної культури соціальних інспекторів у процесі підвищення кваліфікації доцільно використовувати три критерії, зокрема інформаційно-пізнавальний (професійно-етичні якості, насамперед відповідальність, доброта, емоційна стійкість, здатність розуміти інших, комунікабельність, людяність, оптимізм), мотиваційно-ціннісний (ввічливість, гуманність, довіра, емпатія, повага до людей, порядність, справедливість, тактовність, толерантність, уважність, чесність та прагнення до самореалізації, підвищення кваліфікації, самонавчання, орієнтація на контактність, неконфліктну поведінку, партнерство) й операційно-діяльнісний (уміння зацікавити співрозмовника, ефективно висловити ідею, слухати, привернути увагу; зрозумілість, стислість мови, чітка, логічна побудова промови, дотримання етичних норм; уміння переконати співрозмовника, створювати приємну атмосферу; здатність розпізнавати та поважати інтереси, мотиви і досвід партнера, спостережливість, рефлексія, тактовність, толерантність, емпатичність) [101, с. 9–10].

Загалом з урахуванням результатів аналізу науково-педагогічної літератури, вимог і вказівок відомчих інструкцій та наказів, особливостей професійної діяльності офіцерів кримінально-виконавчої служби, структури їхньої соціально-комунікативної компетентності, а також спостереження за

практичною діяльністю працівників кримінально-виконавчої служби, власного досвіду практичної правоохоронної діяльності ми визначили, що про сформованість зазначеної професійно важливої властивості можна зробити висновок на основі оцінки особистісних якостей курсантів, необхідних для соціально-комунікативної взаємодії, мотивації до вивчення проблем соціально-комунікативної компетентності, знань, умінь і навичок, необхідних для належної соціально-комунікативної взаємодії у професійному середовищі. З огляду на це для визначення сформованості соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України виокремлено *особистісний, когнітивний і діяльнісний* критерії, які за своїм змістом відповідають структурним компонентам соціально-комунікативної компетентності.

Насамперед щодо *особистісного критерію* ураховано, що для формування соціально-комунікативної компетентності важливе значення має готовність курсантів до комунікативної діяльності, бажання удосконалити свої соціально-комунікативні вміння і навички, відповідальне ставлення до виконання службових обов'язків. Особистісний критерій стосується також важливих особистісних характеристик майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби, які дозволяють належним чином здійснювати соціально-комунікативну взаємодію. Йдеться про увагу до особистості засуджених, гуманізм, доброзичливість, принциповість, толерантність та ін.

Далі для визначення показників соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби також ураховано думку науково-педагогічних працівників, персоналу підрозділів ДКВС України (за результатами бесід, анкетування, опитування, експертної оцінки). Зокрема з переліку запропонованих показників вони виокремили ті, які, на їхню думку, найкраще відповідають сутності соціально-комунікативної компетентності. Використання методу групової експертної оцінки дозволило визначити показники кожного критерію соціально-комунікативної компетентності.

У такий спосіб з'ясовано, що *особистісному критерію* сформованості соціально-комунікативної компетентності відповідають такі показники:

1) стійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, позитивна внутрішня мотивація до розвитку соціально-комунікативної компетентності;

2) соціальний інтелект, тобто емпатія – здатність до співпереживання і співчуття, уміння поставити себе на місце іншої людини; толерантність як здатність приймати іншу людину з її перевагами і недоліками, готовність зрозуміти думку інших;

3) комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, орієнтація на партнерство;

4) здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності, прагнення до розширення комунікативного потенціалу, до саморозвитку й самовдосконалення.

Когнітивний критерій характеризує сукупність знань про соціально-комунікативну взаємодію і професійну комунікацію. Це насамперед спеціальні знання щодо організації взаємодії із колегами, контактів із засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості та ін. *Когнітивному критерію* сформованості соціально-комунікативної компетентності відповідають такі показники:

1) знання сутності професійної комунікації, її специфіки, видів та функцій;

2) обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби;

3) світоглядні знання, знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі;

4) знання комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Діяльнісний критерій стосується вмінь майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби використовувати набуті знання для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями людей для виконання завдань професійної діяльності. Важливе значення мають також уміння долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, розуміти їх причин, прогнозувати виникнення і визначати шляхи усунення.

З урахуванням цього визначено, що *діяльнісному критерію* сформованості соціально-комунікативної компетентності відповідають такі показники:

1) уміння чітко вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію та адекватно реагувати на позицію співрозмовника;

2) уміння налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва;

3) здатність долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації;

4) уміння вести дискусію та володіння навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.

У таблиці 2.1 подано характеристику компонентів, критеріїв і показників сформованості соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України.

Для визначення з'ясування рівнів сформованості соціально-комунікативної компетентності кожний показник ми оцінили за трибальною системою:

бал «3» – оптимальний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності – показник виражений яскраво, виявляється систематично і за різних обставин в усіх діях курсантів;

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії і показники сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України

№ з/п	Компоненти	Критерії	Показники
1	Особистісно-комунікативний	Особистісний	<p>1) стійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, позитивна внутрішня мотивація до розвитку соціально-комунікативної компетентності;</p> <p>2) соціальний інтелект, тобто емпатія – здатність до співпереживання і співчуття, уміння поставити себе на місце іншої людини; толерантність як здатність приймати іншу людину з її перевагами і недоліками, готовність зрозуміти думку інших;</p> <p>3) комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, орієнтація на партнерство;</p> <p>4) здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності, прагнення до розширення комунікативного потенціалу, до саморозвитку й самовдосконалення.</p>
2	Інформаційно-пізнавальний	Когнітивний	<p>1) знання сутності професійної комунікації, її специфіки, видів та функцій;</p> <p>2) обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби;</p> <p>3) світоглядні знання, знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі;</p> <p>4) знання комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).</p>
3	Діяльнісно-результативний	Діяльнісний	<p>1) уміння чітко вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію та адекватно реагувати на позицію співрозмовника;</p> <p>2) уміння налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва;</p> <p>3) здатність долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації;</p> <p>4) уміння вести дискусію та володіння навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.</p>

бал «2» – достатній рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності – показник можна зафіксувати, але не можна виявити в усіх діях курсантів; помітні певні відхилення, викликані недостатньою сформованістю окремих складових соціально-комунікативної компетентності, хоча курсант і знає суть вимог щодо соціально-комунікативної взаємодії;

бал «1» – початковий рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності – показник виявляється дуже слабо; можна виявити негативну спрямованість, незважаючи на те, що курсант розуміє вимоги, які висуваються до нього щодо соціально-комунікативної взаємодії.

Зазначені критерії й показники ми використали, щоб визначити рівні сформованості у курсантів соціально-комунікативної компетентності. Рівень – це «ступінь якості, величина, досягнуті у чому-небудь; ступінь чистоти освіти, культури, підготовки і т. ін.» [175, с. 128]. Це поняття допомагає визначити вираженість найважливіших властивостей курсантів, ступінь кількісного та якісного прояву всіх характеристик соціально-комунікативної компетентності.

Для визначення рівнів сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України було також ураховано підходи, запропоновані іншими дослідниками. З'ясовано, що, наприклад, Т. Бутенко вказала на доцільність виокремлення дуже високого, високого, середнього і низького рівнів сформованості комунікативної компетентності [24, с. 7–8]. Чотири рівні (високий, достатній, середній, низький) пропонує виокремлювати у сформованості комунікативних умінь студентів і В. Кручек [83, с. 59]. Інші дослідники пропонують використовувати трирівневу шкалу. Зокрема таку шкалу (низький, середній, високий рівні) використовують В. Барковський [10, с. 7], М. Ісаєнко [52, с. 80], Г. М'ясоїд [101, с. 9–10] та Ю. Ненько [104, с. 247]. З урахуванням цього ми також визначили три рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності

курсантів – майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби: початковий, достатній і оптимальний.

Далі якісно охарактеризуємо майбутніх офіцерів, що мають зазначені рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності.

Курсанти з *початковим рівнем* сформованості соціально-комунікативної компетентності мають нестійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, низьку позитивну внутрішню мотивацію до розвитку соціально-комунікативної компетентності. Їхній соціальний інтелект майже не виявляється, вони у більшості випадків не здатні до співпереживання і співчуття, не вміють поставити себе на місце іншої людини, не толерантні, не здатні приймати іншу людину з її перевагами і недоліками, готовність зрозуміти думку інших. Курсанти у більшості випадків не готові до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, не зорієнтовані на партнерство, не здатні до аналізу своєї комунікативної діяльності, не прагнуть до розширення комунікативного потенціалу, до саморозвитку й самовдосконалення.

Такі курсанти поверхово обізнані про сутність професійної комунікації, її специфіку, види та функції, про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Вони не знають особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі, комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Курсанти не уміють вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію та адекватно реагувати на позицію співрозмовника, а також налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва. Їм важко долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної

комунікації. Вони не уміють вести дискусію та володіння навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.

Курсанти з *достатнім рівнем* сформованості соціально-комунікативної компетентності мають ситуативні пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, ситуативно виявляють позитивну внутрішню мотивацію до розвитку соціально-комунікативної компетентності. Їхній соціальний інтелект посередній, вони ситуативно здатні до співпереживання і співчуття, часто намагаються поставити себе на місце іншої людини, не толерантні, у деяких випадках приймають іншу людину з її перевагами і недоліками, готові зрозуміти думку інших. Курсанти ситуативно готові до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, часто не зорієнтовані на партнерство, не здатні до аналізу своєї комунікативної діяльності, не завжди намагаються розширити комунікативний потенціал, не прагнуть до саморозвитку й самовдосконалення.

Такі курсанти мають несистемні уявлення про сутність професійної комунікації, її специфіку, види та функції, про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Вони знають окремі особливості міжособистісної взаємодії, закономірності групової діяльності та поведінки людини в групі, деякі комунікативні стратегії і тактики під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Курсанти у багатьох випадках уміють вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, аргументувати свою позицію, у більшості випадків адекватно реагувати на позицію співрозмовника, а також налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва. Їм вдається деколи долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вирішувати професійні

конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації. Вони у деяких випадках можуть вести дискусію та переконувати з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.

Курсанти з *оптимальним рівнем* сформованості соціально-комунікативної компетентності мають належні пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, сильну позитивну внутрішню мотивацію до розвитку соціально-комунікативної компетентності. Їхній соціальний інтелект високий, вони здатні до співпереживання і співчуття, у більшості випадків намагаються поставити себе на місце іншої людини, досить толерантні, можуть приймати інших людей з їхніми перевагами і недоліками, готові зрозуміти їхню думку. Курсанти здатні налагоджувати та підтримувати контакти з іншими людьми, переважно зорієнтовані на партнерство, можуть проаналізувати свою комунікативну діяльність, завжди намагаються розширити комунікативний потенціал, прагнуть до саморозвитку й самовдосконалення.

Такі курсанти мають системні уявлення про сутність професійної комунікації, її специфіку, види та функції, про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Вони знають особливості міжособистісної взаємодії, закономірності групової діяльності та поведінки людини в групі, різні комунікативні стратегії і тактики під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Курсанти вміють вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, аргументувати свою позицію, адекватно реагувати на позицію співрозмовника, а також налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва. Вони вміють долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної

комунікації. Курсанти можуть вести дискусію та переконувати з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.

Отже, з урахуванням результатів аналізу наукової літератури, специфіки професійної діяльності офіцерів кримінально-виконавчої служби можна стверджувати, що сформованість у них соціально-комунікативної компетентності можна визначити за трьома критеріями, які стосуються структурних компонентів цієї особистісної властивості, насамперед особистісним, когнітивним і діяльнісним. З використанням цих критеріїв запропоновано виокремити такі рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності: початковий, достатній і оптимальний.

2.3 Стан сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Відповідно до завдань дослідження на наступному етапі роботи було проведено констатувальний експеримент, що передбачав з'ясування стану сформованості у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності.

На цьому етапі дослідження було передбачено:

провести опитування курсантів щодо розуміння необхідності формування соціально-комунікативної компетентності, оцінити їхню мотивацію до роботи з підвищення рівня соціально-комунікативної компетентності;

з'ясувати обізнаність курсантів про сутність соціально-комунікативної компетентності, володіння базовими поняттями соціально-комунікативної взаємодії;

визначити сформованість в майбутніх офіцерів здатності взаємодіяти у різних професійних ситуаціях, з різними категоріями людей, вибирати оптимальний стиль спілкування;

проаналізувати зміст програм навчальних дисциплін та навчально-методичного забезпечення в аспекті формування в курсантів соціально-комунікативної компетентності, специфіку формування професійно важливої властивості;

визначити напрями вдосконалення навчально-матеріального забезпечення, необхідного для формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності.

Констатувальний етап педагогічного експерименту було проведено у травні 2018 року в Академії Державної пенітенціарної служби. Учасниками цього етапу були 212 курсантів третього і четвертого курсу, що навчалися за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальностями «Право» (освітньо-професійна програма «Право» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 081 «Право») [108], «Правоохоронна діяльність» (освітньо-професійна програма «Правоохоронна Діяльність» для підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» галузі знань 26 «Цивільна безпека») [109], «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 «Психологія») [110]. У дослідженні також взяли участь 12 науково-педагогічних працівників кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, кафедри економіки і соціальних дисциплін, а також кафедри психології.

Для визначення стану сформованості у курсантів соціально-комунікативної компетентності було використано такі методи, як письмове та усне опитування, спостереження, тестування, експертне оцінювання, професійно спрямовані завдання. Зокрема для визначення стану сформованості *особистісно-комунікативного* компонента соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів важливе значення мали опитування для з'ясування розуміння курсантами значення соціально-комунікативної компетентності в професійній діяльності та мотивації до

вивчення особливостей соціально-комунікативної взаємодії (додаток А.1), опитування «Діагностика соціальної емпатії» (додаток А.2), «Діагностика «емоційного інтелекту»» (Н. Холл) (додаток А.3), «Діагностика комунікативної толерантності» (В. Бойко) (додаток А.4). Усі використані на етапі констатувального етапу методики подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Методики для визначення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально виконавчої служби України

№	Критерії та показники сформованості соціально-комунікативної компетентності	Методики дослідження
1	Особистісний критерій	
1.1	Стійкі пізнавальні інтереси у сфері соціально-комунікативної взаємодії, позитивна внутрішня мотивація до розвитку соціально-комунікативної компетентності	Анкета для з'ясування розуміння курсантами значення соціально-комунікативної компетентності в професійній діяльності та мотивації до вивчення особливостей соціально-комунікативної взаємодії (додаток А.1).
1.2	Соціальний інтелект, тобто емпатія – здатність до співпереживання і співчуття, уміння поставити себе на місце іншої людини; толерантність як здатність приймати іншу людину з перевагами і недоліками, готовність зрозуміти думку інших	Діагностика соціальної емпатії (Додаток А.2), діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл) (додаток А.3), діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко) (Додаток А.4).
1.3	Комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми	Опитування для визначення стилю міжособистісної взаємодії (С. Максимов, Ю. Лобейко) (додаток А.5), тестове опитування «Чи вмієте Ви бути гарним співрозмовником?» (додаток А.6).
1.4	Здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності, прагнення до розширення свого комунікативного потенціалу, до саморозвитку й самовдосконалення.	Діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер) (додаток А.7)
2	Когнітивний критерій	
2.1	Знання сутності професійної комунікації, її специфіки, видів та функцій	Напівпроективне анкетування у формі незавершених речень для з'ясування розуміння курсантами сутності соціально-комунікативної компетентності та специфіки її прояву в УВК (додаток А.8).
2.2	Обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера	Опитувальник для з'ясування знання курсантами морально-етичних норм і правил професійно

	кримінально-виконавчої служби	орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби (додаток А.9)
2.3	Світоглядні та людинознавчі знання, знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі	Усне опитування для визначення знань курсантів про особливості міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі (додаток А.10).
2.4	Знання комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).	Тестове опитування (для визначення знання комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості) (додаток А.11), бесіда, спостереження.
3	Діяльнісний критерій	
3.1	Уміння чітко вибудовувати службові розмови (з колегами) з конкретними цілями, розпізнавати важливу інформацію, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію та адекватно реагувати на позицію співрозмовника;	Професійно-орієнтовані завдання для визначення здатності курсантів чітко вибудовувати службові розмови (з колегами) з конкретними цілями, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію (Додаток А.12).
3.2	Уміння встановлювати і підтримувати взаємодію (налагоджувати психологічний контакт, ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва, яка сприяє «олюдненню» особистості людини, що переступила межу закону	Професійно-орієнтовані завдання для визначення уміння курсантів встановлювати і підтримувати взаємодію (налагоджувати психологічний контакт, ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва, яка сприяє «олюдненню» особистості людини, що переступила межу закону (Додаток А.13).
3.3	Здатність долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, розуміти їх причин, прогнозувати виникнення і визначати шляхи усунення, вміння продуктивно виходити з конфліктної ситуації; уміння вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації	Спостереження за діями курсантів, експрес-діагностика поведінкового стилю в конфліктній ситуації з товаришами (додаток А.14).
3.4	Уміння вести дискусію та володіння навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.	Спостереження за діями курсантів, опитувальник для визначення рівня схильності до конфліктів з ув'язненими (Додаток А.15).

Для визначення стану сформованості особистісного компонента соціально-комунікативної компетентності було запропоновано курсантам

висловити свою думку щодо значення соціально-комунікативної компетентності у контексті їхньої професійної діяльності, зокрема ситуацій, які потребують належного рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності (додаток А.1). За результатами письмового опитування з'ясовано, більшість курсантів (49,53 % опитаних) розуміють значення соціально-комунікативної компетентності, вони можуть охарактеризувати деякі ситуації, що потребують належного рівня соціально-комунікативної компетентності. Курсанти вважають, що соціально-комунікативна компетентність потрібна для того, щоб налагоджувати відносини з колегами, керівництвом. Проте лише 35,38 % опитаних вказали на важливість соціально-комунікативних умінь для налагодження відносин із засудженими та, відповідно, належного виконання своїх службових обов'язків. Про сформованість в офіцера соціально-комунікативної компетентності, на думку 41,98 % курсантів, свідчить уміння досягати взаєморозуміння з різними категоріями людей. Лише 24,53 % учасників опитування вказали на здатність не тільки сприймати інформацію, але й зважати на стан співрозмовника, його потреби та інтереси. Більшість опитаних, зокрема 66,98 %, вважають соціально-комунікативну компетентність важливою для свого професійного життя: «Як інакше нас можуть зрозуміти», «це важливий засіб підтримання контактів», «вона допомагає виконувати професійні обов'язки, зрозуміти інших людей». Щодо того, чи працюють курсанти над формуванням у себе соціально-комунікативної компетентності, з'ясовано, що лише 25,47 % опитаних надають значення цій роботі. Вони вважають, що офіцеру кримінально-виконавчої служби треба постійно працювати над підвищенням рівня соціально-комунікативної компетентності, щоб «досягати впливу не лише за допомогою наказу, але й переконливого слова», «щоб мати справжній авторитет», «щоб поважати себе як людину».

Для визначення сформованості соціального інтелекту, тобто емпатії – здатності курсантів до співпереживання і співчуття, уміння поставити себе на місце іншої людини, а також толерантності як здатності приймати іншу

людину з перевагами і недоліками, готовності зрозуміти думку інших було використано такі опитувальники, як «Діагностика соціальної емпатії» (Додаток А.2), «Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл) (додаток А.3), «Діагностика комунікативної толерантності» (В. Бойко) (Додаток А.4).

Зокрема за результатами діагностики соціальної емпатії (Додаток А.2), з'ясовано, що переважна більшість опитаних (52,83 %) мають середній індекс емпатійності (17–28), 19,81 % опитаних – високий (29–33) і 27,36 % – низький (8–16). Ці результати засвідчують, що курсанти переважно розуміють переживання інших людей. Через співчуття або співпереживання (радості або смутку) вони розуміють почуття інших людей, їхні переживання у різних життєвих ситуаціях, а також причини того, що їх викликали.

За результатами діагностики «емоційного інтелекту» (Н. Холл) (додаток А.3), з'ясовано, що курсанти здатні розуміти стан людини, що виявляється в емоціях, і керувати емоційною сферою для прийняття рішень. Оцінюючи такі шкали, як «емоційна обізнаність», «управління своїми емоціями», «самотивація», «емпатія», «розпізнавання емоцій інших людей (уміння впливати на емоційний стан інших людей)», ми виявили, що курсанти мають переважно середній (8–13 балів) і високий (14 і більше балів) рівні парціального емоційного інтелекту. Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знака становить у більшості курсантів 40–69 балів (28,31 % опитаних) і більше 70 балів (71,69 опитаних).

Свою чергою діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко) (Додаток А.4) засвідчила, що курсанти мають переважно середній рівень комунікативної толерантності. 25,94 % опитаних набрали 15–25 балів (високий рівень комунікативної толерантності), 58,49 % – 25–35 балів (середній рівень), 15,57 % – 36–45 балів (низький рівень). Це свідчить про нормальний рівень загальної комунікативної толерантності за різними аспектами відносин зі співрозмовниками.

Далі для з'ясування розвиненості комунікативності, готовності до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми ми використали

опитування «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» (С. Максимов, Ю. Лобейко) (додаток А.5) і тестове опитування «Чи вмієте Ви бути гарним співрозмовником?» (додаток А.6). За результатами опитування «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» (С. Максимов, Ю. Лобейко) (додаток А.5) з'ясовано, що 21,68 % курсантів надають перевагу директивному стилю, 25,47 % опитаних – колегіальному, 28,30 % намагаються не втручатися в дії інших людей, 24,52 % – надають перевагу діловому стилю. Загальний бал, який набрали курсанти – 78, свідчить про спрямованість до взаємодії з людьми.

Для визначення здатності курсантів аналізувати свою комунікативну діяльність, розширювати свій комунікативний потенціал ми скористалися опитувальником «Чи умієте Ви бути гарним співрозмовником?» та методикою «Діагностика комунікативного контролю» М. Шнайдера (додаток А.6). Результати опитування «Чи вмієте Ви бути гарним співрозмовником?» засвідчили, що 15,56 % курсантів відчують роздратування у 70–100 % ситуаціях, тому їх можна зарахувати до поганих співрозмовників, які не вміють володіти собою і не вміють слухати. Своєю чергою 55,66 % опитаних відчують роздратування у 40–70 % ситуаціях, тобто ці курсанти критично ставляться до висловлювання, їм ще вистачає деяких якостей хорошого співрозмовника, тому що вони роблять поспішні висновки, загострюють увагу на манері говорити, часто шукають приховані помисли, монополізують розмову. 28,77 % опитаних зараховано до гарних співрозмовників, тому що вони відчують роздратування лише у 10–40 % ситуацій. Правда, такі курсанти все-таки деколи засуджують партнерів за неувагу. Вони повторюють висловлювання партнера, дають йому час розкрити свою думку, пристосовують свій темп мислення до його мовлення.

Далі «Діагностика комунікативного контролю» М. Шнайдера (додаток А.7) дозволила з'ясувати, що 52,83 % опитаних набрали 4–6 балів. Такі курсанти мають середній комунікативний контроль, у спілкуванні вони безпосередні, щиро ставляться до інших, але стримані в емоційних проявах,

співвідносять свої реакції з поведінкою інших людей. Виявлено також, що 18,86 % курсантів мають високий комунікативний контроль, вони постійно стежать за собою, керують вираженням своїх емоцій (такі курсанти набрали 7–10 балів). У 28,30 % опитаних виявлено низький комунікативний контроль (набрали 0–3 бали). Такі курсанти досить імпульсивні в спілкуванні, відкриті, розкуті, їхня поведінка мало змінюється залежно від ситуації спілкування і не завжди співвідноситься з поведінкою інших людей.

Загалом за результатами всіх діагностичних методик з'ясовано, що курсанти переважно мають початковий рівень (45,28 % опитаних) сформованості соціально-комунікативної компетентності за особистісним критерієм. Оптимальний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності за цим критерієм виявлено у 11,79% курсантів. Курсанти переважно орієнтуються, як вона може впливати на ефективність їхньої професійної діяльності, але не завжди можуть пояснити, яким є зв'язок між їхніми особистісними якостями, цінностями, установками та вмінням налагоджувати соціально-комунікативну взаємодію, як можна підвищити її рівень.

Для визначення стану сформованості *інформаційно-пізнавального компонента* соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби ми використали напівпроективне анкетування, письмове опитування і тестування. Зокрема результати опитування курсантів щодо розуміння ними сутності професійної комунікації, її специфіки, видів та функцій (додаток А.8) засвідчили, що тільки 9,91 % опитаних змогли на оптимальному рівні висвітлити значення та особливості соціально-комунікативної компетентності, специфіку її прояву в установах виконання покарань. Такі ж результати (10,38 % відповідей оптимального рівня) отримано щодо знання курсантами специфіки соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими. Недостатнім є розуміння курсантів своїх сильних сторін як офіцера кримінально-виконавчої служби та шляхів підвищення рівня соціально-комунікативної компетентності. Лише

18,39 % опитаних змогли ґрунтовно розкрити це питання. Своєю чергою 10,85 % курсантів розуміють ці аспекти на початковому рівні.

Результати відповідей курсантів на опитувальник (додаток А.9) засвідчили недостатній рівень обізнаності щодо морально-етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби (під час оцінки висловлювань ми звертали увагу на розгорнутість, змістовність висловлювань, відхід від теми, кількість «тематичних висловлювань»). Лише 11,79 % опитаних змогли на оптимальному рівні охарактеризувати основні етичні норми соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, пояснити вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими, розкрити важливість дотримання етичних вимог під час повсякденної соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Досить складним завданням для курсантів виявилось питання про вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з колегами, з представниками громадськості / журналістами. На ці питання 46,23 % курсантів дали відповідь початкового рівня.

Своєю чергою під час усного опитування (додаток А.10) щодо особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі з'ясовано, що курсанти лише поверхово можуть розкрити особливості міжособистісної взаємодії офіцерів кримінально-виконавчої служби, принципи комунікативного співробітництва: 89,15 % опитаних дали відповідь на це питання на початковому та достатньому рівнях. Особливо складними виявились для курсантів питання щодо правил побудови конструктивних критичних висловлювань, видів неконструктивної критики, мовних засобів пом'якшення критичних зауважень, структури комунікативного схвалення. Курсанти також недостатньо обізнані про умови, що провокують реакцію звинувачення, про позитивні установки на сприйняття критики, специфіку захисту від мовних маніпуляцій, модель критичного повідомлення. На

оптимальному рівні на ці питання відповіли лише 13,68 % опитаних. Не змогли розкрити жодного аспекту цих завдань 9,91 % курсантів.

Результати тестового опитування (додаток А.11) засвідчили недостатнє знання курсантами комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб. Лише 71,69 % опитаних змогли дати більше 70 % правильних відповідей, засвідчивши розуміння особливостей соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості).

Загалом результати опитувань, бесіди з курсантами засвідчили, що вони мають недостатні знання про вимоги до професійної комунікації офіцерів кримінально-виконавчої служби, нечітко розуміють значення належної соціально-комунікативної взаємодії для ефективного виконання завдань професійної діяльності, важливості етичної основи службового спілкування. Досить часто курсанти не ототожнюють життєвий та професійний успіх з соціально-комунікативною компетентністю і дотриманням етичних норм.

Загальний рівень сформованості у курсантів інформаційно-пізнавального компонента соціально-комунікативної компетентності визначено як середню арифметичну оцінку, отриману за результатами виконання усіх запропонованих завдань. З'ясовано, що курсанти недостатньо обізнані про особливості соціально-комунікативної взаємодії, не розуміють етичних вимог до професійної комунікації, не знають основних стратегій і тактик службового спілкування з різними категоріями осіб. Виявлено, що лише 9,91 % мають оптимальний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності за когнітивним критерієм, 41,91 % – достатній. У 48,11 % курсантів соціально-комунікативна компетентність за цим критерієм сформована на початковому рівні. Курсанти недооцінюють знання особливостей професійної комунікації, важливості етичних засад соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері.

Для визначення стану сформованості *діяльнісно-результативного компонента* соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів було використано різні професійно-орієнтовані завдання (додаток А.12). До прикладу, це були професійно-орієнтовані завдання для визначення здатності курсантів чітко вибудовувати службові розмови (з колегами) з конкретною метою, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію. Курсанти повинні були проаналізувати таку ситуацію: «Між двома Вашими колегами стався конфлікт, який помітно позначається на діяльності всього колективу. Кожний з них окремо звертається до Вас, щоб Ви підтримали саме його позицію. Як Ви будете діяти у такій ситуації? Що скажете своїм колегам? Як будете будувати стратегію і тактику соціально-комунікативної взаємодії з ними?». З'ясовано, що тільки 10,38 % курсантів змогли на оптимальному рівні виконати це завдання. Вони запропонували відповідний порядок побудови службових розмов, чітко та логічно висловили свою позицію. Їм також вдалося обґрунтувати варіант мовленнєвої поведінки, врахувавши необхідність підтримання належного морально-психологічного клімату, дотримання вимог професійної етики та знаходження компромісних рішень. 38,68 % курсантів не змогли обґрунтувати свого рішення, їм не вдалося чітко визначитися щодо своєї мовленнєвої поведінки чи запропонувати доцільну модель комунікативної поведінки без критичних зауважень щодо колег. Більшість курсантів (50,94 %) виконали це завдання на достатньому рівні.

Під час спостережень за поведінкою курсантів ми звертали увагу на вміння курсантів налагоджувати психологічний контакт із засудженими (Додаток А.13). З'ясовано, що лише 11,79 % курсантів змогли на оптимальному рівні виконати ці завдання. Вони показали вміння встановлювати і підтримувати взаємодію із засудженими з позицій педагогіки співробітництва, яка сприяє «олюдненню» особистості людини, що переступила межу закону. Виконуючи запропоновані завдання, курсанти пропонували належну лінію комунікативної поведінки, ставили доречні

питання, визначали необхідні кроки щодо виправлення ситуації та впливу на засудженого. 41,04 % курсантів виконали ці завдання достатньому рівні, 47,17 % – на початковому.

Методом спостереження було також оцінено здатність курсантів долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, розуміти їх причин, прогнозувати виникнення і визначати шляхи усунення. Ми звертали також увагу на вміння курсантів продуктивно виходити з конфліктної ситуації, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації. Результати експрес-діагностики поведінкового стилю в конфліктній ситуації з товаришами (додаток А.14) засвідчили, що 19,81 % курсантів у конфліктах дотримуються жорсткого стилю вирішення конфліктів. Вони завжди стоять на своєму, намагаються виграти, впевнені, що завжди праві. 21,69 % надають перевагу примиренському стилю, орієнтуючись на пошук альтернативи і рішення, яке може задовольнити обидві сторони. У стількох ж курсантів (22,17 %) виявлено компромісний стиль, що передбачає установку на компроміс. 13,21 % опитаних вважають за доцільне використовувати м'який стиль, що виявляється в готовності стати на точку зору опонента і відмовитися від своєї позиції. Своєю чергою 23,11 % курсантів намагаються уникати конфлікту, не загострювати ситуацію, не доводити конфлікт до відкритого зіткнення.

Результати спостережень за вмінням курсантів вести дискусію та володіння навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу засвідчили недостатність їхніх умінь переконувати та підбирати належні аргументи з урахуванням мети дискусії чи особливостей співрозмовника. З'ясовано, що переважна більшість курсантів (59,43 %) не орієнтується у засобах аргументації, часто переходить до неввічливих форми звертання до співрозмовника.

За результатами опитувальника щодо визначення рівня схильності до конфліктів з ув'язненими (Додаток А.15) з'ясовано, що лише 14,62 % курсантів набрали 20–30 балів, що свідчить про високий рівень схильності до

конфліктів з ув'язненими. 34,90 % курсантів набрали 30–40 балів, тобто вони мають середній рівень схильності до конфліктів з ув'язненими. Переважна більшість курсантів (50,47 %) мають низький рівень схильності до конфліктів з ув'язненими (набрали 40–50 балів).

Загалом вивчення стану сформованості діяльнісно-результативного компонента соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби засвідчило неналежний рівень умінь налагоджувати соціально-комунікативну взаємодію, дотримуватись вимог професійної етики, розв'язання проблемних ситуацій у професійній сфері. Виявлено, що курсанти не вміють належним чином вибирати оптимального стилю комунікації з різними категоріями, налагоджувати міжособистісну взаємодію з дотриманням вимог «педагогіки співробітництва». Лише у 9,43 % опитаних виявлено оптимальний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності за діяльнісним критерієм. 41,01 % курсантів перебувають на достатньому рівні сформованості цієї професійно важливої властивості за діяльнісним критерієм, 49,53 % – на початковому. Результати вивчення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів подано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3
Результати вивчення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, n = 212

Критерії	Рівні					
	Оптимальний		Достатній		Початковий	
	Кількість курсантів та частка у %					
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Особистісний	25	11,79	91	42,92	96	45,28
Когнітивний	21	9,91	89	41,91	102	48,11
Діяльнісний	20	9,43	87	41,04	105	49,53
Середнє значення	22	10,38	89	41,98	101	47,64

Дані таблиці засвідчують, що оптимальний рівень соціально-комунікативної компетентності мають лише 10,38 % курсантів. Більша частина опитаних перебуває на достатньому – 41,98 % та початковому – 47,64 % рівнях. Особливо низькі дані сформованості соціально-

комунікативної компетентності помічено за такими показниками, як здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності, знання сутності професійної комунікації, її специфіки, видів та функцій, етичних норм і правил професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб, уміння чітко вибудовувати службові розмови, здатність долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, уміння вести дискусію. Загалом діагностика сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби засвідчила необхідність цілеспрямованої роботи щодо підвищення її рівня у процесі професійної підготовки.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту ми також проаналізували організацію освітнього процесу в Академії Державної пенітенціарної служби щодо формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності. Результати аналізу робочих програм навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» засвідчили, що недостатньо уваги приділяється у них практичним аспектам налагодження соціально-комунікативної взаємодії. Помітним є неврахування необхідності формування у майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби світоглядних засад розуміння соціально-комунікативної взаємодії. У робочих програмах зазначених навчальних дисциплін не передбачено достатньої уваги до вивчення сутності соціально-комунікативної компетентності офіцерів кримінально-виконавчої служби, стратегій і тактик налагодження комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, з якими доводиться взаємодіяти офіцеру кримінально-виконавчої служби.

Виявлено, що програми зазначених навчальних дисциплін не передбачають ознайомлення курсантів із окремими гуманістичними ціннісними пріоритетами, специфікою світоглядних установок, необхідних

для роботи з ув'язненими. У змісті зазначених гуманітарних дисциплін не враховано світоглядної основи належної соціально-комунікативної взаємодії офіцерів кримінально-виконавчої служби. Зокрема, програма з навчальної дисципліни «Професійна етика» приділяє недостатньо уваги системним характеристикам категорій вини та покарання, значення вибору людиною життєвої стратегії для налагодження комунікативної взаємодії з іншими людьми, насамперед із ув'язненими.

У програмі з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» недостатньо приділено уваги основним стратегіям і тактикам налагодження і підтримання належної соціально-комунікативної взаємодії, обмежено питання щодо подолання комунікативних девіацій та деструктивних виявів у спілкуванні, правил безконфліктного спілкування. Майже не надано уваги практиці формування у курсантів навичок ефективної ненасильницької комунікації.

Виявлено, що хоча програма з навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» передбачає питання щодо організації роботи із засудженими, але майже не стосується таких аспектів, як специфіка вибору людиною своїх ціннісних пріоритетів, співвідношення справедливості, вини та осуду в комунікації з ув'язненими, особливості ненасильницького комунікативного впливу на особистість засудженого.

У програмі з навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія» передбачено увагу лише до психологічних аспектів професійної діяльності, однак не враховано важливості формування необхідних соціально-комунікативних навичок курсантів, важливих для налагодження взаємодії з різними категоріями осіб та розв'язання конфліктних ситуацій у професійній комунікації.

Аналіз програми з навчальної дисципліни «Риторика» засвідчив, що всі теми дисципліни практично стосуються лише монологічного мовлення, не розкрито значення налагодження і ведення діалогу для вирішення завдань ефективного ненасильницького впливу на ув'язнених. У програмі також не

передбачено питань щодо законів сучасної риторики, комунікативного кодексу фахівця кримінально-виконавчої служби, специфіки протидії та унеможливлення мовної агресії.

Аналіз програми «Іноземна мова за професійним спрямуванням» виявив, що недостатньо приділено уваги основним стратегіям і тактикам налагодження і підтримання належної соціально-комунікативної взаємодії, обмежено питання щодо подолання комунікативних девіацій та деструктивних виявів у спілкуванні, правил безконфліктного спілкування. Майже не надано уваги практиці формування у курсантів навичок ефективної ненасильницької комунікації.

Загалом аналіз програм навчальних дисциплін засвідчив необхідність доповнення і структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності офіцерів кримінально-виконавчої служби та формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності. Очевидно, що формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби повинно передбачати увагу до ціннісних аспектів професійної комунікації, системного бачення категорій вини та покарання, розуміння зв'язку між життєвою стратегією та успішністю соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері, можливостей ненасильницької комунікації та педагогічного впливу на особистість ув'язнених.

За результатами спостереження з'ясовано, що на заняттях з предмету «Українська мова за професійним спрямуванням» основним методом навчання є виконання вправ. Більше часу передбачено на мовні вправи і значно менше на мовленнєві (комунікативні), орієнтовані на майбутню професію курсантів. Недостатнім є кількість завдань, необхідних для навчання курсантів вести діалог, взаємодіяти, дискутувати чи опонувати. Для досягання відповідності зростаючим вимогам щодо рівня володіння комунікативними навичками необхідна оптимізація навчальних програм та

використання спеціальних педагогічних підходів для належної підготовки фахівців.

Аналіз організації підготовки фахівців пенітенціарної служби свідчить про низку недоліків у їхній професійній підготовці: недостатня увага приділяється саме комунікативному аспекту професійного навчання. Дисципліни мовного та психолого-педагогічного циклу недостатньо спрямовані на формування особистості курсантів, розвиток їхнього комунікативного потенціалу. Основні зусилля спрямовано на оволодіння курсантами знаннями з цих навчальних предметів, а не на навчання стратегій і тактик налагодження міжособистісної професійної комунікації та додання мовної агресії. На етапі становлення молоді офіцери часто мають труднощі щодо налагодження контактів, ведення діалогу, підтримання атмосфери взаєморозуміння, подолання комунікативних девіацій та комунікативного саботажу.

Помітне також недостатнє науково-методичне забезпечення формування окремих умінь і навичок – складових соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби. Викладачі не звертають достатньої уваги на розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок курсантів, задіюючи потенціал інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання. Недостатньою є увага до проблемних аспектів соціально-комунікативної взаємодії у професійній діяльності офіцерів кримінально-виконавчої служби, моделювання типових ситуацій професійної діяльності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії.

З'ясовано також, що в Академії Державної пенітенціарної служби недостатньо задіяно потенціал самостійної та індивідуальної роботи. Статутний порядок та регламентованість життєдіяльності в навчальному закладі суттєво обмежують курсантів щодо вибору та прийняття рішень, що негативно позначаються на їхній самостійності та відповідальності. Це зумовлює необхідність посиленої уваги до таких форм роботи, які б

передбачали суттєву вагу самостійності. Саме тому, на нашу думку, необхідно звернути належну увагу до самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів.

Окрім того, за результатами відгуків на випускників встановлено, що вони більше орієнтуються у правових та специфічних аспектах своєї діяльності, але не мають цілісного уявлення про значення недирективних методів впливу та, відповідно, знань про сутність соціально-комунікативної взаємодії, різні стратегії і тактики налагодження й підтримання міжособистісних контактів, використання потенціалу ненасильницької комунікації, основні шляхи подолання комунікативних девіацій. Необхідність розроблення цілісної системи формування соціально-комунікативної компетентності зумовлена також необхідністю розв'язання низки протиріч, зокрема між вимогами суспільства до якості професійної підготовки офіцерів ДКВС, що пов'язані з особливостями їхньої професійної діяльності в сучасних умовах, і недостатньою методологічною та методичною базою для виконання цих вимог; між вимогами до рівня соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України та можливостями її формування у ЗВО з використанням традиційних підходів і моделей фахової підготовки, а також між значними педагогічними резервами навчальних дисциплін циклів гуманітарної, соціально-економічної, професійної і практичної підготовки щодо формування соціальної компетентності та невідповідністю форм, методів і засобів організації навчального процесу.

Отже, результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили, що рівень соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України не цілком відповідає вимогам, які висуваються до їхньої професійної підготовки. Курсанти нечітко знають особливості професійної комунікації та специфіку соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері, недооцінюють важливості вміння здійснювати комунікацію та використовувати необхідні стратегії і тактики професійній

комунікації. Потребує уваги формування у них розуміння соціально-комунікативної компетентності як пріоритетного фактора ефективності професійної діяльності. Аналіз практики професійної підготовки, а також стану сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів-випускників підтверджують необхідність використання педагогічних резервів освітнього процесу щодо покращення формування у майбутніх офіцерів ДКВС України зазначеної професійно важливої властивості.

2.4 Обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Відповідно до завдань дослідження на наступному етапі передбачено з'ясувати сутність понять «формування» та «педагогічні умови». Новий тлумачний словник української мови термін «формувати» визначає як «надавати чому-небудь певної форми, вигляду тощо; надавати чому-небудь завершеності, визначеності» [175, с. 666]. У педагогіці поняття «формування» використовують для позначення процесу становлення людини як соціальної істоти. В. Ягупов вважає, що формування – це «надання певної форми, завершеності процесу становлення особистості, досягнення нею рівня зрілості та стабільності» [173, с. 31]. На думку А. Кудлай, формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів поліції – це спеціально організований, цілеспрямований процес розвитку й активізації професійно необхідних комунікативних якостей, знань, умінь та навичок, що зумовлюють успішне, ефективне, виконання функціональних повноважень з вираженою комунікативною складовою [84, с. 141]. Сутність процесу формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів поліції дослідниця пропонує розглядати як підготовку до спілкування в різних умовах професійної діяльності [84, с. 142].

З огляду на це можна стверджувати, що формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби – це *процес цілеспрямованого управління освітньою та пізнавальною активністю майбутніх офіцерів, опанування ними досвіду соціально-комунікативної діяльності у професійній сфері, що відбувається за оптимальних педагогічних умов.*

Як філософська категорія поняття «умова» стосується сукупності «обставин, речей і явищ, котрі сприяють перетворенню можливості на дійсність» [22, с. 521]. У педагогіці термін «умови» використовують для позначення зовнішніх і внутрішніх обставин, необхідних для досягнення мети. На відміну від причини, як зазначає А. Литвин, педагогічні умови є найбільш оптимальним середовищем, що впливає на те чи інше педагогічне явище та залежать від активності людини [88, с. 11]. Вчений трактує це поняття як сукупність різноманітних соціально-педагогічних і дидактичних заходів, необхідних для стійкого функціонування певної педагогічної системи [88, с. 20]. Умови детермінують результати виховання, навчання та розвитку особистості, об'єктивно забезпечують можливість їх покращення шляхом застосування передових освітніх методик, сучасних та інноваційних технологій [88, с. 28].

З урахуванням цього педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності доцільно трактувати як *сукупність заходів щодо вибору змісту, форм, методів освітнього процесу, що необхідні для управління навчальною діяльністю курсантів і формування у них соціально-комунікативної компетентності.*

Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України враховано вимоги загальнонаукових підходів та принципів. Зокрема йдеться про необхідність *системного підходу* (О. Вознюк і О. Дубасенюк [30], М. Каган [54], Ю. Козловський [75] та ін.) та побудови цілісної системи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, що визначає мету, зміст, методи, форми та засоби

педагогічної діяльності. Системний підхід дає змогу охарактеризувати соціально-комунікативну компетентність, орієнтуючись на її змістові, структурні та функціональні зв'язки.

Діяльнісний підхід (Г. Атанов [7], П. Лузан [91] та ін.) визначає необхідність формування соціально-комунікативної компетентності на основі діяльнісної організації навчання курсантів, з урахуванням їхніх потреб та мотивів. Цей підхід визначає, що саме діяльність має бути основою, засобом й умовою професійного та особистісного розвитку курсантів, що пізнання та професійне навчання має бути діяльнісним та активним. Відповідно до цього підходу, під час навчання важливо формувати у курсантів способи дій, навички соціально-комунікативної взаємодії.

Дотримання вимог *особистісно орієнтованого підходу* (І. Бех [14], І. Зязюн [51], В. Сухомлинський [156] та ін.) допомагає визначити форми і методи роботи формування соціально-комунікативної компетентності курсантів з урахуванням їхніх мотиваційних установок та цінностей, що визначають вибір стратегій і тактик комунікації з іншими людьми. Освітній процес, побудований на основі особистісно орієнтованого підходу, враховує необхідність навчання майбутніх офіцерів способів організації взаємодії з партнерами, комунікативних стратегій і прийомів впливу на співрозмовника.

Аксіологічний підхід (І. Бех [15], І. Зязюн [51], Т. Калюжна [56] та ін.) визначає необхідність значної уваги до комунікативних цінностей курсантів як передумови ефективної професійної комунікації, визнання цінності кожної людини. Відповідно до цього підходу першочерговим є формування соціально-комунікативної компетентності на основі гуманістичних комунікативних установок.

Значення *компетентнісного підходу* (О. Діденко [44], О. Овчарук [78], О. Пошетун [119], С. Сисоева [140] та ін.) зумовлене тим, що він визначає необхідність спрямованості освітнього процесу на формування соціально-комунікативної професійної компетентності, зміщення акцентів з

накопичення знань, умінь і навичок на формування умінь, навичок та здатностей соціально-комунікативної взаємодії.

Соціокультурний підхід (І. Бех [15], І. Зязюн [51], О. Сухомлинська [155] та ін.) визначає необхідність соціокультурного розвитку майбутнього фахівця через постійну діалогічну взаємодію, формування соціально-комунікативних умінь.

Було, також, передбачено необхідність підпорядкування роботи з формування у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності загальним і специфічним педагогічним принципам. Зокрема відповідно до *принципу науковості* враховано, що знання курсантів про соціально-комунікативну компетентність мають відповідати сучасному рівню лінгвістичної, психологічної та педагогічної сфер наукових знань. Дотримання цього принципу стосується переважно відбору навчального матеріалу й методів навчання.

Згідно з *принципом системності та планомірності* важливе значення для формування соціально-комунікативної компетентності мають узгоджені дії викладачів і курсантів, чітке структурування та унормування організації педагогічної діяльності викладачів та навчальної діяльності курсантів, ретельне планування програм та загалом роботи з формування соціально-комунікативної компетентності.

Принцип індивідуального підходу визначає необхідність ґрунтовного знання викладачами індивідуальних характеристик курсантів, їх урахування під час визначення мети, способів дій, розроблення завдань, вибору їх змісту, обсягу, ступеня складності, контролю й самоконтролю.

Принцип зв'язку теорії із практикою вимагає поєднання лінгвістичної і педагогічної теорії із практикою, з активною навчальною діяльністю курсантів, що допоможе їм підвищити рівень знань про соціально-комунікативну компетентність і свідомо їх засвоювати.

Відповідно до принципу наочності й доступності навчання необхідно формувати у курсантів конкретні уявлення про сутність соціально-

комунікативної компетентності, її важливість у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.

Вимогами *принципу самостійності й активності* є формування у курсантів системи соціально-комунікативних умінь і навичок через самостійну пізнавальну і дослідницьку роботу. Цей принцип визначає необхідність самоконтролю, тобто здатності перевіряти й оцінювати свої дії під час соціально-комунікативної взаємодії.

Значення *принципу професійної спрямованості* полягає у тому, що він передбачає необхідність відбору змісту, методів, засобів і форм підготовки майбутніх офіцерів з урахуванням особливостей кримінально-виконавчої служби.

Серед специфічних принципів важливо насамперед вказати на *принцип андрагогіки*, який визначає необхідність урахування особливостей курсантів як дорослих, що є більш самостійними у виборі форм і засобів навчання, можуть самі створити власне навчальне середовище та усвідомлюють свої освітні й професійні потреби. Дорослі навчаються заради конкретних цілей, більш проблемоцентричні (все вивчене намагаються застосувати для розв'язання певних проблем) [154, с. 206].

Принцип креативності та стандартизації означає, що для формування у майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності необхідно використовувати як усталені, так і нестандартні, новітні творчі підходи.

Відповідно до принципу проблемності для формування соціально-комунікативної компетентності необхідно створювати проблемні ситуації і навчати курсантів вирішувати спочатку навчальні, а потім і професійні проблемні завдання комунікативного характеру. Для цього важливе значення має володіння викладачем методикою проблемного та інтерактивного навчання.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії визначає необхідність рівноправності викладачів і курсантів під час комунікації, важливість урахування думки партнера, узгодження своїх позицій.

Своєю чергою *принцип варіантності й різноманіття* передбачає, що необхідно використовувати різнотипові матеріали, щоб урізноманітнювати пізнавальну діяльність курсантів, створювати умови для підвищення їхньої мотивації до вивчення особливостей соціально-комунікативної компетентності, вияву мовленнєвих умінь і навичок у різних комунікативних ситуаціях.

Відповідно до *принципу активного залучення курсантів у процес навчання* необхідно акцентувати увагу не на збільшенні обсягу навчальної інформації, а на виборі оптимальних методів і форм роботи, на створенні психологічних і дидактичних умов для усвідомленого навчання, підвищення інтелектуальної активності курсантів.

Окрім підходів і принципів, для визначення педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України було також ураховано напрацювання інших учених. Ми взяли до уваги, що, до прикладу, О. Боровець вважає, що для формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів під час професійної підготовки необхідно організовувати в освітньому середовищі навчального закладу ефективну суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладачів і студентів, забезпечувати оволодіння майбутніми педагогами знаннями про педагогічну комунікацію та вміннями оперувати ними, сприяти розвитку мотивації спілкування і підтримувати формування й удосконалення комунікативної компетентності майбутніх педагогів під час самоосвіти і самовиховання [20, с. 87].

Актуальною технологією комунікативної підготовки дослідниця називає технологію інтегрованого навчання, що передбачає змішане використання технологій ситуативного навчання, ігрових, інтерактивних, діалогічно-дискусійних; розширення діапазону застосування особистісно-

орієнтованих технологій. Особливу увагу вчена приділяє діалогічно-дискусійним технологіям як компоненту технології інтегрованого навчання, зокрема таким тренувальним вправам, як виступ, інтерв'ю, вітання, поздоровлення, круглий стіл, дискусія, зустріч з громадськістю, публічний звіт. Вони надають можливість висловити власну думку, моделювати судження, індивідуальний стиль комунікативної поведінки, обирати форми, способи, засоби самовираження через цю діяльність та забезпечують аналіз і переоцінку власних цінностей, позицій партнерів з метою пошуку найбільш вдалих варіантів виконання комунікативних завдань [112, с. 26].

М. Ісаєнко виокремлює такі педагогічні умови формування комунікативних умінь у майбутніх працівників міліції: проведення спецкурсу щодо оволодіння комунікативними вміннями; професійна спрямованість спілкування; розвиток творчого потенціалу курсантів під час науково-дослідної роботи; постійна діагностика сформованості комунікативних умінь курсантів [52, с. 120]. Загалом усі позиції дослідників щодо формування соціально-комунікативної компетентності подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Перелік педагогічних умов, необхідних для формування соціально-комунікативної компетентності

№ з/п	Автор	Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності
1	Т. Бутенко [24, с. 8].	застосування особистісно орієнтованого підходу у навчанні, спрямованого на розвиток діалогічної взаємодії; моделювання професійних і виробничих умов спілкування з метою залучення кожного студента до практичної комунікативної діяльності; використання навчальних завдань і вправ, спрямованих на підвищення комунікативної активності студентів.
2	В. Барковський [10, с. 11].	набуття курсантами необхідних знань про професійне спілкування працівників кримінальної міліції; використання під час комунікативної підготовки освітньо-виховних можливостей різних видів інформації (соціальної, наукової, художньої); розвиток у курсантів комунікативних умінь відповідно до змісту та особливостей професійної діяльності працівників кримінальної міліції; упровадження різних способів організації професійного спілкування майбутніх працівників кримінальної міліції.

3	П. Дармограй [42, с. 134].	організація фахової підготовки з урахуванням особливостей управлінської службової діяльності офіцера пенітенціарної системи; конструювання змісту фахової підготовки на основі системи професійних, правових та гуманістичних ціннісних пріоритетів; розвиток комунікативних професійних умінь та навичок дій курсантів у повсякденних і конфліктних ситуаціях
4	В. Кручек [83, с. 184].	системність та науковість навчальної інформації, її відповідність; мотивування до формування комунікативних умінь; різноманітність та поступове ускладнення комунікативних завдань; застосування діалогових методів та форм навчання; побудова відносин у системі «викладач-студент», «студент-студент» на гуманістичних засадах; висока комунікативна компетентність науково-педагогічних працівників.
5	Л. Лузан [90, с. 139].	трансляція комунікативних умінь під час міжособистісної взаємодії з іншими людьми; оволодіння культурною спадщиною; ведення діалогу з підлеглими на партнерських засадах; розвиток культури мовлення; уміння презентувати свій продукт
6	С. Мейтарчан [95, с. 138].	розвиток нових технологій навчання; використання інтерактивних методів, зокрема ділових та рольових ігор; вирішення кейс-ситуацій, презентацій і самопрезентацій з подальшим обговоренням; використання елементів тренінгових занять.
7	А. Москаленко [99, с. 58].	залучення студентів до ситуативного спілкування, максимально наближеного до справжніх ситуацій; зміна функції викладача, який стає активним координатором навчальної діяльності студентів; урізноманітнення видів діяльності на семінарських, практичних заняттях.
8	Ю. Ненько [104, с. 291].	формування ціннісного ставлення курсанта до майбутньої професійно орієнтованої комунікативної діяльності; використання інтерактивних методів навчання; удосконалення навчально-методичного забезпечення професійно орієнтованої комунікативної підготовки; оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в змодельованих ситуаціях професійного спілкування.
9	О. Павленко [112, с. 36].	професійно-особистісна орієнтація комунікативної підготовки на кваліфікаційні вимоги; використання системного та компетентнісного підходів шляхом створення мовленнєво-комунікативного середовища; високий рівень комунікативної компетентності викладачів; стимулювання творчої пізнавальної активності фахівців щодо засвоєння форм комунікативної взаємодії; діагностика й контроль показників рівня сформованості комунікативної компетенції фахівців митної служби; науково-методичне забезпечення навчання та підвищення кваліфікації.

10	І. Радомський [127, с. 171].	організація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС на принципах саморозвитку та професійного самовдосконалення курсантів; впровадження комплексної технології формування культури професійного спілкування; педагогічний моніторинг формування культури професійного спілкування у майбутніх офіцерів МВС.
11	О. Тимофєєва [157, с. 140–141].	структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності.
12	С. Чернова [167, с. 195].	відбір необхідного за змістом навчального матеріалу, адекватного цілям розвитку усіх складових професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників; побудова процесу підвищення кваліфікації з використанням службово-ділових ситуацій і тренінгів управлінського спілкування; застосування інтерактивних технологій навчання, зокрема проблемно-орієнтованих дискусій та рольових ігор.

Далі для узагальнення даних науково-педагогічної літератури ми скористалися методом експертної оцінки. Експерти здійснили ранжування запропонованих педагогічних умов і визначили ті, що мають найбільше значення для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби. За результатами експертного оцінювання визначено, що найвищу оцінку отримали ті педагогічні умови, що стосувалися змісту навчального матеріалу, методів роботи, відпрацювання комунікативних умінь курсантів та їхніх самостійних пізнавальних зусиль.

Далі педагогічні умови, що їх запропонували експерти, ми дещо скоригували з урахуванням особливостей професійної діяльності офіцерів кримінально-виконавчої служби. Було також ураховано, що, як засвідчили дані констатувального етапу педагогічного експерименту, курсанти недостатньо обізнані про сутність соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби, її вимоги, а також не мають достатніх практичних навичок налагодження та підтримання міжособистісної взаємодії у професійній сфері.

З огляду на це було визначено, що для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України необхідно впровадити такі педагогічні умови:

1) доповнення та структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі;

2) розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання;

3) моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії;

4) активізація самостійної дослідницької / проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Для обґрунтування першої умови – доповнення та структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі – враховано значення пізнавального компонента. Саме знання, вважає Г. Атанов, допомагає людині набути особистого досвіду: «знання потрібні для того, щоб за їх допомогою виконувати різні дії, виконувати діяльність» [6, с. 14]. Р. Пітерс також вказує на значення знань. На думку вченого, знання допомагають людині мати системне уявлення про світ, вони змінюють людину, визначають те, яким стандартам і нормам вона надаватиме перевагу, формують контекст її світосприйняття [208].

На основі цього можна стверджувати, що зміст навчання (у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій) є першою ланкою педагогічної системи формування соціально-комунікативної компетентності курсантів. Насамперед варто вказати на визначальне значення гуманітарних знань для формування ціннісної основи особистісного та професійного життя офіцера. Як вважає С. Сливка, юрист повинен зрозуміти, «глибоко проаналізувати, пізнати духовний смисл закону, тобто здійснити духовне обґрунтування

законів, та застосувати у діяльності. Без цього не можливе справжнє, дійове виховання громадян» [146, с. 150].

Необхідно вказати також на те, що професійна діяльність офіцера кримінально-виконавчої служби відрізняється високим ступенем соціальної відповідальності. Це не тільки виконання службових обов'язків, але й відповідний спосіб життя, напрям думок, прийняття норм і цінностей. Йдеться про світоглядну основу роботи із засудженими, розуміння протиріч між загальнолюдськими цінностями, ідеалами та злочинними установками, сутності та зв'язку між категоріями «провина» і «покарання».

Неоціненними у цьому зв'язку для майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби є знання особливостей суспільних процесів, впливу соціуму на становлення людини, розуміння системи соціальних норм і духовних цінностей, сенсу людського життя та життєвих випробувань. Йдеться про світоглядну основу професійної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, яка формується шляхом набуття необхідних знань, вивчення навчальних дисциплін циклу загальної підготовки. Ці дисципліни звернені до духовного світу людини, до її особистісних сенсів, допомагають освоїти необхідні соціальні норми і духовні цінності, моральні вимоги та ідеали, визначитись щодо свого світогляду, загальних законів і принципів світобудови, свого місця у світі.

Основоположним у такому випадку є положення про те, що якнайочевидніше сутність людини проявляється у спілкуванні. Ставлення людини до співрозмовника визначається цінностями і життєвою стратегією людини. Свого часу на це звертав увагу В. Сухомлинський, який зазначав: «Від того, що є основним джерелом радості людини, – чи те, що вона дістає від інших, чи те, що дає суспільству, – залежить її життєва дорога, її відповідальність перед суспільством і перед власним сумлінням... Розніжені й розбещені індивідууми формуються тоді, коли в їхньому житті є тільки одна радість – радість споживання [156, с. 425–426].

Е. Фромм щодо цього поділяє людей на тих, хто надає перевагу тому, щоб бути, та тих, хто надає перевагу тому, щоб мати. Люди, які живуть за принципом «бути», не турбуються про те, що вони можуть щось втратити. Під час взаємодії вони не сприймають себе суперниками, а навпаки, вважають партнерами, намагаються під час спілкування не отримати, а поділитися. Своєю чергою люди, які живуть, керуючись принципом «мати», ставляться до світу та інших людей по-споживацьки, вони насамперед хочуть мати вигоду від будь-якого спілкування [163, с. 85].

Представники комунікативної філософії (В. Біблер [16], М. Бубер [21], Ю. Габермас [192], Г.-Г. Гадамер [34] та ін.), називаючи спілкування людей діалогічним життям, підкреслюють, що діалог не обмежується спілкуванням, він є ставленням людей один до одного, що виражається в їхньому спілкуванні. На думку М. Бубера, комунікація виявляє справжню суть людини, саме в діалозі людина може перенести акцент із себе на Іншого: «у Ти людина стає Я» [21, с. 62]. Вивчення зазначених установок, що визначають успішність/неуспішність соціально-комунікативної взаємодії, має першочергове значення для належного формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності.

Важливо також, що для забезпечення належного впливу зміст освіти, як зазначає С. Сисоєва, повинен бути:

гранично інформативним через значно менший навчальний час, що відводиться на навчання;

доступним для сприймання аудиторією з різними рівнями актуальної готовності;

спрямованим на розвиток самоосвітньої діяльності суб'єктів навчання і використання знань та умінь у їхній практичній діяльності [139, с. 52–53].

Необхідно, щоб зміст предметної інформації охоплював поряд з класичними істинами, поняття й фрагменти сучасних досягнень науки, враховував міждисциплінарні зв'язки як основний механізм інтеграції знань та створення проблемних ситуацій тощо [23, с. 64–65]. Зміст навчального

матеріалу має відповідати критеріям оптимуму (подання складних питань найпростішими з можливих засобів, без зайвого) та послідовності (дотримання послідовності викладу навчального матеріалу, врахування логіки змісту науки, логіки пізнавальної діяльності фахівців правоохоронної сфери) [23, с. 67]. Підбір відповідного матеріалу повинен мати професійно орієнтований характер враховувати також зв'язки зі спеціальними дисциплінами.

Загалом можна стверджувати, що для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби важливо використовувати потенціал гуманітарних дисциплін, які становлять основу орієнтування людини у світі, прийняття інших і себе, ставлення до співрозмовника. Гуманітарні дисципліни допомагають розвивати у курсантів розуміння життєвої стратегії, своєї відповідальності за прийняті рішення, специфіки впливу на особистість, системне бачення категорій вини та покарання. Підбір відповідного матеріалу повинен мати професійно орієнтований характер, відповідати вимогам оптимальності й послідовності, враховувати зв'язки зі спеціальними дисциплінами.

Ще одна педагогічна умова формування соціально-комунікативної компетентності – *розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання.*

Значення цієї умови можна пояснити тим, що комунікативна компетентність формується лише в умовах взаємодії, є результатом комунікації між людьми. Найбільше можливостей для цього дають інтерактивні (з англ. interact, де «*inter*» – взаємний і «*act*» – діяти). Сутність цієї інноваційної технології полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії усіх учасників, тобто інтеракції [96, с. 127].

Своїми коренями інтерактивне навчання сягає ще часів Стародавньої Греції, зокрема діалогічного навчання Сократа (470–399 до н.е.). Відомий

філософ намагався не лише впливати на своїх співрозмовників, але й залучати їх до дискусії, до мисленнєвої діяльності та самопізнання. З початку ХХ століття, коли словесні методи було оголошено пасивними, і натомість запроваджено активно-трудоий, дослідницький, практичний, лабораторний, евристичний, проєктний та ін., що становили групу методів активного навчання, започатковується інтерес і до інтерактивних методів [96, с. 128]. Інтенсивне використання інтерактивних технологій припадає на 90-ті роки ХХ століття.

Інтерактивне навчання, зазначає О. Пошетун, як один з варіантів організації навчального процесу передбачає використання багатосторонньої комунікації, використанні самооцінки та зворотного зв'язку, постійній активності студентів [118, с. 7]. Інтерактивне навчання передбачає постійну, активну взаємодію курсантів і викладачів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де викладач є організатором, консультантом, фасилітатором, а головними під час навчання є взаємодія та співпраця [118, с. 13].

За Н. Волковою, за інтерактивного навчання зростає інтенсивність міжсуб'єктної комунікації викладача та студентів, обмін думками і діяльностями. Активність студентів на подібних заняттях сприяє як розвитку соціальної компетентності (вміння вести діалог, слухати інших), так й підвищує ефективність занять, бо вони мають змогу запам'ятати від 50 % матеріалу заняття, або до 70 %, якщо виконують практичні дії у віртуально-професійних ситуаціях [31, с. 140].

Загалом використання інтеракцій спрямовується на стимулювання природної активності студентів, насамперед:

розумової, що виявляється в інтенсивності мислення, генеруванні ідей, висловлюванні припущень, проєктуванні, конструюванні, моделюванні, дослідженні, творчій уяві, зосередженості, спостережливості;

емоційної, що виявляється в емоційній напрузі, переживаннях;

соціальної, що полягає в імітації виконання соціальних ролей, обміні

думками, особистому ставленні до фактів, явищ і діяльності, у кристалізації власних суджень і висновків [96, с. 132].

Інтерактивне навчання ґрунтується на педагогіці діалогу [96, с. 130]. Діалог – це комунікативний процес, під час якого відбувається не просто обмін інформацією, а виявлення точок зору, смислових позицій, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів партнерів. Результат такого діалогу – синтез нового смислу, що виникає під час зіткнення різних смислових позицій партнерів спілкування. Як зазначає П. Фрейре, «ніхто не може сказати правдивого, справжнього слова сам один», «людське існування здійснюється не в мовчанні, а у слові, в роботі, у дії та роздумах» [162, с. 70]. У цьому випадку діалог, що містить питання і відповіді, створює ґрунт для самопізнання і розширення простору взаєморозуміння. Діалог стає ключем до розуміння світу, фактором, що розширює свідомість людини, визначає спрямованість її духовних пошуків.

Учені вважають, що вихідною точкою діалогу є істина, коли кожен із співрозмовників визначає і поважає іншого, а навчання ченез діалог стає пошуком спільних цінностей і смислів, шляхом до розуміння і терпимості. Застосування інтерактивних технологій потребує творчого підходу викладачів до організації педагогічної взаємодії. Для належного використання потенціалу інтерактивного навчання, зазначає Н. Волкова, викладач сам повинен уміти налагоджувати педагогічний діалог. Його мають характеризувати доброзичливість, спільне бачення суб'єктами взаємодії ситуації, взаємна спрямованість на розв'язання проблеми, готовність прийняти іншу точку зору, рівність психологічних позицій учителя й учнів, взаєморозуміння. Здійснення діалогу можливе за наявності ціннісного предмета, особистісно і життєво важливих проблем, розриву у знаннях, потреби у спілкуванні [31, с. 30–31].

Отже, інтерактивні технології є оптимальним варіантом організації освітнього процесу, який дає можливість вчити курсантів конструювати професійні відносини. Багаторівнева комунікація та діалог допомагають

налагоджувати активну міжособистісну взаємодію учасників, формувати у них соціально-комунікативні вміння та навички.

Третя педагогічна умова формування соціально-комунікативної компетентності *передбачає моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії.*

Це пов'язано з тим, що методи моделювання й аналізу ситуацій допомагають, за Г. Атановим, формувати способи «дій, тобто вмінь, які забезпечують виконання майбутньої професійної діяльності» [7, с. 13]. Н. Волкова зазначає, що методи аналізу ситуацій дозволяють розвивати вміння аргументувати свою думку, визначатися з лінією поведінки у комунікації, вибирати оптимальні варіанти ефективної взаємодії, звільнитись від «рудиментів» авторитарного досвіду в комунікації [32, с. 62–63].

О. Сидоренко, В. Чуба зазначають, що ситуаційне навчання (кейс-метод) допомагає краще готувати до професійного життя [143, с. 9]. Ситуативний аналіз означає використання різноманітних форм: обмін думками, обговорення, мозкову атаку, роботу і підгрупах, ігрову взаємодію [143, с. 34]. Ю. Сурмін зазначає, що ситуативне навчання орієнтоване не лише на здобуття конкретного знання, а насамперед розвиток пізнавального потенціалу людини, здатності до навчання, оволодіння новими системами знання, удосконалення творчих здібностей [144, с. 30]. Дослідник вважає, що, до прикладу, конфліктний кейс завжди викликає інтерес, він динамічний, демонструє ситуації, що стосуються професійної діяльності, тому його аналіз завжди активізує інтелектуальну та інтерактивну діяльність учасників дискусії [144, с. 44]. Кейс-метод має великий інформаційно-комунікативний потенціал. Під час вирішення ситуації відбувається п'ять видів інформаційної комунікації: викладач-студент, студент-викладач, студент-студент, внутрішня комунікація студента і внутрішня комунікація викладача. Аналіз ситуацій як інформаційно-комунікативний процес завершується формуванням усіх видів інформаційної комунікації. Між усіма

учасниками встановлюються цілісні зв'язки, і кожен з учасників перетворюється із об'єкта творчості, як це було на початку комунікації, в суб'єкт творчості. Тепер студенти вже не просто люди, що щось знають, а фахівці, здатні до активної діяльності, усвідомлюють необхідність пізнавальної діяльності. Комунікація під час аналізу ситуацій полягає не лише в інформаційному впливі, але й має суттєві емоційні та моральні складові, які перетворюють аналіз ситуацій в емоційно-моральну діяльність, тобто кейс-метод стимулює мотивацію, емоції та етику [144, с. 62].

За своєю суттю ситуація, закладена у ситуаційну вправу, – це певне відображення соціальної дійсності, який можна конкретизувати через потреби, вибір, кризу, конфлікт [32, с. 64–65]. Саме тому ситуативне навчання має проблемний характер. Учені Г. Балл, В. Зливков, С. Копилов значення проблемності вбачають у тому, що «під час професійної підготовки досягається не так нормативний зміст та засоби певної професії, як її провідні проблеми. Осмислення труднощів професійного самоздійснення – наріжний аспект самовизначення сучасного фахівця» [151, с. 110].

Свого часу на це звертав увагу ще В. Сухомлинський, коли зазначав: «як леміш плуга очищається від іржі..., коли плуг щодня оре землю, так і душа людини світлішає, коли вона в труді долає труднощі... Труднощі, перешкоди, знегоди – пробний камінь переконань. Труднощі, необхідні для морального загартування...» [156, с. 126]. Визначний педагог також підкреслює, що це необхідно для морального розвитку людини: «У такій праці людина піднімається на вищу сходинку морального розвитку, ніж вона була раніше. У цьому невинному русі вперед і полягає сама суть процесу формування моральної зрілості» [32, с. 126].

Важливість проблемного завдань підтверджена тим, що вся професійна діяльність офіцера кримінально-виконавчої служби є низкою вирішення проблемних ситуацій чи вибору необхідної стратегії комунікативної поведінки. Йдеться про повсякденні контакти з колегами, керівництвом чи засудженими чи представниками громадських організацій.

Г. Атанов трактує проблемний метод як такий, що стосується розв'язання суперечностей, так як «шлях пізнання – це шлях розв'язання суперечностей» [7, с. 143]. Для забезпечення проблемності навчання дослідник пропонує насамперед сформулювати суперечність у термінах навчальної дисципліни, спрогнозувати результат розв'язання суперечності, запропонувати варіанти вирішення суперечності та проаналізувати результат [7, с. 159]. Своєю чергою В. Ягупов вважає, що проблемне навчання складається з таких етапів діяльності суб'єктів дидактичного процесу: організація проблемної ситуації, формулювання проблеми, індивідуального або групового вирішення проблеми, верифікація (перевірка, тлумачення і систематизація) інформації, використання засвоєних знань у теоретичній і практичній діяльності [173, с. 261].

Ситуативне навчання та проблемні методи, як підкреслює І. Бех, є ознакою недирективної педагогіки, тієї, яка надає перевагу в засвоєнні знань і моральних норм саме активній ролі особистості [14, с. 3]. Вчений вважає, що «здатність розмірковувати, перш ніж діяти, спонукає людину до самоаналізу і, природно, до самовиховання і є тією необхідною роботою особистості над собою, яка закріплює виховні впливи, створює міцне підґрунтя для усвідомлення моральної поведінки за будь-яких життєвих обставин» [14, с. 4]. «Міжособистісна діалогічна взаємодія вихователя і вихованця для досягнення розвивальних результатів має бути взаємоактивною... потрібна така змістова наповненість виховного діалогу, яка б породжувала суперечність відповідної складності. За таких умов кожний етап діалогу у психічній організації особистості стає певною соціально-моральною задачею... Процес розв'язання такої задачі... пробуджує сили особистості, стимулює на розкриття і розвиток» [14, с. 223]. Загалом ці методи у педагогіці вважають «альтернативою інформаційному навчанню, могутнім засобом активізації розумової діяльності суб'єктів навчання» [7, с. 135].

Отже, методи ситуативного навчання необхідні для того, надати пізнавальній діяльності колективного комунікативного характеру. У такому випадку через діалогічний характер міжособистісної взаємодії можна більш ефективно вчити курсантів налагоджувати відносини, досягати взаєморозуміння, конструктивно долати конфлікти.

Четверта педагогічна умова формування соціально-комунікативної компетентності стосується *активізації самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки*. Щодо цього надзвичайно важливими є слова В. Сухомлинського про те, «одним з небезпечних джерел морального інфантилізму є те, що знання беруться у готовому вигляді, а основна розумова діяльність при цьому – заучування. Запобігання цій небезпеці – у добуванні знань. Навчання стає працею за тієї умови, коли учень самостійно добуває знання... Самостійне добування знань породжує зрілість думки...» [156, с. 89].

І. Мельничук пропонує розглядати самоосвіту як навчальну та самонавчальну систему, що актуалізує створення спеціальних педагогічних умов для застосування таких засобів навчання, які активізують самостійну освітню діяльність студентів. Учений вважає, що для активізації студентів до самостійної роботи важливе значення має використання викладачами інноваційних педагогічних технологій, які уможливають процеси демонстрації результатів самоосвіти, їх аналізу в колі однодумців, обговоренню практичної доцільності в майбутній професійній діяльності [96, с. 245].

Зазначеним вимогам якнайповніше відповідають проєктивні та дослідницькі завдання професійно спрямованого характеру. Г. Атанов щодо цього зазначає, що механізмом навчальної діяльності є не опрацювання навчального матеріалу, а насамперед виконання завдань. Саме тому, на думку вченого, якщо студент не виконує навчальних завдань, то це означає, що його навчальну діяльність не організовано [6, с. 14]. Г. Атанов підкреслює, що у сучасному розумінні «знати» означає не так пам'ятати

певні знання, як за допомогою знань виконувати певну діяльність [6, с. 14], що «у навчальній діяльності виконання завдань – це не мета, а засіб досягнення цілей, формування способу дій» [6, с. 24].

Проектування, як зазначає В. Чекштуріна, – це специфічна технологія, що є конструктивною, творчою діяльністю, що передбачає аналіз проблем і визначення цілей та завдань, що характеризують бажаний стан об'єкта (або сфери проектної діяльності), визначення способів досягнення поставлених цілей [166, с. 164]. Основними завданнями проекту має бути визначення соціо-комунікативної проблеми та шляхів її вирішення.

Проект – це спеціально організований викладачем комплекс дій, що передбачає самостійну творчу діяльність студентів з розв'язання певної проблеми і завершується створенням творчого продукту. Проектна методика характеризується високою комунікативністю й передбачає вираження студентами своїх думок, почуттів, активне їх включення в діяльність, прийняття особистої відповідальності за навчання [40, с. 37].

Розрізняють дослідницькі, творчі, рольові, ігрові, інформаційні та практико-орієнтовані проекти. Для виконання проекту потрібна полілогічна міжсуб'єктна інтерактивна взаємодія всіх членів групи, коли на основі аналізу й обґрунтування власного бачення розв'язування професійних завдань студенти можуть захистити або заперечити різні варіанти вирішення проблеми [96, с. 250]. Важливе значення має обговорення результатів роботи студентів, розширення їхніх професійних уявлень, визначення перспективних цілей комунікативної взаємодії. Саме через високий рівень інтеграції проектна робота дає значні можливості для формування соціально-комунікативної компетентності.

Для формування соціально-комунікативної компетентності вчені радять також використовувати різні стратегії роботи над проектом, зокрема «навчання разом» (Learning Together). О. Кузьменко вважає, що доцільно пропонувати всій групі вивчати одну тему, але давати додаткові завдання кільком підгрупам із 4–6 осіб. У результаті обміну інформацією між такими

підгрупами відбувається спільне навчання. Завдяки такому підходу студенти у своїх підгрупах постійно працюють над вирішенням різноманітних завдань, вчаться комплексно розв'язувати проблеми, формувати обґрунтовані висновки; відпрацьовують навички діалогічного спілкування, яке відбувається у вигляді як зовнішнього, так і внутрішнього діалогу [85, с. 74].

«Кооперативне навчання» (групове), зазначає Н. Полтавська, – це така форма організації навчальної співпраці, за якої виникають особливі умови для специфічних способів взаємодії учасників навчального процесу, необхідних для колективного пошуку і розв'язання пізнавальних завдань [117, с. 194]. Праця у малих групах створює умови для взаємодії, тобто допомоги один одному, конструктивного розв'язання проблем чи конфліктів. За кооперативного навчання переважає багатостороння форма комунікації: викладач не домінує, а стає учасником навчальної діяльності. Комунікаційні зв'язки виникають не тільки між викладачем та студентами, але й між усіма студентами. Під час різнобічної комунікації студенти можуть поділитися своїми думками, враженнями й відчуттями у межах певної теми, розповісти про свої висновки й вислухати думки не тільки педагога, а й одногрупників. Головними характеристиками навчання є діалог, зв'язки між студентами, їхня взаємодія та співпраця [117, с. 194].

Загалом під час роботи в групі одночасно відбувається засвоєння нової інформації та розвиток комунікативності й здатності до соціальної взаємодії. Перевагами технологій проєктного навчання є активна комунікативна взаємодія на рівнях «викладач-курсант», «курсант-курсант». За такої організації самостійної роботи курсантів викладач не так передає інформацію, як координує їхні дії щодо самостійного здобування наукової інформації та її передачі іншим в умовах інтерактивної взаємодії під час навчання, самоосвіти та навчання інших. Під час вирішення проєктних завдань створюються всі умови для формування в курсантів умінь і навичок логічного й доречного викладу власних думок, правильного й точного

сприйняття чужих висловлювань. Курсанти можуть обмінюватися думками, позиціями, цінностями, досвідом інших учасників, ознайомитися з різними думками, визначитись зі своєю позицією з тих чи інших питань.

Далі для більш наочного уявлення про сутність і послідовність формування соціально-комунікативної компетентності використано метод моделювання. За Ю. Козловським, моделювання – це процес пізнання, підсумковими етапами якого є моделі. Для процесу моделювання характерні такі основні операції, як побудова моделі; дослідження характеристик цієї моделі; перенесення даних, здобутих за допомогою моделі, на досліджуваний об'єкт [75, с. 87]. Моделювання як універсальний метод наукового дослідження дає можливість вивчати процес до його початку та виявити негативні наслідки, які можна ліквідувати чи послабити; дозволяє цілісно вивчити досліджуваний об'єкт чи процес, тому що є можливість виявити не лише елементи, але і зв'язки між ними [75, с. 96].

Моделювання як метод орієнтований на відтворення характеристик соціально-комунікативної компетентності у схематичному вигляді. Модель є уявним або умовним образом, аналогом об'єкта, процесу або явища, що відображає у більш простій формі структуру, властивості, зв'язки між елементами об'єкта, полегшуючи тим самим одержання інформації про нього [141, с. 100–103].

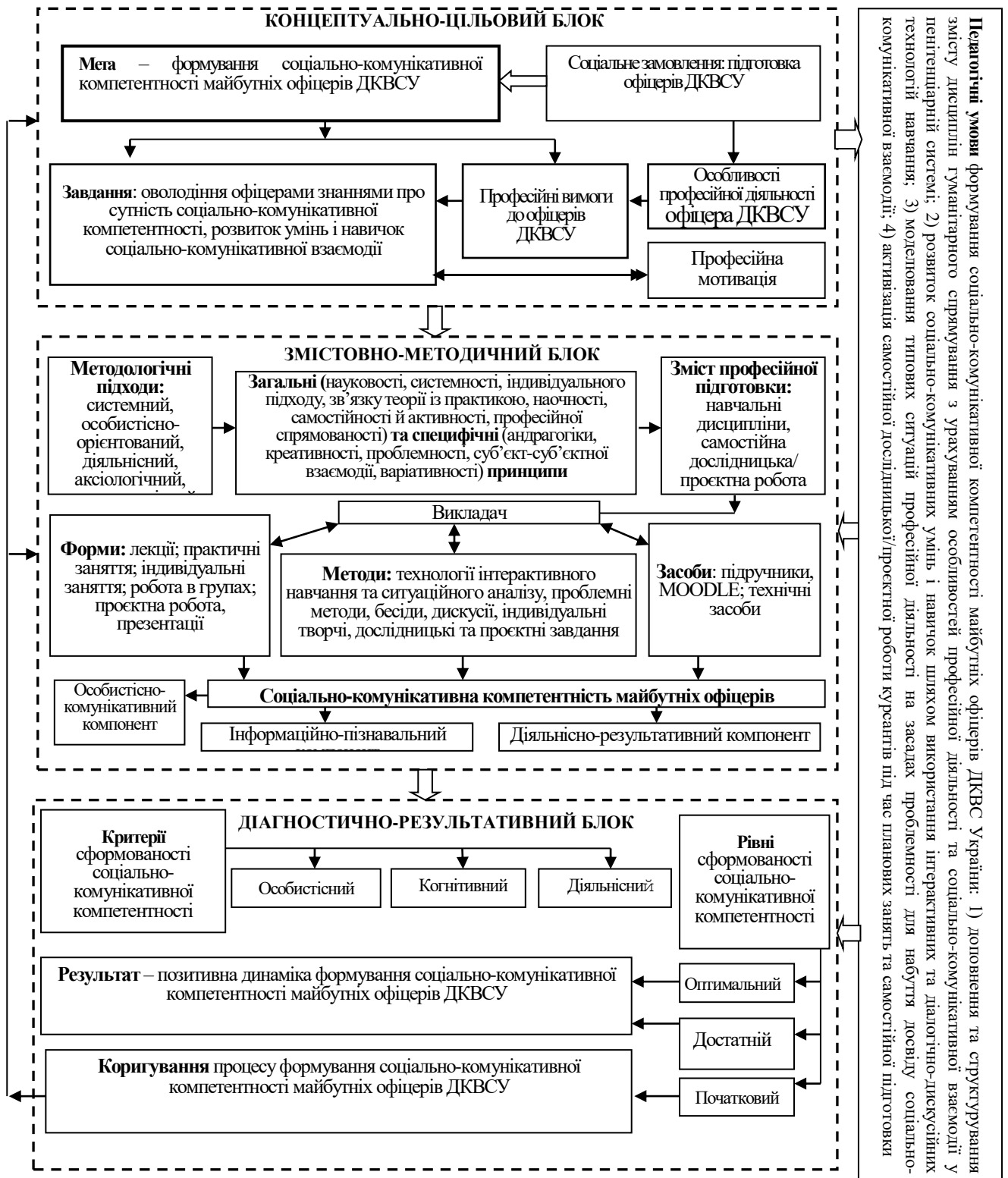
Модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби – це *узагальнене відображення цього процесу, результат абстрактного відтворення, що охоплює сукупність взаємозалежних компонентів – складових педагогічної системи формування цієї професійно важливої властивості.*

Ця модель відображає компонентний склад педагогічної системи з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби, тобто мету, суб'єктів, об'єктів, діагностичний апарат, зміст, засоби і форми навчання, педагогічні умови, заплановані результати.

Ця модель є структурною, тому що її побудовано з урахуванням структури соціально-комунікативної компетентності та відображає її ієрархічні рівні, а також функціональною, тому що вона імітує дії щодо її формування та відображає її основні етапи [75, с. 94]. Структурно-функціональну модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби подано на рисунку 3.1.

Складовими структурно-функціональної моделі формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби є цільовий, змістовний, технологічний та результативний блоки. *Концептуально-цільовий блок* охоплює мету, концепцію роботи щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби. *Змістовно-методичний блок* визначає зміст роботи з формування соціально-комунікативної компетентності, вибір навчального матеріалу та завдань, що сприяють успішному формуванню соціально-комунікативної компетентності.

Він також стосується умов, методів і засобів формування соціально-комунікативної компетентності, загалом особливостей навчання майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби в аспекті формування їхньої соціально-комунікативної компетентності. Своєю чергою *діагностично-результативний блок* стосується способів діагностики сформованості соціально-комунікативної компетентності, визначення її критеріїв для визначення стану сформованості зазначеної професійно важливої властивості. Загалом структурно-функціональна модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби відображає послідовність формування у них усіх складових зазначеного особистісного феномену. Цю систему запропоновано впроваджувати протягом кількох послідовних етапів, що передбачають необхідні освітні та діагностичні заходи.

Рис. 2.1 Структурно-функціональна модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Отже, для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби важливе значення мають такі педагогічні умови: 1) доповнення та структурування змісту дисциплін

гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі;

2) розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання;

3) моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії;

4) активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки. Для системної організації роботи щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби доцільно використовувати структурно-функціональну модель, що охоплює концептуально-цільовий, змістовно-методичний і діагностично-результативний блоки.

Висновки до розділу

1. Методика наукового дослідження з метою формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України є комплексом методів, процедур, послідовністю дій, операцій та впливів, необхідних для вирішення завдань дослідження. Вона охоплювала теоретичні (аналіз наукових джерел, порівняння, систематизація й узагальнення теоретичних напрацювань, моделювання) та емпіричні (спостереження, вивчення документів і результатів навчальної діяльності курсантів, усне і письмове опитування, тестування, експертна оцінка, педагогічний експеримент) методи. Експериментальне дослідження щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби передбачало констатувальний етап, формувальний та контрольний.

2. Сформованість соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України передбачено оцінювати за трьома критеріями, які

характеризують її структурні компоненти, зокрема особистісним, когнітивним і діяльнісним. Основними показниками особистісного критерію є стійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, позитивна внутрішня мотивація до розвитку соціально-комунікативної компетентності; соціальний інтелект, тобто емпатія – здатність до співпереживання і співчуття, уміння поставити себе на місце іншої людини; толерантність як здатність приймати іншу людину з її перевагами і недоліками, готовність зрозуміти думку інших; комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, орієнтація на партнерство; здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності, прагнення до розширення комунікативного потенціалу, до саморозвитку й самовдосконалення; когнітивного – знання сутності професійної комунікації, її специфіки, видів та функцій; обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби; світоглядні знання, знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі; знання комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості); діяльнісного – уміння чітко вибудовувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію та адекватно реагувати на позицію співрозмовника; уміння налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва; здатність долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації; уміння вести дискусію та володіння навичками переконання з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу. З використанням зазначених критеріїв прийнято трирівневу шкалу сформованості соціально-комунікативної

компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби: початковий, допустимий і оптимальний.

3. Результати констатувального етапу засвідчили недостатній рівень сформованості в курсантів соціально-комунікативної компетентності. З'ясовано, що лише 10,38 % курсантів мають оптимальний рівень соціально-комунікативної компетентності. Більша частина опитаних перебуває на достатньому – 41,98 % та початковому – 47,64 % рівнях. Курсанти нечітко знають особливості професійної комунікації та специфіку соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері, недооцінюють важливості вміння здійснювати комунікацію та використовувати необхідні стратегії і тактики професійної комунікації. Потребує уваги формування у них розуміння соціально-комунікативної компетентності як пріоритетного фактора ефективності професійної діяльності.

4. Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України важливе значення мають такі педагогічні умови: 1) доповнення та структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; 2) розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання; 3) моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; 4) активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки. Системно організувати роботу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби допомагає структурно-функціональна модель, що містить концептуально-цільовий, змістовно-методичний і діагностично-результативний блоки.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях: [57; 59; 63; 69].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ І РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ

3.1. Зміст і методика формувального етапу експерименту

Для перевірки результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України згідно із завданнями дослідження було передбачено формувальний етап педагогічного експерименту. Його метою стала перевірки гіпотези про доцільність та необхідність педагогічних умов формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності. Під час цього етапу було передбачено вирішити такі завдання:

розробити програму експериментального дослідження та методику впровадження педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів;

діагностувати стан сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів;

перевірити модель і педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів пенітенціарної служби з використанням методів математичної статистики;

здійснити порівняльний аналіз результатів експерименту, стану сформованості соціально-комунікативної компетентності в курсантів контрольних та експериментальних груп;

розробити методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Формувальний етап педагогічного експерименту було організовано з вересня 2018 до червня 2020 року на базі Академії Державної пенітенціарної служби з курсантами, що навчалися за напрямом підготовки «Право»,

«Правоохоронна діяльність», «Психологія». Загалом на цьому етапі експерименту взяли участь 114 курсантів 2-го (пізніше 3-го) курсу. До експерименту також було залучено 14 науково-педагогічних працівників (професорів, доцентів, старших викладачів і викладачів) кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, кафедр психології.

Перед початком формувального етапу за результатами діагностичних процедур, апробованих під час констатувального етапу, було визначено стан сформованості в учасників експерименту соціально-комунікативної компетентності. Результати вхідного контролю подано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Результати розподілу курсантів за рівнями сформованості соціально-комунікативної компетентності на початку формувального етапу педагогічного експерименту (вхідний контроль), n = 114 (КГ – 56, ЕГ – 58)

Критерії	Групи	Оптимальний		Достатній		Початковий	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Особистісний	КГ	4	7,14	20	35,71	32	57,14
	ЕГ	5	8,62	19	32,76	34	58,62
Когнітивний	КГ	3	5,36	18	32,14	35	62,5
	ЕГ	2	3,45	17	29,31	39	67,24
Діяльнісний	КГ	2	3,57	16	28,57	38	67,86
	ЕГ	2	3,45	15	25,86	41	70,69
Середнє значення	КГ	3	5,36	18	32,14	35	62,5
	ЕГ	3	5,17	17	29,31	38	65,52

Для цього було використано критерій Колмогорова-Смирнова, який дозволяє зіставити два емпіричні розподіли та знайти точку ($d_{\max}$), в якій сума накопичених розходжень між двома розподілами є найбільшою, і оцінити достовірність цього розходження. Виконання всіх обмежень критерію λ дозволило зіставити розподіли учасників експерименту. Розрахунок значення $d_{\max}$ для особистісного критерію подано у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Розрахунок значення $d_{\max}$ для особистісного критерію соціально-комунікативної компетентності курсантів на початку формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	4	5	0,07	0,09	0,07	0,09	0,02

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Достатній	20	19	0,36	0,32	0,43	0,41	0,02
Початковий	32	34	0,57	0,59	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,02$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{\text{емп}} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{\text{емп}} = 0,02 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 0,11,$$

а $\lambda_{\text{кр}} = 1,36$ ($p \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова з'ясовано, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ відповідно за рівнями соціально-комунікативної компетентності за особистісним критерієм не є статистично значущими, оскільки $\lambda_{\text{емп}} \geq \lambda_{\text{кр}}$ ($0,11 \leq 1,36$) на рівні значущості $p \leq 0,05$.

Аналогічно розраховано емпіричні значення критерію λ для когнітивного та діяльнісного критеріїв (табл. 3.3, 3.4 та 3.5).

Таблиця 3.3

Розрахунок значення $d_{\max}$ для когнітивного критерію соціально-комунікативної компетентності курсантів на початку формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	3	2	0,05	0,03	0,05	0,03	0,02
Достатній	18	17	0,32	0,30	0,38	0,33	0,05
Початковий	35	39	0,63	0,67	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,05$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{emn} = 0,05 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 0,28,$$

а $\lambda_{кр} = 1,36$ ($p \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова з'ясовано, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями соціально-комунікативної компетентності за когнітивним критерієм не є статистично значущими, оскільки $\lambda_{emn} \geq \lambda_{кр}$ ($0,28 \leq 1,36$) на рівні значущості $p \leq 0,05$.

Таблиця 3.4

Розрахунок значення $d_{\max}$ для діяльнісного критерію соціально-комунікативної компетентності курсантів на початку формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	2	2	0,04	0,03	0,04	0,03	0,01
Достатній	16	15	0,28	0,26	0,32	0,29	0,03
Початковий	38	41	0,68	0,71	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,03$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{emn} = 0,03 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 0,16,$$

а $\lambda_{кр} = 1,36$ ($p \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова з'ясовано, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за діяльнісним критерієм не є статистично значущими, оскільки $\lambda_{emn} \geq \lambda_{кр}$ ($0,16 \leq 1,36$) на рівні значущості $p \leq 0,05$.

Таблиця 3.5

Розрахунок значення $d_{\max}$ для соціально-комунікативної компетентності курсантів на початку формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	3	3	0,05	0,05	0,05	0,05	-
Достатній	18	17	0,32	0,29	0,38	0,35	0,03
Початковий	35	38	0,63	0,66	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,03$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{emn} = 0,03 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 0,16,$$

а $\lambda_{кр} = 1,36$ ($p \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова можна стверджувати, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями соціально-комунікативної компетентності не є статистично значущими, оскільки $\lambda_{emn} \geq \lambda_{кр}$ ($0,16 \leq 1,36$) на рівні значущості $p \leq 0,05$.

Отже, порівняння даних за допомогою методів математичної статистики на початку формувального етапу експерименту засвідчило, що якісні й кількісні характеристики курсантів КГ й ЕГ не мають достовірних розходжень.

Перед початком формувального етапу експерименту було проведено консультації із викладачами щодо особливостей формування соціально-комунікативної компетентності у курсантів – майбутніх фахівців пенітенціарної системи. Для проведення формувального етапу експерименту ми розробили необхідне навчально-матеріальне забезпечення, зокрема

матеріали для аудиторної та самостійної роботи курсантів, професійно-спрямовані завдання з навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

В ЕГ навчання курсантів було організовано відповідно до запропонованих моделі та педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності, з використанням спеціального навчально-матеріального забезпечення. У КГ викладачі безпосередньо не звертали уваги на формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності.

Під час роботи враховано, що, за П. Лузаном, методика містить опис сукупності методів, системи прийомів і способів, використаних для дослідження певного явища чи процесу [91, с. 104]. Д. Стеченко та О. Чмир також зазначають, що методика експерименту охоплює систему методів, необхідних для вирішення окремих проблем, і розкриває порядок та послідовність необхідних дій [153, с. 111]. Відповідно до цього методичку формування соціально-комунікативної компетентності потрактовано як *сукупність системних педагогічних заходів, методів і форм роботи, послідовність дій з метою впливу на майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби та формування в них усіх складових соціально-комунікативної компетентності.*

Перший напрям роботи під час формувального етапу експерименту передбачав *доповнення / структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній службі.* Для цього за допомогою експертів було визначено потенціал навчальних дисциплін щодо формування у курсантів соціально-комунікативної компетентності. З переліку навчальних дисциплін експерти через ранжування (за шкалою від 1 до 10 балів) визначили ті з них, які допомагають формувати системні знання про соціально-комунікативну взаємодію у професійній сфері (додаток Б). За

результатами експертної оцінки для проведення експериментального дослідження було обрано такі навчальні дисципліни, як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Для відбору навчального матеріалу ми звертали увагу на те, щоб він був гранично інформативним, доступним для сприйняття аудиторією, передбачав розвиток самоосвітньої діяльності курсантів і використання знань та умінь у їхній практичній діяльності [139, с. 52–53], мав потенціал для створення проблемних ситуацій тощо. Їх зміст відповідав критеріям оптимуму та послідовності, логіці змісту науки, мав професійно орієнтований характер, ураховував також особливості професійної діяльності фахівців правоохоронної сфери, зв'язки зі спеціальними дисциплінами.

Під час експерименту було взято до уваги необхідність належної уваги до світоглядних аспектів підготовки фахівців пенітенціарної служби, формування у курсантів уявлень про сутність покарання, справедливості та людської гідності, про комунікативні практики і несилові інструменти впливу на засуджених, насамперед вивчення словесних методів впливу та ненасильницької комунікації.

Ми доповнили програму навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» питаннями про особливості професійної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, основні постулати і правила фахового спілкування, комунікативні особливості праці фахівця кримінально-виконавчої служби, комунікативний потенціал офіцера кримінально-виконавчої служби, специфіку нормативної комунікативної взаємодії фахівців пенітенціарної служби (Тема 4 «Спілкування як інструмент професійної діяльності») (Додаток В.1).

Ми також звертали увагу на специфіку управлінської комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, мовні засоби пом'якшення критичних зауважень, особливості конфліктного спілкування. Курсанти з

теми № 6 «Форми колективного обговорення професійних проблем» поглиблено вивчали питання про рефлексивне та активне слухання, емпатійне слухання, конструктивні критичні висловлювання, моделі критичного повідомлення, оціночні слова, умови, що провокують реакцію звинувачення, та ін.

Важливими були питання щодо сутності діалогу відповідно до засад комунікативної філософії (В. Біблер [16], М. Бубер [21], Ю. Габермас [192], Г.-Г. Гадамер [34], та ін.). Курсанти розглядали питання щодо значення комунікації, яка виявляє справжню суть людини, бо якраз у діалозі людина може змістити акцент із себе на Іншого: «у Ти людина стає Я» [21, с. 62]. Вивчення зазначених установок, що визначають успішність/неуспішність соціально-комунікативної взаємодії, мало першочергове значення для належного формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Під час вивчення теми № 7 «Культура фахового спілкування» було передбачено звернути увагу на такі питання, як сутність і функції ділової бесіди, варіанти її початку, особливості спілкування у службовому колективі, важливість приязного ставлення до співрозмовника як основи взаєморозуміння у бесіді, правила фахового спілкування, непродуктивні моделі ділової бесіди. Перелік питань з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», на які було передбачено звертати посилену увагу, подано у додатку В.1.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Риторика» ми розглядали сутність мовленнєвої події та умови її гармонізації, складові мовленнєвої події та вимоги до поведінки мовця, сутність принципів Кооперації та Етикетності, найважливіші комунікативні стратегії (тема № 3 «Підготовка промови»), окремі правила ставлення до партнера, звертання до співрозмовника, слова-індекси і слова-регулятиви, умови ефективності розмови, техніки підтримання зацікавлення слухачів (тема № 4 «Техніка промови»). Важливе значення мало з'ясування з теми № 5 «Особистість

оратора» найважливіших характеристик комунікативності та шляхи її розвитку, комунікативних установок оратора, сутності мовної агресії та її особливостей, основних видів мовної агресії, її причин, наслідків та шляхів протидії. З теми № 6 «Мистецтво полеміки» основну увагу ми звертали на девіації у спілкуванні, особливості деструктивного спілкування (корисливі форми спілкування, правила спілкування з людьми зі складним характером, конструктивні та неконструктивні критичні висловлювання, особливості конструктивної критики, побудови критичного повідомлення, а також умови, що провокують реакцію звинувачення, та правила безконфліктного спілкування (додаток В.2).

Під час вивчення навчальної дисципліни «Професійна етика» викладачі ознайомлювали курсантів з етичними вимогами до соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері, моральними установками та їхнім впливом на спілкування, зокрема такими, як «мати» і «бути» (тема № 3 «Поняття та суть моралі»), етичними аспектами професійного спілкування офіцерів кримінально-виконавчої служби з громадянами (тема 4 «Поняття та види професійної етики»), основними етичними нормами соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, етичними засадами професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, етичними нормами як системою дозволів і заборон у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби (тема № 5 «Моральні та етичні основи діяльності представників юридичних професій»).

Під час вивчення теми № 6 «Культура особистості юриста» ми звертали увагу на особливості соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби в етичному аспекті, важливість дотримання етичних вимог під час повсякденної соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Тема № 7 «Етика співробітників ДКВС та інших правоохоронних органів» була присвячена вивченню вимог професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими,

вимог професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з колегами, з представниками громадськості/журналістами, основних етичних правил соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби та ін. (Додаток В.3).

Вивчення цих питань допомогло підвищити у курсантів рівень відповідальності за результати соціально-комунікативної взаємодії, за вибір комунікативних стратегій і тактик відповідно до етичних засад професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Ці знання дозволять їм діяти в будь-яких ситуаціях відповідно до етичних норм належним чином будувати соціально-комунікативну взаємодію.

Було враховано, що соціально-комунікативна взаємодія офіцера кримінально-виконавчої служби багато в чому залежить від його моральних цінностей. З огляду на це під час викладання навчальної дисципліни «Професійна етика» викладачі розглядали питання гуманізму в контексті порушень норм права і моралі та як складову професійної моралі офіцера кримінально-виконавчої служби. Важливим було з'ясування сутності гуманізму офіцера кримінально-виконавчої служби, що полягає у боротьбі зі злом, у захисті інтересів всього суспільства та кожного громадянина, а також зв'язку гуманізму із вимогливістю та справедливістю.

Викладачі звертали увагу на важливість розуміння сенсу буття, щастя, вироблення чіткої життєвої позиції. Саме тому ми доповнили цю навчальну дисципліну питаннями щодо моральних пріоритетів кримінально-виконавчої служби, способу життя, системи норм і цінностей офіцера. Викладачі враховували, що розуміння офіцером мети власного життя, сенсу своєї діяльності допоможе правильно вибудувати цінності професійної діяльності. До прикладу, важливими були такі слова В. Сухомлинського: «Від того, що є основним джерелом радості людини, – чи те, що вона дістає від інших, чи те, що дає суспільству, – залежить її життєва дорога, її відповідальність перед суспільством і перед власним сумлінням... Розніжені й розбещені

індивідууми формуються тоді, коли в їхньому житті є тільки одна радість – радість споживання» [156, с. 425–426].

Важливим було обговорення причин морального віроломства і втрати чутливості, зокрема через пріоритет матеріального споживання, нерозуміння особливостей різних шляхів досягнення своїх цілей: через заздрість, крадіжку чи працю. Курсанти також розмірковувати про життя за принципом «мати» і за принципом «бути». Зокрема вони коментували слова Б. де Анжеліс про те, що люди «більшою мірою стурбовані кількістю, а не якістю, стимуляцією постійної активності, а не сутністю. Ми часто судимо про себе й про інших за тим, чого ми досягли, а не за тим, які ми. Ми – невгамовні діячі, фанатики досягнень, «суспільство, що поклоняється швидкостям». «Чим більше – тим краще...», «Усе, що ти можеш...», «Два замість одного...», «Нове й покращене...» – от концепції, що визначають наше мислення». Ми також звертали увагу на такі слова Б. де Анжеліс: «Якщо ви не знаєте, як отримати повне задоволення від п'ятисот доларів, ви не зможете насолодитися й п'ятьма тисячами або п'ятьмастами тисячами. Якщо ви не можете до кінця насолодитися прогулянкою вулицею із другом, то й поїздка на Гавайї або в Париж теж не принесе вам радості. Я не кажу, що зі збільшенням статків або появою нових розваг ваше життя не полегшає, – звичайно ж, так. Але це не зробить вас щасливими, ніщо не може зробити вас щасливим, тільки ви самі, навчившись відчувати життя. Якщо ви не можете бути щасливі зараз, з тим, що у вас є, ви не станете щасливі, одержавши те, чого, як ви вважаєте, вам не вистачає. Щастя – не придбання. Щастя – це відчуття».

Окрім цього, важливими предметами обговорення були такі висловлювання: «Нашою метою стало мати й діяти, а не жити» (Б. де Анжеліс), «Один у багатстві бідний, а інший у бідності багатий» (Г. Сковорода), «Дві трагедії є у житті. Одна – не сповнити бажання свого серця. Друга – сповнити його» (Б. Шоу), «Має бути в житті щось важливіше, ніж прагнення мати все» (М. Сендак) та ін. Такі обговорення допомагали

курсантам осмислити світоглядні проблеми, з'ясувати протиріччя буття та причини порушення людиною норм моралі, суспільних норм і вимог закону.

Під час викладання начальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» ми звертали увагу на світоглядну готовність курсантів до роботи із засудженими в установах виконання покарань, особливості світогляду засуджених та ін. Ми доповнили цю дисципліну питаннями щодо цінності особистості, сутності людини, яка перейшла межі дозволеного як щодо закону, так і щодо добра і зла, а також питаннями про вину і покарання, про ступінь вини та необов'язковість чи неминучість покарання і прощення, про необхідність оцінки засуджених в аспекті моральних та екзистенційних засад оцінки людей, що обмежені державою в правах. Важливими були питання про розуміння території пенітенціарної установи як арени боротьби суспільного й злочинного світоглядів, арени протистояння загальнолюдських цінностей та злочинних установок, про необхідність сформованості в офіцера пенітенціарної служби духовного компонента, що орієнтує на відповідність категоріям добра, справедливості, моральності, совісті й правди.

Було передбачено також питання щодо сутності категорій вини і покарання, оптимального вибору життєвої стратегії та інструментів впливу на особистість засуджених. Ці питання стали основою для орієнтування курсантів у світі, прийняття інших і себе, ставлення до співрозмовника, допомогли розвивати у курсантів розуміння життєвої стратегії, своєї відповідальності за прийняті рішення, специфіки впливу на засуджених, системне бачення категорій вини та покарання.

Зокрема під час вивчення теми № 2 «Засуджений як об'єкт і суб'єкт педагогічної взаємодії» ми звертали увагу на комунікативні способи впливу на засуджених, складові соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби, його особистісні якості, необхідні для соціально-комунікативної взаємодії у службовому колективі, для соціально-комунікативної взаємодії із засудженими, ціннісні орієнтації офіцера

кримінально-виконавчої служби, важливі для належної соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.

Вивчаючи тему № 3 «Основні засоби та методи виправлення засуджених», курсанти з'ясовували комунікативні засоби, прийоми, методи виправлення засуджених, комунікативний вплив у випадках порушення встановлених норм поведінки серед засуджених, особистісні характеристики офіцера, необхідні для соціально-комунікативної взаємодії, важливість орієнтації на загальнолюдські цінності добра та справедливості, готовності до контактів з іншими людьми, спрямованості на пізнання та встановлення істини.

Тема № 4 «Виховна робота із різними категоріями засуджених» передбачала вивчення специфіки встановлення контактів та налагодження взаємодії з іншими людьми на підставі статутних вимог й ідеології співпраці, використання механізмів діалогічно-прагматичної правової взаємодії із засудженими, правових норм комунікативній взаємодії правоохоронних відомств, мовних засобів заохочення для різних груп засуджених, правил екстремальної і конфліктної комунікації, важливості психотерапевтичного впливу під час професійного спілкування, оптимістичного прогнозу перспектив особистісних змін засудженого під час комунікації (Додаток В.4).

Під час вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» було передбачено звернути увагу на специфіку комунікації англійською мовою (додаток В.5). Було передбачено також питання щодо сутності категорій вини і покарання, оптимального вибору життєвої стратегії та інструментів впливу на особистість засуджених. Ці питання стали основою для орієнтування курсантів у світі, прийняття інших і себе, ставлення до співрозмовника, допомогли розвивати у курсантів розуміння життєвої стратегії, своєї відповідальності за прийняті рішення, специфіки впливу на засуджених, системне бачення категорій вини та покарання.

Загалом доповнення та відповідне структурування програм навчальних дисциплін дозволили виокремити необхідний зміст навчання, тобто узагальнений досвід і результат пізнання дійсності (у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій), що стало першою ланкою педагогічної системи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. Ці знання допомогли курсантам зрозуміти сутність та зв'язок категорій «провина» і «покарання», сформувати своєрідну світоглядну готовність до роботи із засудженими, розуміння їхніх протиріч між загальнолюдськими цінностями, ідеалами та злочинними установками. Ці знання були необхідні для того, щоб курсанти змогли визначитися зі стандартами і нормами, неявно закладеними в освоєних способах розуміння світу, сформували свою пізнавальну позицію, розширили контекст світосприйняття. Вивчення зазначених питань допомогло курсантам набути особистого ціннісного та світоглядного досвіду, визначитися зі своїми життєвими перспективами, сенсами життя й діяльності, осмислити важливість моральної оцінки явищ професійного життя, зрозуміти необхідність допомоги іншим у вирішенні мотиваційних і ціннісних конфліктів.

Відповідно до наступної педагогічної умови формування соціально-комунікативної компетентності зусилля було спрямовано на *розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок курсантів шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання.*

Під час викладання навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» інтерактивні методи були необхідні для організації безпосередньої взаємодії між курсантами. Інтерактивне навчання як один з варіантів організації навчального процесу передбачало використання цілої системи способів, прийомів, методів, що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктних відносинах педагога й курсанта [118, с. 7].

Важливе значення мала така форма інтерактивного навчання, як бесіда. Курсанти вчилися складати плани проведення бесід із засудженими, будувати бесіди відповідно до фабул завдань та складати плани для проведення індивідуальних різних видів бесід із засудженим, зокрема ознайомчої, профілактичної, корегувальної, аналітичної. Курсанти вчилися будувати бесіди щодо стосунків, поведінки, виховання, навчання, роботи, окремих негативних вчинків, насилля, в тому числі й сексуального, хвороби та ін. Вони вчилися використовувати різні варіанти початку розмови, ставити питання, підсумовувати сказане, доповнювати, переконувати, пояснювати, підсумовувати почуте.

Серед прийомів інтерактивного навчання ми надавали перевагу таким, як «мікрофон», «робота в парах», «мозковий штурм». Зокрема за допомогою прийому «мікрофон» курсанти вчилися висловлювати свою думку, визначатися зі своєю позицією щодо почутого, описувати свої враження. До прикладу, з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для роботи в малих групах (Додаток В.6) курсанти, працюючи в парах, повинні були охарактеризувати види соціально-комунікативної взаємодії у Державній кримінально-виконавчій службі, окреслити проблеми управління комунікаціями, підготувати виступ на тему: «Соціально-комунікативна компетентність офіцера Державної кримінально-виконавчої служби», визначити *роль* соціально-комунікативної взаємодії та її види у Державній кримінально-виконавчій службі України. *Викладачі пропонували курсантам також описати ситуацію, у якій найкращим стилем взаємодії із засудженими був би авторитарний, або пояснити, коли офіцеру пенітенціарної служби треба вдаватися до ліберального стилю. Важливе значення мали питання про те, чи завжди можна виправдати амбіційність, конфліктність і підвищену емоційність офіцера пенітенціарної служби. Курсанти також повинні були запропонувати заходи, що їх має вжити керівник колективу зі слабкою згуртованістю, визначити фактори, які найчастіше викликають стан надмірної емоційної напруженості, та ін.*

Під час такої роботи курсанти з'ясовували принципи, яких необхідно дотримуватись під час спілкування із засудженими на початковому етапі: прийняття людини та її переконань; налагодження ефективного зворотного зв'язку з засудженим; повага до засудженого. Курсанти вчилися використовувати моделі «поетапних змін» поведінки засудженого, дотримуючись різних стратегій, зокрема з фокусом на інформуванні, на зменшенні шкоди, на стратегії розповіді історії, додаткових збитків, стратегії з фокусом на самоефективність.

Особливу увагу, орієнтуючись на практику мотиваційного консультування, ми звертали на вміння курсантів задавати питання і слухати своїх співрозмовників. Зокрема було враховано, що саме за допомогою запитань можна вести людину вперед до змін, бо вони часто викликають потребу пояснювати та говорити більше, дають змогу висловитись. Такі розмови допомагають зрозуміти систему цінностей людини, знайти орієнтири для подальшого спілкування та вирішення проблемних ситуацій. Курсанти звертали увагу на те, що часто причинами неуспішної комунікації може бути провокативна поведінка працівника пенітенціарної служби, коли він «тисне», дає поради, «вчить жити» з позицій «експерта»; намагається маніпулювати, підкреслювати свій авторитет тощо. Ми аналізували такі провокативні висловлювання, як «Слухайте мене і не перебивайте, я краще знаю, як і що Вам робити...», «Якби не я, то Ви...». Викладачі звертали увагу на вміння курсантів грамотно і правильно формулювати думку, логічно і обмірковано висловлюватись, долати перешкоди професійного спілкування та деструктивні форми комунікації, передбачаючи ймовірність та причини опору, застосовувати прийоми мотиваційного спілкування.

Інтерактивне навчання ґрунтувалося на педагогіці діалогу [96, с. 130]. Зокрема під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» викладачі звертали увагу на вміння курсантів брати участь у діалозі: висловлювати свої погляди, смислові позиції, ціннісні орієнтації та особистісні смисли. Курсанти вчилися використовувати такі

техніки розмови, як інформування, позитивні констатації, цитування співрозмовника та цікаву розповідь. Велику увагу ми звертали на два типи співрозмовників, два узагальнених портрети: людини, зосередженої на собі («закритий тип»), і людини, зосередженої на своєму співрозмовнику («відкритий тип»). Такі люди по-різному ставляться до співрозмовників: як до суб'єкта чи об'єкта, готові вислухати чи, навпаки, образити і принизити. Курсанти з'ясовували, що різна поведінка людей залежить від того, яку мету вони перед собою ставлять та які комунікативні стратегії використовують.

Під час подібних обговорень курсанти, відповідно до рекомендації А. Токарської і Л. Франків [159, с. 129–130], також вивчали основні помилки у комунікативній взаємодії, вчилися їх розпізнавати. Вони звертали увагу на використання недостовірних, помилкових даних, дезінформацію; неналежну організацію інформації (нечітке повідомлення, з помилками); використання неактуальної, неповної чи надмірної, невдало структурованої інформації; свідоме перешкоджання діалогу. Курсанти з'ясовували, що результатом справжнього діалогу має бути синтез нового смислу, самопізнання і розширення простору взаєморозуміння.

Серед діалогічно-дискусійних технологій важливе значення мали також дискусійні методи, зокрема групові дискусії та «круглі столи». До прикладу, з навчальної дисципліни «Риторика» викладачі організовували дискусійні обговорення: «Взаємодія із засудженими: гармонізація чи конфронтація», «Мовлення в середовищі в установах виконання покарань», «Чи потрібен діалог із засудженими?», «Чи можна «прощати» зло?», «Мати» і «бути» чи «жити»?», «Як протидіяти мовній агресії?», «Що означає «відповідати хамством на хамство»?», «Чи можна подолати зло ввічливістю?» (Додаток В.7). Під час такої роботи курсанти вчилися висловлювати свою думку, відшліфовували вміння аргументувати свою позицію чи спростовувати аргументи опонента. Викладачі спонукали курсантів до вільного висловлювання ідей в умовах довіри, активного обміну думок. Така робота

допомагала усвідомити власну позицію, зрозуміти інші думки, сприяла обміну позиціями, цінностями, досвідом учасників.

Загалом інтерактивні технології стали оптимальним варіантом організації освітнього процесу, який дав змогу навчити курсантів конструювати професійні міжособистісні взаємини. За допомогою багаторівневої комунікації та діалогу вони забезпечили активну міжособистісну взаємодію всіх учасників навчального процесу. Використання інтерактивних технологій допомогло інтенсифікувати мислення курсантів, вони мали можливість генерувати ідеї, висловлювати припущення, проектувати, конструювати, моделювати, досліджувати, творити. Курсанти також набували досвіду соціальної взаємодії, вони обмінювалися думками, висловлювали своє ставлення до фактів, явищ і діяльності, обґрунтовували власні судження і висновки.

Відповідно до третьої педагогічної умови формування соціально-комунікативної компетентності було передбачено *моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії*. Зокрема під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» викладачі пропонували курсантам змоделювати ознайомчу бесіду із засудженим: «До відділення СПС колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання прибув засуджений. Вік – 34 роки, одружений. За професією – водій. Засуджено за скоєння аварії у нетверезому стані. Має позовний лист на відшкодування збитків завданих постраждалій стороні під час автомобільної аварії». Розглядаючи цю ситуацію, курсанти визначали основні моменти, на які треба звернути увагу під час бесіди. Це можуть бути проблеми в сім'ї, грошові борги, поведінка, відносини з іншими людьми, а також складала план для проведення ознайомчої бесіди із засудженим.

Ще одне завдання передбачало моделювання профілактичної бесіди із засудженим: «У відділенні СПС колонії середнього рівня безпеки відбуває

покарання засуджений Остапенко за розбійний напад та застосування насилля. Це вже друга судимість, пов'язана із позбавленням волі. Засудженому 32 роки, строк покарання – 8 років. У відділенні він перебуває півроку, за цей час встиг зарекомендувати себе з негативного боку як людина, що недбало ставиться до виробничих завдань, оволодіння професією. Схильний до протидії адміністрації, підтримує відносини із іншими засудженими. Напередодні бесіди Остапенко нецензурно висловився на адресу члена Ради колективу засуджених відділення, погрожував йому. За характером він імпульсивний, лікувався від алкоголю. З родичами стосунків практично не підтримує. До засудження ніде не працював». Курсанти визначали основні моменти, на які треба звернути увагу під час бесіди, склали план для проведення профілактичної бесіди із засудженим (додаток В.8).

Осмислюючи подібні життєві ситуації, курсанти вчилися вирішувати складні проблеми професійної взаємодії. Під час проведення різних форм занять з елементами проблемності викладачі формулювали питання, що містили суперечливість щодо того чи іншого положення або факту, пропонували фрагменти матеріалу, а курсанти повинні самостійно проаналізувати факти і положення. Спочатку педагоги пропонували ситуації, потім відбувалося групове обговорення варіантів вирішення проблеми. Зокрема під час вивчення навчальної дисципліни «Професійна етика» викладачі пропонували курсантам, пояснити, чому гуманізм не виключає, а навпаки, передбачає високий рівень вимогливості, суворість та справедливість. Курсанти розмірковували, чому гуманізм не можна ототожнювати з низькою вимогливістю, недозволеними зв'язками із засудженими або їхніми родичами, заграванням із засудженими, бажанням розташувати їх до себе за допомогою «злочинського жаргону» і тим більше через порушення закону. Курсанти також повинні були пояснити, чи можна, на їхню думку, діяти за принципом «мета виправдовує засоби», ігнорувати категорії моральності, совісті, добра, справедливості й правди заради

досягнення високої мети. Курсанти також розмірковували над словами С. Сливки про те, що юрист повинен усвідомлювати, що «провина й страждання існують поряд, у цьому усвідомленні – суть юридичного милосердя» (Додаток В.9).

Розглядаючи подібні проблеми, курсанти доводили, що територія виправної установи у філософському розумінні є своєрідною ареною боротьби світоглядів (суспільного й злочинного), з'ясовували, як можна подолати протиріччя між загальнолюдськими цінностями, ідеалами й злочинними установками, протистояти деструктивному впливу середовища, доводили, що без гуманістичного наповнення розвиток цивілізації негативно позначається на стані духовності людини, спричиняє правопорушення.

Під час експериментального навчання викладачі конкретизували ситуацію, закладену у ситуаційну вправу, через такі поняття, як потреба, вибір, криза, конфлікт, тобто надавали ситуативному навчанню проблемного характеру. Вони пропонували курсантам такі різновиди методу аналізу конкретних ситуацій, як розв'язання конкретних задач (метод аналізу), розбір інцидентів (метод інцидентів), розбір конфліктів (метод конфліктів) та ін. У такий спосіб під час професійної підготовки курсанти осягали не так нормативний зміст та засоби професії, як її найважливіші проблеми. Ми враховували, що вся професійна діяльність офіцера є послідовним вирішенням проблемних ситуацій та вибору тієї чи іншої комунікативної поведінки. З огляду на це було передбачено насамперед проблемні ситуації, що стосувались контактів з колегами чи засудженими. Під час розгляду таких ситуацій ми звертали увагу на правила побудови конструктивних критичних висловлювань, види неконструктивної критики, мовні засоби пом'якшення критичних зауважень, структуру комунікативного схвалення. Курсанти також вивчали умови, що провокують реакцію звинувачення, розглядали позитивні установки на сприйняття критики, специфіку захисту від мовних маніпуляцій, моделі критичного повідомлення.

Загалом за допомогою методів ситуативного навчання пізнавальна діяльність курсантів набувала колективного характеру, передбачала різноманітні форми комунікативної взаємодії: обговорення, обмін думками, мозкову атаку, роботу в підгрупах. Метод моделювання допоміг формувати у курсантів способи дій, тобто вмінь, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності, розвивати у них уміння аргументувати свою думку, обирати лінію поведінки у комунікації. Використання технологій ситуаційного навчання та діалогічний характер міжособистісної взаємодії допомогли вчити курсантів налагоджувати відносини, досягати взаєморозуміння, конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Четверта педагогічна умова формування соціально-комунікативної компетентності передбачала *активізацію самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки*. Під час експериментальної роботи викладачі розглядали самоосвіту як навчальну та самонавчальну систему таких методів, форм, засобів педагогічного впливу, що активізують самостійну освітню діяльність курсантів. Насамперед йдеться про відповідну систему завдань, адже у сучасному розумінні «знати» означає не так пам'ятати певні знання, як за допомогою знань здійснювати певну діяльність [6, с. 14].

Для цього було розроблено навчально-методичне забезпечення самостійної роботи курсантів. Щоб визначити необхідний обсяг понять, обсяг навчальних дослідницьких і проектних завдань, ми брали до уваги вимоги освітньо-професійної програми і тематику навчальних занять. Було враховано, що, виконуючи такі завдання, курсанти повинні набувати необхідних умінь міжособистісної взаємодії та вирішення проблем професійного характеру.

Критеріями добору подібних завдань стали принципи актуальності, фаховості та інформативної насиченості, доступності, проблемності, дискусійності. Курсанти формулювати проблему, знаходити змістові блоки, подавали інформацію, здійснювати узагальнення. Ми пропонували

курсантам завдання, що передбачали вирішення проблем, пов'язаних з міжособистісною взаємодією, а також обов'язкову підготовку доповідей презентацій. Рівень складності запропонованих дослідницьких і проєктних завдань відповідав предметному змісту й досвіду курсантів. Зміст завдань був доступним, враховував їхній життєвий досвід, та разом з тим ці завдання були досить складними, відрізнялися новизною і мали практичне значення.

Зокрема під час викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» ми пропонували курсантам розробити проєкти на такі теми: «Специфіка соціально-професійної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби», «Основні вимоги до фахової комунікації», «Спілкування офіцера кримінально-виконавчої служби», «Комунікативний кодекс офіцера кримінально-виконавчої служби», «Нормативно-правові вимоги до комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби» та ін. (Додаток В.10). Курсанти також з'ясували особливості міжособистісної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, мовні засоби пом'якшення критичних зауважень у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, особливості використання конструктивного критичного висловлювання офіцера кримінально-виконавчої служби, специфіку конструктивної критики під час соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.

Для виконання подібних проєктів курсанти вчилися аналізувати проблеми, виявляти причин їх виникнення, визначатися з цілями та завданнями, способами розв'язання проблем та виконання проєктного завдання. Ці проєктні методи характеризувалися високою комунікативністю й передбачали вираження курсантами своїх думок, почуттів, активне їх включення в навчальну творчу діяльність. Особливо значення ми надавали дослідницьким, творчим, інформаційним і практико-орієнтованим проєктам. Для їхнього виконання курсанти збирали та аналізували інформацію, пропонували різні варіанти вирішення проблеми, вчилися презентувати свої ідеї, аналізувати, синтезувати та узагальнити факти.

Для формування соціально-комунікативної компетентності ми також використовували «навчання у малих групах». Великого значення викладачі надавали співнавчанню, взаємонавчанню (колективному, груповому, навчанню у співпраці), де і курсант, і викладач були рівноправними, рівнозначними суб'єктами. Викладач за таких умов був організатором процесу навчання, консультантом, фасилітатором, який організовував взаємодію та співпрацю [118, с. 13]. Зокрема ми пропонувати всій групі вивчати одну тему, але кільком підгрупам давали додаткові завдання. До прикладу, з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» курсанти виконували дослідження на такі теми: «Професійна комунікація офіцера кримінально-виконавчої служби», «Основні постулати і правила фахового спілкування», «Комунікативний характер праці фахівця кримінально-виконавчої служби», «Нормативна комунікативна взаємодія фахівців пенітенціарної служби», «Основні шляхи формування соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби», «Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень», «Конфліктне спілкування офіцера у службовому колективі». Курсанти також з'ясовували особливості конструктивних критичних висловлювань, характеристики конструктивної критики, моделі критичного повідомлення, умови застосування конструктивної критики, особливості спілкування у службовому колективі, правила фахового спілкування, непродуктивні моделі ділової бесіди (Додаток В.11).

Своєю чергою під час викладання навчальної дисципліни «Риторика» викладачі пропонували курсантам дослідити закони загальної сучасної риторики, жанри діалогічного красномовства, з'ясувати значення діалогу в сучасному житті, сутність мовленнєвої події та умов її гармонізації, сутність принципів Кооперації та Етикетності, основні комунікативні стратегії, найважливіші постулати ставлення до партнера, техніки підтримання зацікавлення співрозмовника, сутність та види мовної агресії, її причини, наслідки та шляхи протидії (Додаток В.12).

Вивчаючи навчальну дисципліну «Професійна етика», курсанти досліджували моральні установки та їхній вплив на спілкування, етичні аспекти професійного спілкування офіцерів кримінально-виконавчої служби з громадянами, основні етичні норми соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Курсанти також з'ясували етичні норми як систему дозволів і заборон у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими, з колегами, а також основні етичні правила соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби (Додаток В.13).

У результаті обміну інформацією між підгрупами відбувалося спільне навчання. Завдяки цьому курсанти у своїх підгрупах постійно працювали над вирішенням різноманітних завдань, відпрацьовували навички діалогічного спілкування, вчилися комплексно розв'язувати проблеми, формувати обґрунтовані висновки. Праця у малих групах створювала оптимальні умови для взаємодії, тобто допомоги один одному, конструктивного розв'язання проблем чи конфліктів. За такого навчання переважала багатостороння форма комунікації, головними характеристиками якої були діалог, зв'язки між курсантами та їхня взаємодія.

Під час роботи в групі одночасно курсанти засвоювали нову інформацію, відпрацьовували комунікативні навички й здатність до соціальної взаємодії. За такої організації самостійної роботи викладачі координували дії курсантів щодо самостійного здобування інформації та її передачі іншим в умовах інтерактивної взаємодії під час навчання, самоосвіти та навчання інших. Курсанти, до прикладу, під час вивчення навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» з'ясували розгляд у пенітенціарній педагогіці категорій вини і покарання, сутність «педагогіки співробітництва», комунікативні способи впливу на засуджених, складові соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби, особистісні характеристики офіцера, необхідні для соціально-

комунікативної взаємодії, механізми діалогічно-прагматичної правової взаємодії із засудженими, мовні засоби заохочення для різних груп засуджених, правила екстремальної і конфліктної комунікації та ін. (Додаток В.14). Працюючи у групах, курсанти набули практичних навичок та умінь, ведення діалогу, аргументовано висловлювати свої погляди, дискутувати, переконувати, вирішувати конфлікти. Під час такої роботи вони мали можливість налагоджувати міжособистісні зв'язки для досягнення успіху, вчилися розуміти один одного, розвивали здатності до соціальні взаємодії.

Захищаючи свої роботи, курсанти відпрацьовували навички аргументованого мовлення: брати участь у діалозі, уважно слухати, відповідати, аргументувати, пояснювати, доводити, здійснити запит для отримання необхідної інформації, висловити згоду/незгоду з думкою співрозмовника. Виконання таких завдань сприяло розвитку необхідних соціально-комунікативних умінь і навичок, мовленнєвого спілкування, формували їхню самостійність та ініціативу.

Загалом використання системи дослідницьких та проєктних завдань допомогло формувати у курсантів уміння і навички логічного й доречного викладу власних думок, правильного й точного сприйняття чужих висловлювань. Робота з проєктами та у малих групах допомогла курсантам розширити професійні уявлення, зрозуміти напрям професійного зростання, визначитись з перспективними цілями щодо покращення комунікативної взаємодії. Через посилену інтеграцію проєктна робота створила великі можливості для формування соціально-комунікативної компетентності курсантів. Курсанти мали можливість обмінюватися думками, позиціями, цінностями, досвідом учасників, ознайомитися з різними думками, визначитись зі своєю позицією з тих чи інших питань. Це розширювало простір їхньої соціально-комунікативної взаємодії, створювало основу для взаєморозуміння і взаємопідтримки.

Отже, проведення експериментального дослідження дозволило системно організувати роботу щодо формування в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності. Для цього під час формувального етапу експерименту було доповнено / структуровано зміст дисциплін гуманітарного спрямування «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі. Велику увагу було спрямовано на розвиток у курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання. Під час викладання гуманітарних дисциплін викладачі моделювали типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії. Важливе значення мала активізація самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

3.2 Результати дослідно-експериментальної роботи з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Для визначення результативності експериментальної роботи з формування у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності після закінчення формувального етапу експерименту було проведено підсумкові вимірювання.

Відповідно до завдань дослідження було передбачено:

з'ясувати рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів за результатами експериментального навчання;

порівняти результати стану сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів КГ та ЕГ;

визначити результативність структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки.

Як і на етапі вхідного контролю, переважну частину діагностичних зрізів було проведено на основі якісних і кількісних показників за допомогою тих же методик (деякі завдання було доповнено варіативними). За результатами вивчення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності за особистісним критерієм, отриманими за допомогою низки опитувань, серед курсантів ЕГ виявлено на 7,88 % більше тих, хто на оптимальному рівні зміг пояснити значення соціально-комунікативної компетентності для офіцера кримінально-виконавчої служби, її необхідність для налагодження необхідних відносин з колегами, керівництвом, ув'язненими. Серед курсантів ЕГ також виявлено на 13,11 % більше тих, хто надає значення цій роботі, намагається працювати над підвищенням свого рівня соціально-комунікативної компетентності.

За результатами опитувальників «Діагностика соціальної емпатії» (Додаток А.2), «Діагностика «емоційного інтелекту»» (Н. Холл) (додаток А.3), «Діагностика комунікативної толерантності» (В. Бойко) (Додаток А.4) з'ясовано, що у курсантів ЕГ і КГ немає суттєвих відмінностей. Зокрема дані щодо діагностики соціальної емпатії, як і на етапі вхідного контролю, засвідчили, що переважна більшість курсантів ЕГ (65,51 %) і КГ (66,07 %) мають середній індекс емпатійності (17–28). Це ж підтвердили і результати діагностики «емоційного інтелекту» (Н. Холл): курсанти ЕГ і КГ мають переважно середній (8–13 балів) і високий (14 і більше балів) рівні парціального емоційного інтелекту. Залишилися сталими і показники комунікативної толерантності (В. Бойко): більшість курсантів ЕГ (58,62 %) і КГ (58,92 %) мають переважно середній рівень комунікативної толерантності (25–35 балів) за різними аспектами відносин зі співрозмовниками.

Суттєві відмінності між КГ та ЕГ помітні за показниками розвиненості комунікативності, готовності до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми. Зокрема за результатами опитування «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» (С. Максимов, Ю. Лобейко) (додаток А.5) з'ясовано, що в ЕГ є більше тих курсантів, хто надає перевагу колегіальному (32,76 %) та діловому (37,93 %) стилю взаємодії. У КГ таких відповідно 26,78 % і 28,56 %. Курсанти ЕГ показали кращу здатність аналізувати свою комунікативну діяльність, розширювати свій комунікативний потенціал. Результати опитування «Чи вмієте Ви бути гарним співрозмовником?» засвідчили, що в ЕГ 46,55 % курсантів (у КГ таких – 32,14 %) можна зарахувати до гарних співрозмовників, тому що вони відчують роздратування лише у 10–40 % ситуацій спілкування. Результати «Діагностики комунікативного контролю» М. Шнайдера (додаток А.7) дозволили виявити серед курсантів ЕГ 37,93 % тих, що мають високий комунікативний контроль, що означає, що вони постійно стежать за собою, керують вираженням своїх емоцій (такі курсанти набрали 7–10 балів). У КГ таку кількість балів набрало менше курсантів (23,21 %).

Отже, за результатами всіх діагностичних методик з'ясовано, що курсанти ЕГ мають вищий рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності за особистісним критерієм: оптимальний і допустимий рівні мають відповідно 25,86 % і 62,07 % курсантів. У курсантів КГ оптимальний рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності за цим критерієм виявлено тільки у 17,86 % опитаних. 33,93% курсантів КГ мають початковий рівень сформованості соціально-комунікативної компетентності за особистісним критерієм. Серед курсантів ЕГ і КГ не виявлено суттєвих змін щодо соціальної емпатії, «емоційного інтелекту» та комунікативної толерантності. Суттєві відмінності між КГ та ЕГ помітні за показниками розвиненості комунікативності, готовності до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, здатності аналізувати свою комунікативну діяльність, розширювати свій комунікативний потенціал, контролювати свою

мовленнєву поведінку. Виявлено також, що курсанти КГ, як і раніше, недостатньо працюють над підвищенням рівня соціально-комунікативної компетентності.

Щодо сформованості *інформаційно-пізнавального компонента* соціально-комунікативної компетентності, то за результатами напівпроективного анкетування, письмового опитування і тестування з'ясовано, що курсанти ЕГ більш системно розуміють сутність професійної комунікації, її специфіку, види та функції. Серед них виявлено на 9,79 % більше (порівняно з КГ) тих, хто зміг на оптимальному рівні висвітлити значення та особливості соціально-комунікативної компетентності, специфіку її прояву в установах виконання покарань. Їм вдалося більш чітко визначити специфіку соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими, розкрити основні морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, охарактеризувати специфіку соціально-комунікативної взаємодії з колегами, з представниками громадськості / журналістами.

Своєю чергою за результатами усного опитування з'ясовано, що курсанти ЕГ можуть більш ґрунтовно розкрити особливості міжособистісної взаємодії, закономірності групової діяльності та поведінки людини в групі з'ясовано. Натомість серед курсантів КГ виявлено на 23,77 % більше тих, хто висвітлив це питання на початковому рівні, вони змогли лише поверхово можуть розкрити особливості міжособистісної взаємодії офіцерів кримінально-виконавчої служби, принципи комунікативного співробітництва. Досить складними виявились для курсантів КГ питання про правила побудови конструктивних критичних висловлювань, види неконструктивної критики, мовні засоби пом'якшення критичних зауважень, структуру комунікативного схвалення. Курсанти ЕГ також виявились більш обізнаними щодо умов, які провокують реакцію звинувачення, позитивних установок на сприйняття критики, специфіки захисту від мовних маніпуляцій, моделей критичного повідомлення. На оптимальному рівні на ці

питання відповіло 29,31 % курсантів ЕГ (в КГ – 17,86 %). Окрім цього, як показали результати тестового опитування, 84,48 % курсантів ЕГ на оптимальному і достатньому рівнях знають комунікативні стратегії і тактики під час взаємодії з різними категоріями осіб. У КГ ці завдання на оптимальному та достатньому рівні виконали 60,71 % учасників експерименту.

Загалом вивчення стану сформованості інформаційно-пізнавального компонента соціально-комунікативної компетентності у курсантів ЕГ засвідчило вищий рівень розуміння ними особливостей соціально-комунікативної взаємодії, етичних вимог до професійної комунікації, основних стратегій і тактик службового спілкування з різними категоріями осіб. Порівняно з курсантами КГ вони надають більшого значення професійній комунікації, знанню специфіки соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері.

Вищі кількісні дані в майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби ЕГ отримано і за показниками діяльнісного критерію. За результатами виконання професійно орієнтованих завдань курсанти ЕГ показали кращі вміння чітко вибудовувати службові розмови (з колегами) з конкретною метою, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію. Серед курсантів ЕГ виявлено на 11,58 % більше тих, хто зміг виконати це завдання на оптимальному рівні. Вони запропонували відповідний порядок побудови службових розмов, чітко та логічно висловили свою позицію. Їм також вдалося обґрунтувати варіант мовленнєвої поведінки, врахувавши необхідність підтримання належного морально-психологічного клімату, дотримання вимог професійної етики та знаходження компромісних рішень. Серед курсантів КГ було на 18,54 % більше тих, хто не зміг належним чином обґрунтувати свого рішення, їм не вдалося чітко визначитися щодо комунікативної ситуації чи запропонувати доцільну модель мовленнєвої поведінки без критичних зауважень щодо колег.

Курсанти ЕГ також з кращими результатами виконали завдання, що стосувались визначення своєї комунікативної поведінки із засудженими (Додаток А.13). Серед курсантів ЕГ виявлено 24,14 % і 56,89 % тих, хто зміг виконати це завдання на оптимальному і допустимому рівні (У КГ курсантів відповідно 12,5 % і 41,07 %). Курсанти ЕГ змогли визначити необхідну лінію комунікативної поведінки, ставили доречні питання, запропонували необхідні кроки щодо виправлення ситуації та впливу на засудженого.

Суттєві зміни відбулись у курсантів ЕГ і щодо здатності долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, розуміти їхні причин, прогнозувати виникнення і визначати шляхи усунення. Курсанти ЕГ показали належні вміння продуктивно виходити з конфліктної ситуації, вирішувати професійні конфлікти, дотримуючись правил екстремальної і конфліктної комунікації. За результатами експрес-діагностики поведінкового стилю в конфліктній ситуації з товаришами (додаток А.14) виявлено, що серед курсантів ЕГ було менше тих, хто надавав перевагу жорсткому стилю вирішення конфліктів: в ЕГ – 29,31 %, у КГ – 21,42 %.

Окрім цього, результати спостережень засвідчили, що курсанти ЕГ навчилися більш виважено вести дискусію та переконувати з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу. Своєю чергою серед курсантів КГ виявлено велику частку (46,42 %) тих, хто не орієнтується у засобах аргументації, часто переходить до неввічливих форм звертання щодо співрозмовника (в ЕГ недостатні знання засобів аргументації показали 32,75 % опитаних). За результатами тестування «Чи вмієте Ви слухати?» (Додаток Д) серед курсантів виявлено 41,38 % тих, кого можна зарахувати до «нормальних» слухачів (41–55 балів) та таких (37,93 %), хто має здібності до слухання, вищі за середні (56–65 балів). У КГ таких курсантів виявлено відповідно 35,71 % і 26,78 %.

Подібними є результати вивчення ступеня конфліктності у групах та навичок вирішення міжособистісних конфліктів. Серед курсантів ЕГ виявлено 6,89 % тих, хто набрав 20–30 балів, тобто має високий рівень

схильності до конфліктів з ув'язненими (у КГ – 12,5 %). Курсанти ЕГ показали також нижчі показники щодо проявів агресивності й потреби в ній (Додаток Е). Серед них виявлено на 6,28 % більше тих, хто набрав 9–20 балів, тобто має невисокий рівень агресії, що зазвичай зумовлено спонтанною агресією і пов'язане з невмінням перемикаєти агресію на діяльність.

Загалом вивчення діяльнісно-результативного компонента соціально-комунікативної компетентності у курсантів ЕГ засвідчило вищий рівень сформованості вмінь налагоджувати соціально-комунікативну взаємодію, дотримуватись вимог професійної етики, розв'язувати проблемні ситуації у професійній сфері. Курсанти ЕГ показали вміння належним чином вибирати оптимальний стиль комунікації з різними категоріями, налагоджувати міжособистісну взаємодію з дотриманням вимог «педагогіки співробітництва». Якщо серед курсантів ЕГ виявлено 22,41 % таких, у кого соціально-комунікативна компетентність за діялісним критерієм сформована на оптимальному рівні, то серед КГ – лише 10,71 %.

Загальний висновок щодо сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів КГ та ЕГ після закінчення експериментального дослідження подано у табл. 3.6 та на рис. 3.1.

Таблиця 3.6

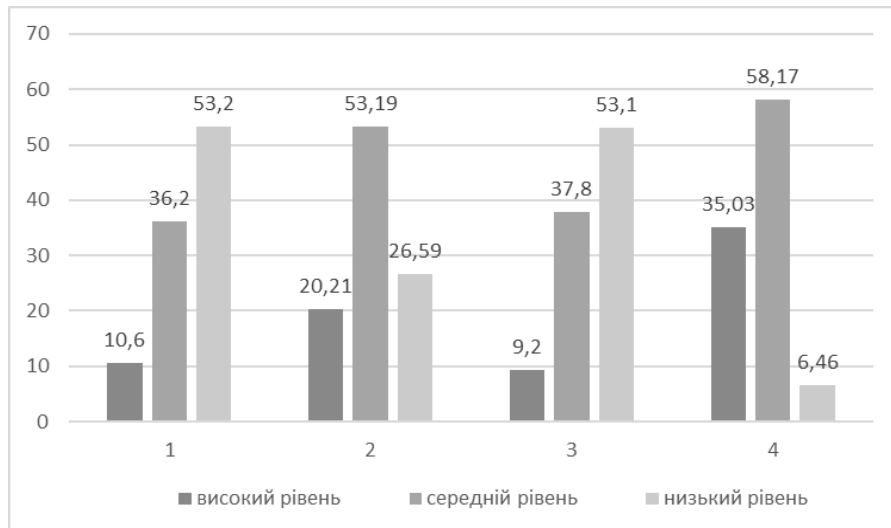
**Порівняльний аналіз рівнів сформованості соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України (у %),
n = 114 (КГ – 56, ЕГ – 58)**

Рівні	Критерії	Контрольні групи				Експериментальні групи			
		На початку експерименту		Наприкінці експерименту		На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
		к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Оптимальний	Особистісний	4	7,14	10	17,86	5	8,62	15	25,86
Достатній		20	35,71	27	48,21	19	32,76	36	62,07
Початковий		32	57,15	19	33,93	34	58,62	7	12,07
Оптимальний	Когнітивний	3	5,36	8	14,28	2	3,45	14	24,14
Достатній		18	32,14	26	46,43	17	29,31	35	60,34
Початковий		35	62,5	22	39,29	39	67,24	9	15,52
Оптимальний	Діялісний	2	3,57	6	10,71	2	3,45	13	22,41
Достатній		16	28,57	22	39,29	15	25,86	34	58,62
Початковий		38	67,86	28	50	41	70,69	11	18,97

Рівні	Критерії	Контрольні групи				Експериментальні групи			
		На початку експерименту		Наприкінці експерименту		На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
		к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Оптимальний	Середнє значення	3	5,36	8	14,29	3	5,17	14	24,14
Достатній		18	32,14	25	44,64	17	29,31	35	60,34
Початковий		35	62,5	23	41,07	38	65,52	9	15,52

Дані таблиці засвідчують, що показники сформованості соціально-комунікативної компетентності в курсантів ЕГ порівняно з даними КГ суттєво вищі, зокрема серед курсантів ЕГ виявлено на 9,85 % і 16,70 % більше тих, у кого зазначена професійно важлива властивість сформована відповідно на оптимальному і достатньому рівнях.

Рис. 3.1 Порівняльні результати сформованості соціально-комунікативної компетентності у курсантів контрольної й експериментальної груп до та після формувального етапу експерименту, %

Далі для перевірки відмінностей у якісному складі КГ та ЕГ, за всіма критеріями соціально-комунікативної компетентності у курсантів наприкінці формувального експерименту застосовано критерій Колмогорова-Смирнова (див. табл. 3.7 – 3.11).

Таблиця 3.7

Розрахунок значення $d_{\max}$ для особистісного критерію соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України наприкінці формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	10	15	0,18	0,26	0,18	0,26	0,08
Достатній	27	36	0,48	0,62	0,66	0,89	0,29
Початковий	19	7	0,34	0,12	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,29$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ було використано формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{emn} = 0,29 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 1,55,$$

а $\lambda_{кр} = 1,36$ ($p = \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова можна стверджувати, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями соціально-комунікативної компетентності за особистісним критерієм є статистично значущими, оскільки $\lambda_{emn} \geq \lambda_{кр}$ ($1,55 \geq 1,36$) на рівні значущості $p = \leq 0,05$.

Таблиця 3.8

Розрахунок значення $d_{\max}$ для когнітивного критерію соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України наприкінці формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	8	14	0,14	0,24	0,14	0,24	0,10
Достатній	26	35	0,47	0,60	0,61	0,95	0,34
Початковий	22	9	0,39	0,16	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,34$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{emn} = 0,34 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 1,82,$$

а $\lambda_{кр} = 1,36$ ($p = \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова можна стверджувати, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями соціально-комунікативної компетентності за когнітивним критерієм є статистично значущими, оскільки $\lambda_{emn} \geq \lambda_{кр}$ ($1,82 \geq 1,36$) на рівні значущості $p = \leq 0,05$.

Таблиця 3.9

Розрахунок значення $d_{\max}$ для діяльнісного критерію соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України наприкінці формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	6	13	0,11	0,22	0,11	0,22	0,11
Достатній	22	34	0,39	0,59	0,50	0,81	0,31
Початковий	28	11	0,50	0,19	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{\max} = 0,31$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{emn} = 0,31 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 1,66,$$

а $\lambda_{кр}=1,36$ ($p = \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова можна стверджувати, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями соціально-комунікативної компетентності за діяльнішим критерієм є статистично значущими, оскільки $\lambda_{емп} \geq \lambda_{кр}$ ($1,66 \geq 1,36$) на рівні значущості $p = \leq 0,05$.

Таблиця 3.10

Розрахунок значення d_{max} соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України наприкінці формувального етапу педагогічного експерименту

Рівні соціально-комунікативної компетентності	Емпірична частота КГ	Емпірична частота ЕГ	Емпірична частість КГ f_1	Емпірична частість ЕГ f_2	Накопичена частість КГ $(\sum f^1_j)$	Накопичена частість ЕГ $(\sum f^2_j)$	Різниця накоп. част. за модулем (d_j)
Оптимальний	8	14	0,14	0,24	0,14	0,24	0,10
Достатній	25	35	0,45	0,60	0,59	0,85	0,26
Початковий	23	9	0,41	0,16	1	1	-
Сума	$n_1 = 56$	$n_2 = 58$	1	1	-	-	-

Отже, $d_{max} = 0,26$. Для розрахунку емпіричного значення критерію λ використано формулу:

$$\lambda_{емп} = d_{max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 та n_2 – кількість курсантів у КГ та ЕГ відповідно.

У нашому випадку

$$\lambda_{емп} = 0,26 \cdot \sqrt{\frac{56 \cdot 58}{56 + 58}} = 1,39,$$

а $\lambda_{кр}=1,36$ ($p = \leq 0,05$). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смирнова можна стверджувати, що відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями соціально-комунікативної компетентності є статистично значущими, оскільки $\lambda_{емп} \geq \lambda_{кр}$ ($1,39 \geq 1,36$) на рівні значущості $p = \leq 0,05$.

Такі відмінності можна пояснити тим, що під час експериментальної роботи курсанти ЕГ опрацьовували доповнений зміст дисциплін гуманітарного спрямування «Українська мова за професійним

спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі. Вони засвоїли особливості професійної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, основні постулати і правила фахового спілкування, комунікативні особливості праці фахівця кримінально-виконавчої служби, його комунікативний потенціал, специфіку нормативної комунікативної взаємодії. З'ясування ціннісних аспектів професійної комунікації допомогло їм у системному баченні категорій вини та покарання, зрозуміти зв'язок між життєвою стратегією та успішністю соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері, зрозуміти можливості ненасильницької комунікації та педагогічного впливу на особистість ув'язнених.

Важливе значення мало відпрацювання курсантами соціально-комунікативних умінь і навичок за допомогою інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання, моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності, а також самостійна дослідницька/проектна робота під час планових занять та самостійної підготовки щодо вивчення різних аспектів соціально-комунікативної взаємодії офіцерів кримінально-виконавчої служби.

На відміну від ЕГ, у КГ не виявлено суттєвих змін у рівнях сформованості в курсантів соціально-комунікативної компетентності. У КГ позитивні зміни у сформованості зазначеної професійно важливої властивості не досягають рівня статистичної значущості, а є переважно результатом усього освітнього процесу в навчальному закладі.

Отже, результати цього етапу педагогічного експерименту підтвердили доцільність впровадження структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби у процесі професійної підготовки. Це підтверджує розбіжність у результатах сформованості

зазначеної професійно важливої властивості в курсантів ЕГ і КГ до і після експерименту. Результати експериментальної роботи доводять, що впровадження запропонованих структурно-функціональної моделі та педагогічних умов необхідні для формування у майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності та підготовки їх до ефективної професійної взаємодії.

3.3 Методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

Результати теоретичного аналізу проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України в процесі професійної підготовки та дані експериментальної роботи щодо формування цієї професійно важливої властивості дозволили обґрунтувати окремі методичні рекомендації.

1. Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України важливо дотримуватись вимог системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, компетентнісного, соціокультурного підходів. Важливо підпорядковувати роботу *загальним* (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності, самостійності й активності, професійної спрямованості) та *специфічним* (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) *принципам*.

2. Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України необхідно *доповнити і структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній службі*. Для цього важливо відібрати матеріал навчальних

дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням». Цей матеріал має бути гранично інформативним, доступним, передбачати розвиток самоосвітньої діяльності курсантів.

3. Важливо взяти до уваги *необхідність належної уваги до світоглядних аспектів підготовки фахівців пенітенціарної служби, формування у курсантів належних уявлень про поняття кари, справедливості та людської гідності, про необхідні комунікативні практики і несилові інструменти впливу на засуджених*, насамперед вивчення словесних методів впливу та ненасильницької комунікації. Необхідно доповнити програму навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» питаннями про особливості професійної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, основні постулати і правила фахового спілкування, комунікативні особливості праці фахівця кримінально-виконавчої служби, його комунікативний потенціал, специфіку нормативної комунікативної взаємодії фахівців пенітенціарної системи.

Важливими мають бути питання щодо сутності діалогу відповідно до засад комунікативної філософії (В. Біблер [16], М. Бубер [21], Ю. Габермас [192], Г.-Г. Гадамер [34] та ін.). Курсанти повинні розглянути питання щодо спілкування як діалогічного життя людей. Вивчення комунікативних установок, що визначають успішність/неуспішність соціально-комунікативної взаємодії, має першочергове значення для належного формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби.

4. Під час вивчення навчальної дисципліни «Риторика» необхідно розглянути *сутність мовленнєвої події та умови її гармонізації*, складові мовленнєвої події і вимоги до поведінки мовця, сутність принципів Кооперації та Етикетності, найважливіші постулати ставлення до партнера, слова-індекси і слова-регулятиви, умови ефективності розмови, техніки

підтримання уваги слухачів. Важливе значення має з'ясування комунікативності та шляхів її розвитку, комунікативних установок оратора, сутності мовної агресії та її особливостей, основних видів мовної агресії, її причин, наслідків та шляхів протидії.

5. Під час вивчення навчальної дисципліни «Професійна етика» потрібно ознайомити курсантів з етичними вимогами до соціально-комунікативної взаємодії у професійній сфері, моральними установками та їхнім впливом на спілкування, зокрема такими, як «мати» і «бути» (тема № 3 «Поняття та суть моралі»), етичними аспектами професійного спілкування офіцерів кримінально-виконавчої служби з громадянами (тема 4 «Поняття та види професійної етики»), основними етичними нормами соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, етичними засадами професійно орієнтованої комунікативної діяльності, етичними нормами як системою дозволів і заборон у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби (тема № 5 «Моральні та етичні основи діяльності представників юридичних професій»).

6. Під час викладання начальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» потрібно звернути увагу на світоглядну готовність курсантів до роботи із засудженими в установах виконання покарань, особливості світогляду засуджених та ін. Необхідно доповнити цю дисципліну питаннями щодо цінності особистості, сутності людини, яка перейшла межі дозволеного як щодо закону, так і щодо добра і зла, а також питаннями про вину і покарання, про ступінь вини та небов'язковість чи неминучість покарання і прощення, про необхідність оцінки засуджених в аспекті моральних та екзистенційних засад оцінки людей, що обмежені державою в правах. Важливими є питання про розуміння території пенітенціарної установи як арени боротьби суспільного й злочинного світоглядів, протистояння загальнолюдських цінностей та злочинних установок, про необхідність сформованості в офіцера пенітенціарної служби духовного компонента, що орієнтує на відповідність категоріям добра, справедливості, моральності,

совісті й правди.

Необхідно передбачити також питання щодо сутності категорій вини і покарання, оптимального вибору життєвої стратегії та інструментів впливу на особистість засуджених. Ці питання є основою для орієнтування курсантів у світі, прийняття інших і себе, ставлення до співрозмовника, допомогли розвивати у курсантів розуміння життєвої стратегії, своєї відповідальності за прийняті рішення, специфіки впливу на засуджених, системне бачення категорій вини та покарання.

7. Великі зусилля необхідно спрямовувати на *розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок курсантів шляхом використання інтерактивних та діалогічно-дискусійних технологій навчання*. Під час викладання навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» інтерактивні методи необхідні для організації безпосередньої взаємодії між курсантами. Інтерактивне навчання як один з варіантів організації навчального процесу передбачає використання цілої системи способів, прийомів, методів, що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктних відносинах педагога й курсанта [118, с. 7]. Важливе значення має така форма інтерактивного навчання, як бесіда. Курсантів потрібно вчити складати плани проведення бесід із засудженими, будувати бесіди відповідно до фабул завдань та складати плани для проведення індивідуальних різних видів бесід із засудженим.

Серед прийомів інтерактивного навчання потрібно надавали перевагу таким, як «мікрофон», «робота в парах», «мозковий штурм». Під час такої роботи курсанти повинні з'ясувати принципи, яких необхідно дотримуватись під час спілкування із засудженими, дотримуючись різних стратегій, зокрема з фокусом на інформуванні, на зменшенні шкоди, на стратегії розповіді історії, додаткових збитків, стратегії з фокусом на самоефективність.

8. Інтерактивне навчання потрібно орієнтувати на педагогіку діалогу [96, с. 130]. Під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» курсанти повинні вчитись використовувати різні техніки малої розмови. Увагу також треба звертати на два типи співрозмовників, два узагальнених портрети: людини, зосередженої на собі («закритий тип»), і людини, зосередженої на своєму співрозмовнику («відкритий тип»).

Під час подібних обговорень курсанти, відповідно до рекомендації А. Токарської і Л. Франків [159, с. 129–130], також повинні вивчати основні помилки у комунікативній взаємодії, вчилися їх розпізнавати. Вони мають звернути увагу на використання недостовірних, помилкових даних, дезінформацію; неналежну організацію інформації; використання неактуальної, неповної чи надмірної, невдало структурованої інформації; свідоме перешкодження діалогу. Курсанти повинні з'ясувати, що результатом справжнього діалогу має бути синтез нового смислу, самопізнання і розширення простору взаєморозуміння.

9. Серед діалогічно-дискусійних технологій важливе значення мають також дискусійні методи, зокрема групові дискусії та «круглі столи». Зокрема з навчальної дисципліни «Риторика» треба організувати обговорення таких проблем: «Взаємодія із засудженими: гармонізація чи конфронтація», «Мовленнєве середовище в установах виконання покарань», «Чи потрібен діалог із засудженими?», «Чи можна «прощати» зло?», «Любов до людини та неприйняття зла», «Мати» і «бути» чи «жити»?», «Як протидіяти мовній агресії?», «Що означає «відповідати хамством на хамство»?», «Чи можна подолати зло ввічливістю?» (Додаток В.7). Під час такої роботи курсанти повинні вчитись висловлювати свою думку, відшліфовували вміння аргументувати свою позицію чи спростовувати аргументи опонента.

10. Велике значення має *моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії*. Під час вивчення навчальної дисципліни

«Українська мова за професійним спрямуванням» викладачі можуть пропонувати курсантам змодельовати різні види бесід із засудженим. Осмислюючи подібні життєві ситуації, курсанти повинні вчитись вирішувати складні проблеми професійної взаємодії. Необхідно передбачити проблемні ситуації, що стосуються повсякденних контактів з колегами, керівництвом чи засудженими та їхніми родичами чи представниками громадських організацій.

11. Для формування соціально-комунікативної компетентності важливе значення має *активізація самотійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самотійної підготовки*. Зміст завдань повинен бути доступним, враховувати їхній життєвий досвід, та разом з тим ці завдання мають бути досить складними, відрізнялися новизною і мати практичне значення. Під час викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно пропонувати курсантам розробити проекти на такі теми: «Специфіка соціально-професійної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби», «Основні вимоги до фахової комунікації», «Спілкування офіцера кримінально-виконавчої служби», «Комунікативний кодекс офіцера кримінально-виконавчої служби», «Нормативно-правові вимоги до комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби» та ін. Курсанти також повинні з'ясувати особливості міжособистісної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, мовні засоби пом'якшення критичних зауважень у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби, особливості використання конструктивного критичного висловлювання офіцера кримінально-виконавчої служби, специфіку конструктивної критики під час соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.

Для виконання подібних проектів курсанти вчитимуться аналізувати проблеми, виявляти причин їх виникнення, визначатися з цілями та завданнями, способами розв'язання проблем та виконання проектного завдання. Ці проектні методи мають характеризуватися високою

комунікативністю й передбачали вираження курсантами своїх думок, почуттів, активне їх включення в навчальну творчу діяльність. Особливого значення треба надавати дослідницьким, творчим, інформаційним і практико-орієнтованим проектам.

12. Для формування соціально-комунікативної компетентності доцільно також використовувати «навчання у малих групах» (співнавчання, взаємонавчання), де і курсант, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами. Викладач за таких умов має бути організатором процесу навчання, консультантом, фасилітатором, який організовував взаємодію та співпрацю [118, с. 13]. Доцільно пропонувати всій групі вивчати одну тему, але кільком підгрупам давали додаткові завдання. Зокрема з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» курсанти повинні виконати дослідження на такі теми: «Професійна комунікація офіцера кримінально-виконавчої служби», «Основні постулати і правила фахового спілкування», «Комунікативний характер праці фахівця кримінально-виконавчої служби», «Нормативна комунікативна взаємодія фахівців пенітенціарної служби», «Основні шляхи формування соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби», «Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень», «Конфліктне спілкування офіцера у службовому колективі». Курсанти також повинні з'ясувати особливості конструктивних критичних висловлювань, характеристики конструктивної критики, моделі критичного повідомлення, умови застосування конструктивної критики, особливості спілкування у службовому колективі, правила фахового спілкування, непродуктивні моделі ділової бесіди.

Працюючи у групах, курсанти повинні набути практичних навичок та умінь, ведення діалогу, аргументовано висловлювати свої погляди, дискутувати, переконувати, вирішувати конфлікти. Під час такої роботи вони мають можливість налагоджувати міжособистісні зв'язки для досягнення

успіху, вчитися розуміти один одного, розвивати здатності до соціальної взаємодії.

Захищаючи свої роботи, курсанти можуть відпрацьовувати навички аргументованого мовлення: брати участь у діалозі, уважно слухати, відповідати, аргументувати, пояснювати, доводити, здійснити запит для отримання необхідної інформації, висловити згоду/незгоду з думкою співрозмовника. Виконання таких завдань сприятиме розвитку необхідних соціально-комунікативних умінь і навичок, мовленнєвого спілкування, формували їхню самостійність та ініціативу.

Отже, для формування в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності доцільно дотримуватись системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів; урахувати вимоги загальних та специфічних) принципів; структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; використовувати інтерактивні й діалогічно-дискусійні технології навчання для розвитку в курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок; моделювати типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності; активізувати самостійну дослідницьку/проектну роботу курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Висновки до розділу

1. Проведення експериментального дослідження дозволило системно організувати роботу щодо формування у майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності. Для цього під час формувального етапу експерименту було доповнено / структуровано зміст дисциплін гуманітарного спрямування «Українська мова за професійним

спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі. Велику увагу було спрямовано на розвиток у курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання. Під час викладання гуманітарних дисциплін викладачі моделювали типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії. Важливе значення мала активізація самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

2. Результати експериментальної роботи засвідчили, що після закінчення формувального етапу експерименту показники сформованості соціально-комунікативної компетентності в курсантів ЕГ порівняно з даними КГ суттєво вищі, зокрема серед курсантів ЕГ виявлено на 9,85 % і 16,70 % більше тих, у кого зазначена професійно важлива властивість сформована відповідно на оптимальному і допустимому рівнях. Порівняння результатів рівнів сформованості соціально-комунікативної компетентності в курсантів експериментальної і контрольної групи за допомогою критерію Колмогорова-Смирнова підтвердило статистично значущі відмінності у розподілах, оскільки $\lambda_{em} \geq \lambda_{kp}$ ($1,39 \geq 1,36$) на рівні значущості $p = \leq 0,05$. Цим доведено ефективність впровадження структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки.

3. Для формування у майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності науково-педагогічні працівники повинні дотримуватись вимог системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів; урахувувати вимоги загальних (науковості, системності, індивідуального підходу, зв'язку теорії із практикою, наочності,

самостійності й активності, професійної спрямованості) та специфічних (андрагогіки, креативності, проблемності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, варіативності) принципів; структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; використовувати інтерактивні й діалогічно-дискусійні технології навчання для розвитку в курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок; моделювати типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності; активізувати самостійну дослідницьку/проектну роботу курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях: [58; 60–61; 64; 68].

ВИСНОВКИ

У дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

1. Дослідження соціально-комунікативної компетентності є предметом уваги представників різних галузей знань, зокрема філософії, соціології, лінгвістики, психології та педагогіки. Педагоги досліджують особливості комунікативної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної сфери, шляхи формування соціально-комунікативної компетентності, чинники, що впливають на цей процес у системі їхньої професійної підготовки. Соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби є інтегративною особистісною властивістю, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю. У структурі соціально-комунікативної компетентності офіцерів ДКВС України виокремлено особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний компоненти.

2. З урахуванням структури соціально-комунікативної компетентності офіцерів ДКВС України для діагностики її сформованості запропоновано три критерії, які характеризують її компонентний склад, зокрема особистісний, когнітивний та діяльнісний, і відповідні показники. Особистісному критерію соціально-комунікативної компетентності відповідають такі показники, як стійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, соціальний інтелект, комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, орієнтація на партнерство, здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності; когнітивному – знання сутності професійної комунікації, її специфіки, обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності,

знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності, комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості); діяльнісному – вміння чітко вибудовувати службові розмови, налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію, долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вести дискусію та переконувати з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу.

Виокремлено три рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності: початковий, допустимий і оптимальний.

3. Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби важливе значення мають такі педагогічні умови: 1) структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; 2) розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання; 3) моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; 4) активізація самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки. Системно організовувати роботу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби допомагає структурно-функціональна модель, що містить концептуально-цільовий, змістовно-методичний і діагностично-результативний блоки.

4. Обґрунтовані у дослідженні педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України є дієвими (результативними), що підтверджено результатами формувального етапу експерименту. Результати проведеного дослідження засвідчили, що після завершення формувального етапу експерименту курсанти ЕГ мають

переважно оптимальний (24,14 %) і допустимий (60,34 %) рівні соціально-комунікативної компетентності. У КГ ці дані становлять відповідно 14,29 % і 44,64 %. Порівняння результатів рівнів соціально-комунікативної компетентності в курсантів експериментальної і контрольної груп за допомогою критерію Колмогорова-Смирнова підтвердило статистично значущі відмінності у розподілах: $\lambda_{em} \geq \lambda_{cp}$ ($1,39 \geq 1,36$) на рівні значущості $p = \leq 0,05$. Цим самим доведено ефективність упровадження запропонованої структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування соціально-комунікативної майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби у процесі професійної підготовки.

Для формування в майбутніх офіцерів ДКВС України соціально-комунікативної компетентності важливе значення мають рекомендації науково-педагогічним працівникам, які розроблено на основі проведеного дослідження. Рекомендується дотримуватись вимог системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентісного, соціокультурного підходів, доповнити зміст дисциплін гуманітарного спрямування «Українська мова за професійним спрямуванням», «Пенітенціарна педагогіка», «Пенітенціарна психологія», «Професійна етика», «Риторика», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» питаннями щодо особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; використовувати інтерактивні й діалогічно-дискусійні технології навчання для розвитку у курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок; моделювати типові ситуації професійної діяльності на засадах проблемності; активізувати самостійну дослідницьку / проектну роботу курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України. Перспективними подальших досліджень є вивчення особливостей розвитку соціально-комунікативної компетентності офіцерів

кримінально-виконавчої служби під час навчання в магістратурі, шляхи впровадження передового зарубіжного досвіду комунікативної підготовки фахівців та організації корекційного процесу в установах виконання покарань; підготовка викладачів до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. Формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників як педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2014. № 1. С. 119–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_1_26 (дата звернення: 21.10.2020).
2. Андрощук І. Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2022. № 3–4 (201-202) березень-квітень. С. 34–38. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/259914/256300> (дата звернення: 21.10.2020).
3. Аніщенко В. О. Теоретичні і методичні засади ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 515 с.
4. Апель К.-О. Обґрунтування етики відповідальності / пер. з нім. *Першоджерела комунікативної філософії*. Київ: Либідь, 1996. С. 46–60.
5. Аристотель. Метафізика / Переклав Олесандр Юдін. Харків: Фоліо, 2020. 300 с.
6. Атанов Г. А. Знання як засіб навчання: навч. посіб. Київ: Кондор, 2008. 236 с.
7. Атанов Г. А. Теорія діяльнісного навчання: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 186 с.
8. Ашиток Н. Формування комунікативної компетентності соціальних працівників у процесі професійної соціалізації. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 6–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_3_3 (дата звернення: 21.10.2020).
9. Барановська Л. В., Саражинська І. А. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців правоохоронної сфери. *Мовні концептуальні проблеми української лінгвістики: зб. наук. пр.* Київ: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. Вип. 24. Ч. 1. С. 45–50.

10. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. Прикордон. військ України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2003. 18 с.
11. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підруч. Київ: Академія, 2011. 304 с.
12. Бацевич Ф. С. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: моногр. Київ: Академія, 2009. 192 с.
13. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. 344 с.
14. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
15. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: моногр. Київ–Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
16. Біблер В. С. Культура. Діалог культур. Київ: Дух і літера, 2018. 368 с.
17. Білоножка А. В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2008. 27 с.
18. Бовдир О. С. Розвиток комунікативної культури майбутніх юристів як основа професіоналізму. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 24. С. 96–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_24_17 (дата звернення: 21.10.2020).
19. Больнов О. Ф. Зустріч. *Першоджерела комунікативної філософії*. Київ: Либідь, 1996. С. 157–170.
20. Боровець О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 4. С. 82–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_4_11 (дата звернення: 21.10.2020).

21. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням / пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2012. 272 с.
22. Булатов М. О. Філософський словник. Київ: Стилос, 2009. 575 с.
23. Булгакова Н. Б., Рахманов В. О. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Київ: НАУ, 2012. 204 с.
24. Бутенко Т. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2011. 19 с.
25. Бучинська Т. В., Шумська С. Є. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів засобом соціально-психологічного тренінгу. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 5. С. 26–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_7 (дата звернення: 21.10.2020).
26. Бхіндер Н. В., Іваніцька І. В. Теоретичні аспекти формування термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 4. С. 101–109. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2681/2552> (дата звернення: 21.10.2020).
27. Васьківська О. Формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі діалогічного спілкування. *Молодь і ринок*. 2016. № 11–12. С. 168–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_11-12_38 (дата звернення: 01.03.2021).
28. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Наш формат, 2018. 216 с.
29. Височан З. Ю. Формування комунікативної компетентності як ознаки професійної культури майбутніх фахівців права. *Наука і освіта*. 2015. № 6. С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_6_6 (дата звернення: 21.10.2020).

30. Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: моногр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 684 с.

31. Волкова Н. В. Інтерактивні технології навчання у вищій школі. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

32. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2012. 616 с.

33. Волкова Н. П. Формування комунікативної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи у процесі професійної підготовки. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. *Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70 (2). С. 28–32. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_70\(2\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_70(2)__7) (дата звернення: 21.10.2020).

34. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Київ: Юніверс, 2000. Т. 2. 478 с.

35. Галицька М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). URL: <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456731608.pdf> (дата звернення: 01.05.2018).

36. Галіяш Н. Б., Бількевич Н. А., Петренко Н. В. Формування комунікативної компетентності як фундаментальної складової професії лікаря. *Медична освіта*. 2019. № 2. С. 67–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2019_2_15 (дата звернення: 21.10.2020).

37. Гатальська С. М. Філософія культури: підруч. Київ: Либідь, 2005. 328 с.

38. Герлінг-Грудзінський Г. Інший світ. Советські записки. Чернівці: Книги – XXI, 2010. 316 с.

39. Гіренко С. П., Червоний П. Д. Формування комунікативної культури операторів поліції «102» на етапі післядипломної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній*

школах. 2017. Вип. 52. С. 446–455.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_52_59 (дата звернення: 21.10.2020).

40. Гладка О. Формування комунікативної компетенції студентів на основі проектної методики навчання іноземної мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* 2013. № 7. С. 36–40.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_7 (дата звернення: 21.10.2020).

41. Гончаренко-Закревська Н. Формування комунікативної компетентності студентської молоді в освітньому середовищі університету. *Молодь і ринок.* 2017. № 7. С. 98–102.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_7_20 (дата звернення: 21.10.2020).

42. Дармограй П. В. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів державної пенітенціарної служби України у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2017. 263 с.

43. Дейниченко Л. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Сер.: Психологічні науки. 2017. Вип. 4 (2). С. 20–25. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_4\(2\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_4(2)_5) (дата звернення: 21.10.2020).

44. Діденко О. В. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* 2014. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_3_6 (дата звернення: 04.04.2019).

45. Дудник Н. Формування комунікативної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу засобами соціально-психологічного тренінгу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2013. № 46. С. 187–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_46_32 (дата звернення: 21.10.2020).

46. Дука О. А. Сутність і структура професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. 2014. № 1. С. 102–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvikrvc_2014_1_15 (дата звернення: 21.10.2020).

47. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. Київ: Видавництво Жупанського, 2002. 424 с.

48. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Страсбург. 20.11.1087 р. (Конвенцію ратифіковано Законом № 33/97-ВР (33/97-ВР) від 24.01.97). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 04.01.2021).

49. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць. Прийнято Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: http://ukrprison.org.ua/international_documents/1201940196 (дата звернення: 04.01.2021).

50. Задорожна Н. Формування комунікативної компетентності у професійній підготовці економістів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 3–4. С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2013_3-4_13 (дата звернення: 21.10.2020).

51. Зязюн І. А. Філософія педагогічної антропології. URL: <https://core.ac.uk/reader/20054570> (дата звернення: 10.01.2021).

52. Ісаєнко М. М. Формування комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти МВС: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К. Д. Ушинського Одеса, 2002. 192 с.

53. Історія європейської цивілізації. Рим / за ред. Умберто Еко; пер. з італ. Л. Д. Ципоренко, Г. В. Рудницької, О. С. Гавенко та ін.; худож.-оформлювач Г. В. Кисель. Харків: Фоліо, 2017. 1031 с.

54. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание. Ленинград: ЛГУ, 1991. 384 с.

55. Калмикова Л. О. Феномени «компетенція» і «компетентність» у психолого-педагогічній науці і вищій педагогічній освіті. *Початкова школа*. 2016. № 12. С. 37–42.

56. Калюжна Т. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: моногр. / за наук. ред. О. Уваркіної. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с.

57. Квітка А. С. Діагностичний апарат для визначення сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький, 2021. № 1(24). С. 180-192. URL : <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/638/588>. (дата звернення: 04.01.2021).

58. Квітка А. С. Дослідно-експериментальна робота з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.). Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 34–36. URL : <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-Konferencija-22.04.2021.pdf> (дата звернення: 04.01.2021).

59. Квітка А. С. Критерії та показники сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 лютого 2021 р.). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 29–32.

60. Квітка А. С. Методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Інноваційна педагогіка : наук. журнал*. Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 61–66.

61. Квітка А. С. Окремі результати педагогічного експерименту з формування у майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України соціально-комунікативної компетентності. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21–22 травня 2021 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 80–82.

62. Квітка А. С. Особливості змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 травня 2020 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. С. 100–103.

63. Квітка А. С. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Молодь і ринок* : щомісячний наук.-пед. журн. Дрогобич, 2021. № 4 (190). С. 142–148.

64. Квітка А. С. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 35–36.

65. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: український і зарубіжний досвід формування. *Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Одеса, 16–17 квітня 2021 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2021. С. 114–116.

66. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький, 2020. № 4(23). С. 169–183. URL : <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/606/560> (дата звернення: 04.01.2021).

67. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України до професійної діяльності. *Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки й оборони України: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 листопада 2020 р.)*. Хмельницький: Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2020. С. 557–559. URL : https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/2konferen_listopad_2020.pdf (дата звернення: 04.01.2021).

68. Квітка А. С. Сутність, особливості змісту і структура соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / редкол. : Г. П. Шевченко (голов. ред.) та ін. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. Вип. 2(101). Ч. 2. С. 36–48.

69. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України : методичні рекомендації. Чернігів : Академія ДПтС, 2021. 67 с.

70. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України як актуальна проблема професійної педагогіки. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29–30 травня 2020 р.)*. Запоріжжя, 2020. С. 35–39.

71. Кистяковский А. Ф. Молодые преступники и учреждения для их исправления, с обозрением русских учреждений. Киев: Унив. тип., 1878. 215 с.

72. Ключовський Я. А. Філософія діалогу / пер. з польськ. К. Рассудіної. Київ: Дух і літера, 2013. 224 с.

73. Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Схвалено рішенням колегії Державної пенітенціарної служби України (протокол № 11ПК від 19.12.2012. URL: <http://ukrprison.org.ua/departmental/suborders/1367145079> (дата звернення: 04.01.2021).

74. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 19.01.2021).

75. Козловський Ю. М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: теоретично-методологічний аспект: моногр. / за ред. д-ра пед. наук М. Козяра. Львів: СПОЛОМ, 2012, 484 с.

76. Козляковський П.А. Загальна психологія: Навч. посібник: В 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Т. II. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 240 с.

77. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 232 с.

78. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.

79. Костриця Н. М. Формування комунікативної компетентності студентів-аграрників під час вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 29. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2014_29_20 (дата звернення: 21.10.2020).

80. Корніяка О. М. Розвиток комунікативної компетентності фахівця: традиції та інновації. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 11. С. 55–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_11_8 (дата звернення: 21.10.2020).

81. Короткова Ю. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів на заняттях з української мови. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3–4. С. 84–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_15 (дата звернення: 21.10.2020).

82. Корсун С. І. Професіографічний опис діяльності оперуповноваженого податкової міліції. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 7. С. 299–309. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/162235> (дата звернення: 19.01.2019).

83. Кручек В. А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 19 с.

84. Кудлай А. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів поліції у процесі вивчення курсу «Безпека життєдіяльності та охорона праці». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Педагогічні науки. 2018. № 1. С. 138–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2018_1_13 (дата звернення: 21.10.2020).

85. Кузьменко О. М. Розвиток комунікативної компетентності студентів завдяки навчанню у співпраці (co-operative learning). *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2015. № 24. С. 73–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2015_24_13 (дата звернення: 21.10.2020).

86. Кукло О. Розвиток комунікативної компетентності курсантів під час навчання у ВНЗ як складова успішної майбутньої професійної діяльності. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2015. Вип. 20 (1). С. 122–128. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20\(1\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20(1)__20) (дата звернення: 21.10.2020).

87. Ланьї Ж. Батїг і росїяни: звичаї та організація Росїї / пер. з франц. П. Таращук. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 176 с.
88. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів: Сполом, 2014. 76 с.
89. Лобода Т. М. Формування комунікативної компетенції студентів педагогічного закладу у сфері дискусійного спілкування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 40. С. 219–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_40_54 (дата звернення: 21.10.2020).
90. Лузан Л. О. Формування комунікативної компетентності керівника освіти в процесі професійного розвитку. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2018. № 58. С. 135–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2018_58_19 (дата звернення: 21.10.2020).
91. Лузан П. Г., Виговська С. В., Попівник І. В. Основи науково-педагогічних досліджень: підруч. Київ: НАКККіМ, 2014. 360 с.
92. Любчак Л. В. Формування комунікативної компетентності майбутнього педагога у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності». *Витоки педагогічної майстерності*. Сер.: Педагогічні науки. 2011. Вип. 8 (2). С. 159–165. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8\(2\)__35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8(2)__35) (дата звернення: 21.10.2020).
93. Макаренко О. В. Злочини і покарання в праві Української Гетьманської держави 1648–1657 рр.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 22 с.
94. Макгакін Дж., Галай А., Ягунов Д. Сучасний в'язничний менеджмент. Київ: ТОВ «РемаПрінт», 2017. 137 с.
95. Мейтарчан С. Ю. Розвиток комунікативної компетентності у ході професійної соціалізації майбутніх менеджерів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. № 3. С. 136–139.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2010_3_25 (дата звернення: 21.10.2020).

96. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: моногр. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 326 с.

97. Методики самопізнання майбутнього лідера: [зб. тестових методик] / упоряд. М. В. Гриньова, Ю. П. Кращенко. 3-тє вид., доп. та перероб. Полтава : видавець Шевченко Р. В., 2015. 32 с.

98. Морозов С. М. Сутність і зміст комунікативної культури офіцера. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогіка.* 2017. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_14 (дата звернення: 10.09.2019).

99. Москаленко А. Формування комунікативної компетентності управлінців навчальних закладів: антропологічний підхід. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка.* 2015. Вип. 2. С. 56–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutshp_2015_2_15 (дата звернення: 21.10.2020).

100. Москаленко О. І. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2017. 591 с.

101. М'ясоїд Г. І. Педагогічні умови розвитку комунікативної культури соціальних інспекторів у процесі підвищення кваліфікації: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2005. 20 с.

102. Назар М. М. Формування комунікативної компетентності та розвиток суб'єктної активності. *Технології розвитку інтелекту.* 2017. Т. 2. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2017_2_6_11 (дата звернення: 21.10.2020).

103. Насіленко Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів: досвід вищої школи України і Німеччини. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2014. № 4 (3). С. 164–169. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppp_2014_4\(3\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppp_2014_4(3)_27) (дата звернення: 21.10.2020).

104. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Рівне, 2018. 512 с.

105. Носовський А. М., Панов С. Ф. Формування комунікативної компетенції фахового спрямування. *Водний транспорт*. 2014. Вип. 2. С. 169–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2014_2_30 (дата звернення: 21.10.2020).

106. Огієнко І. Наша літературна мова. Київ: Наша культура і наука. 2011. 356 с.

107. Олійник Г. М. Комунікативна компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5529/1/pdf> (дата звернення: 21.10.2020).

108. Освітньо-професійна програма «Право» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 081 «Право». Схвалено вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби.

109. Освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з галузі знань 26 «Цивільна безпека» зі спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність». Схвалено вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби.

110. Освітньо-професійна програма «Психологія» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 «Психологія». Схвалено вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби.

111. Осовська Г. В. Комунікації в менеджменті: курс лекцій. Київ: Кондор, 2003. 214 с.
112. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2010. 44 с.
113. Панасенко Е. Формування комунікативної толерантності у майбутніх практичних психологів: теоретико-прикладний аспект. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. Вип. 10. С. 127–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2019_10_13 (дата звернення: 21.10.2020).
114. Пенітенціарна педагогіка: наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, О. Л. Караман, Н. П. Краснова; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 329 с.
115. Пенітенціарна система України: історія та сучасність: Видання до 15-ої річниці утворення центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань / за заг. ред. канд. юр. наук О. В. Лісіцкова. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2013. 268 с.
116. Піковець Н. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (2). С. 191–197. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_4\(2\)__30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_4(2)__30) (дата звернення: 21.10.2020).
117. Полтавська Н. Є. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі використання технологій кооперативного навчання. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки. 2012. Вип. 20. С. 192–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2012_20_47 (дата звернення: 21.10.2020).

118. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: б. в., 2007. 144 с.

119. Пометун О. І. Компетентнісний підхід в сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. 2007. № 6. С. 3–12.

120. Пономаренко В. В., Кузьміна В. Ю., Турянський Г. Д. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх адвокатів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Психологічні науки. 2016. Вип. 1 (2). С. 127–131. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_1\(2\)__25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_1(2)__25) (дата звернення: 21.10.2020).

121. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t052713?an=230> (дата звернення 06.11.2020).

122. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів: Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 р. № 2952/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>. (дата звернення: 21.10.2020).

123. Професійна етика персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навч. посіб. / уклад. І. В. Дорошенко. Біла Церква, 2019. 73 с.

124. Прохоренко О. Формування комунікативної компетентності студентів методом гри в інтерактивному навчанні риторики. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 3. С. 405–412. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2014_17_3_66 (дата звернення: 21.10.2020).

125. Психодіагностика особистості підлітка: Навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей / За ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава, 2008. 118 с.

126. Психологія: Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для студ. усіх спец. денної та заочної форми навчання / Уклад.: М.О. Кононець. Київ: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2014. 44 с.

127. Радомський І. П. Формування культури професійного спілкування у майбутніх офіцерів МВС України в процесі навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. національний ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 222 с.

128. Рівчаченко О. А. Формування комунікативної толерантності в поліцейських Національної поліції України за допомогою інтерактивних засобів навчання. *Юридична психологія*. 2019. № 2. С. 109–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2019_2_16 (дата звернення: 21.10.2020).

129. Рікер П. Сам як інший / пер. з франц. В. Андрушко. Київ: Дух і літера, 2002. 458 с.

130. Розов В. І. Комунікативна підготовка співробітників правоохоронних органів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.

131. Руденко Л., Боровик Л. Методичні аспекти навчання майбутніх фахівців соціального захисту професійної комунікації у конфліктних ситуаціях. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. 28(1). С. 134–147. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/982/941> (дата звернення: 21.10.2020).

132. Руденко Л. А. Особливості системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Вип. 6 (93). Северодонецьк: Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2019. С. 222–231. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7284/1/%d0%a1%d1%82_%d0%a1%d1%94%d0%b2%d1%94%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%bd%d0%b5%d1%86%d1%8c%d0%ba.pdf (дата звернення: 21.10.2020).

133. Руденко Л. Розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців: методологічні аспекти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 29–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_5_4 (дата звернення: 21.10.2020).

134. Сарновська С. О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Київський інститут туризму, економіки і права. Київ, 2000. 18 с.

135. Свінцицька О., Третько В. Особливості підготовки майбутніх фахівців прикордонних служб до професійної комунікативної взаємодії: зарубіжний досвід. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : педагогічні науки. 2022. № 1(28). Ч.ІІ. С. 148–165. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/983> (дата звернення: 21.10.2020).

136. Семенов О. М., Насіленко Л. А. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика: моногр. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 324 с.

137. Сидорова О. Ю. Формування комунікативної компетенції студентів правничих факультетів у вищій школі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (2). С. 358–364. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_50\(2\)_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_50(2)_54) (дата звернення: 21.10.2020).

138. Синьов В. М., Медведєв В. С., Скоков С. І. Професійне спілкування пенітенціарного персоналу: навч.-метод. посіб. Київ: б. в., 2003. 152 с.

139. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ: ЕКМО, 2011. 320 с.

140. Сисоєва С. Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу. *Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри:*

моногр. / редкол.: Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л., Сисоєва С. О., Чернуха Н. М., Терентьева Н. О. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 18–44.

141. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень: підруч.* Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

142. Ситниченко Л. А. *Першоджерела комунікативної філософії.* Київ: Либідь, 1996. 176 с.

143. *Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упор.* О. Сидоренко, В. Чуба. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.

144. *Ситуационный анализ, или Анатомия кейс-метода / под. ред.* Ю. П. Сурмина. Киев: Центр иноваций и развития, 2002. 286 с.

145. Скакун О. Ф., Овчаренко Н. І. *Юридична деонтологія: підруч. / пер. з рос.* Харків: Еапада, 2008. 400 с.

146. Сливка С. С. *Юридична деонтологія: підруч / 3-тє вид., перероб. і доп.* Київ: Атіка, 2006. 296 с.

147. *Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак; 3-тє вид., випр.* Київ: Знання, 2006. 367 с.

148. *Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута.* Київ: Наук. думка, 2002. 680 с.

149. Смагіна Т. М. *Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. Вісник Житомирського державного університету.* Педагогічні науки. 2010. Вип. 50. С. 138–142.

150. Сокальська О. В. *Інститут тюремного ув'язнення на українських землях у Х–XVI ст.: історико-правовий аналіз. Часопис Київського університету права. Теорія та історія держави і права. Філософія права.* 2013. № 4. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_10 (дата звернення: 10.01.2021).

151. Становлення ідентичності фахівця: моногр. / Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Копилов та ін.; за аг. ред. В. Л. Зливкова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.
152. Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць* / редкол. В. В. Кузьменко та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 29. С. 185–191.
153. Стеченко Д. М., Чмир О. С. *Методологія наукових досліджень: підруч.* Київ: Знання, 2005. 309 с.
154. Столл Л., Фінк Д. *Нова парадигма навчання або Як змінити наші школи* / пер з англ. Н. Бордукової. Харків: Акта, 2005. 276 с.
155. Сухомлинська О. В. Школа як соціокультурний образ. *Шлях освіти.* 2009. № 3. С. 32–35.
156. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. шк, 1976. Т. 1. 654 с.
157. Тимофєєва О. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04.* Хмельницький, 2018. 273 с.
158. Тогочинський О. М. Теоретичні і методичні основи формування соціальної компетентності слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2016. 40 с.
159. Токарська А. С., Франків Л. С. *Діалогічна проекція взаємодії правоохоронних органів (ОВС – митна служба): моногр.* Львів: ЛьвДУВС, 2015. 224 с.
160. Тюльпа Т. М. Система формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у професійній підготовці: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 614 с.

161. Фойницький Іван Якович // Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 1007.

162. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / пер. з англ. Київ: Юніверс, 2003. 168 с.

163. Фромм Е. Мати чи бути? / пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк, Київ: Укр. письм., 2010. 222 с.

164. Хаметова Л. М. Формування комунікативної компетентності як базової для професійної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (2). С. 633–636. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10\(2\)_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10(2)_54) (дата звернення: 21.10.2020).

165. Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2014. № 4 (23). С. 41–50.

166. Чекштуріна В. М. Формування комунікативної компетентності менеджерів соціокультурної діяльності. *Вісник Харківської державної академії культури*. Сер.: Соціальні комунікації. 2015. Вип. 46. С. 161–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/haksk_2015_46_19 (дата звернення: 21.10.2020).

167. Чернова С. В. Розвиток професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2014. 195 с.

168. Шедловська Н. В. Розвиток комунікативної компетентності учнів на уроках української мови та літератури. Кам'янець-Подільський, 2014. 84 с.

169. Шулигіна Р. Формування комунікативної культури особистості: історія проблеми та перспективи її розвитку. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2013. Вип. 29. С. 129–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2013_29_28 (дата звернення: 21.10.2020).

170. Юсеф Ю. В. Формування комунікативної культури лікаря в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 5–6. С. 38–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2013_5-6_6 (дата звернення: 01.03.2021).

171. Яворська Г. Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології профес. освіти АПН України. Київ, 2006. 45 с.

172. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування. 4-те вид., перероб. та доп. Одеса: Фенікс, 2011. 445 с.

173. Ягунов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

174. Якубовська М. С. Формування комунікативної культури як основи професійної компетентності студентів заочної форми навчання ВНЗ технічного профілю (з досвіду роботи заочного відділення Української академії друкарства). *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2013. № 4. С. 143–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2013_4_21 (дата звернення: 21.10.2020).

175. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Київ : Аконт, 2007. Т. 3. 862 с.

176. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: моногр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.

177. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ: Академія, 2010. 312 с.

178. Albrecht K. *Social Intelligence: The New Science of Success*. New York: John Wiley & Sons, 2006. 289 p.

179. Aliksieienko T., Pivnenko Y., Apalat H., Mohilevska V., Androshchuk I. Research activity as a technology of activation of cognitive activity of students of higher education institutions. *Systematic Reviews in*

Pharmacy. 2020. 11(9). PP. 474–477.

URL: <https://www.sysrevpharm.org/fulltext/196-1602485896.pdf?1606581764>

(last accessed: 21.10.2020).

180. Kvitka A., Holiardyk N., Nataliia Makohonchuk N., Didenko O., Shumovetska S.. Socio-communicative competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine: peculiarities of forming. *Laplage em Revista (International)*. 2021. Vol. 7, No.Extra E, Aug. P. 336-349. URL : <https://doi.org/10.24115/S2446-622020217Extra-E1200p>. PP. 336-349. (last accessed: 21.10.2020).

181. Androshchuk I., Ihor P. Androshchuk, Komochkova O. Building the Content of Teacher Training in the Context of Education for Sustainable Development. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020. Volume 12. Issue 1 Sup. 1. PP. 19–36. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2576/pdf> (last accessed: 21.10.2020).

182. Apel K.-O. *Dialog als Methode*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972. 171 p.

183. Biletska O., Kuchai T., Kravtsova T., Bidiuk N., Tretko V., Kuchai O. The Use of the Activity Approach in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. *Revista Romaneasca pentru Educatie ultidimensionala*. 2021. 13(2). 243–267. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/3353> (last accessed: 21.10.2020).

184. Bhinder N., Demyanyuk Y., Kravchenko O. Peculiarities of forming future security and defense sector officers' social and communicative competence. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Хмельницький : Вид во НАДПСУ, 2022. № 2 (29). URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2681/2552> (last accessed: 21.10.2020).

185. Bhinder N. V., Torichnyi O. V. Organizational methods of formation of military and special competence in future border guard officers in the continuing education process. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2019. 11 (4 Suppl. 1). PP. 278–301. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2224/pdf> (last accessed: 21.10.2020).
186. BOP: Federal Bureau of Prisons Web Site. URL: <https://www.bop.gov/about/> (last accessed: 01.03.2021).
187. Correctional Service Canada. URL: <https://www.csc-scc.gc.ca/index-en.shtml> (last accessed: 01.03.2021).
188. Education programs. Correctional Service Canada. URL: <https://www.csc-scc.gc.ca/002/002-0005-en.shtml> (last accessed: 01.03.2021).
189. Ecole Nationale d'Administration Pénitentiaire. URL: <https://www.enap.justice.fr/lecole> (last accessed: 01.03.2021).
190. Formation continue des officiers en français. URL: www.ensp.interieur.gouv.fr (last accessed: 14.01.2021).
191. Goleman D. Social Intelligence. The New Science of Social Relationships. New York: Bantam Books, 2006. 403 p.
192. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 1: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung; Bd. 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, Suhrkamp: Frankfurt, 1981. 533 s.
193. Chomsky N. On Language. 1998. New York: New Press. 269 p.
194. Hymes D. H. On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.). Sociolinguistics. London: Penguin, 1972. pp. 269–293.
195. Job profiles at CSC. Correctional Service Canada. URL: <https://www.csc-scc.gc.ca/careers/003001-0004-en.shtml> (last accessed: 01.03.2021).
196. Kannig U. P. Soziale Kompetenzen. Göttingen; Bern; Wien: Hogrefe, 2005. 345 p.

197. Kihlstorm J., Cantor N. Social Intelligence. *Handbook of intelligence*. 2nd ed. Cambridge, U. K.: Cambridge University Press, 2000. pp. 359–379.

198. Kiraly D. C. A social constructivist approach to translator education. Manchester, St. Jerome Publishing, 2000. 354 p.

199. Kucherenko I., Mamchur L., Bidyuk N., Mamchur Ye. Technological Principles of the Formation of a Pupil's Communicative Competence. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 12 (1), Sup1, 126–146. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2613/pdf> (last accessed: 14.01.2021)

200. La culture générale en prépa hec: de quoi s'agit-il? URL: www.courscapitole.com (last accessed: 14.01.2021).

201. Leadership Through Understanding Human Behavior. URL: <https://www.fletc.gov/training-program/leadership-through-understanding-human-behavior> (last accessed: 11.01.2021).

202. Les écoles de police. URL: <https://www.onisep.fr/choisir-mes-etudes/apres-le-bac/principaux-domaines-d-etudes/les-ecoles-de-police> (last accessed: 11.01.2021).

203. National Institute of Corrections (NIC) Academy (Aurora, CO). URL: <https://nicic.gov/> (last accessed: 11.01.2021).

204. Nenko Y., Medynskyi S., Maksymchuk, B., Lymarenko L., Rudenko L., Kharchenko S., Kolomiets A., Maksymchuk I. Communication Training of Future Sports Coaches in the Context of Neurophysiological Patterns. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. 13(1). P. 42–60. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/brain/article/view/4764/3558>. (last accessed: 14.01.2021).

205. Nychkalo N., Lukianova, Bidyuk N., Tretko V., Skyba K. Didactic Aspects of Teachers' Training for Differentiated Instruction in Modern School Practice in Ukraine. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 2020. 19 (9). PP. 143–159. URL:

<https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/2637/pdf> (last accessed: 14.01.2021).

206. Onishchuk I., Bidyuk, N., Doroshenko, T., Zastelo, O., Kokhanovska, E., Yatsiv, S., Ishchuk, N. Foreign Language Education in Eastern Europe in the Historical and Postmodern Discourse. *Postmodern Openings*. Vol. 12 No. 1. Sup1. URL:

https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/issue/view/12_1sp1_2021(last accessed: 14.01.2021).

207. Parsons T. *Sociological Theory and Modern Society*. New York: Free Press; First Printing edition , 1967. 564 p.

208. Peters R. S. *Ethics and Education*. London: George Allen and Unwin, 1966. 333 p.

209. Recommendation CM/Rec(2012)5 of the Committee of Ministers to member States on the European Code of Ethics for Prison Staff (Adopted by the Committee of Ministers on 12 April 2012 at the 1140th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://www.refworld.org/docid/50697fe32.html> (last accessed: 01.03.2021).

210. Resources and Services for Correctional Trainers. URL: <https://nicic.gov/sources/national-institute-corrections-nic-academy-aurora-co> (last accessed: 11.01.2021).

211. Rudenko L., Lytvyn A. Formation of future service sector specialists' communicative culture during professional training. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine* :monograph / ed. by authors. 2nd ed. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2018. PP. 228–248. <http://www.baltijapublishing.lv/download/pedpsy-science/pedpsy-science-2.pdf> (last accessed: 11.01.2021).

212. Saint Jores J. Introduction à l'épreuve de culture générale. URL: <https://www.editions->

ellipses.fr/index.php?controller=attachment&id_attachment=37733 (last accessed: 14.01.2021).

213. SPIP 29 – Service Pénitentiaire d’Insertion et de Probation.
URL: <https://infosociale.finistere.fr/etablissement/spip-service-penitentiaire-dinsertion-et-de-probation/> (last accessed: 11.01.2021).

214. Valeurs communes au resp.
URL: https://www.enap.justice.fr/sites/default/files/edito/pdf/valeurs_enap_2017.pdf (last accessed: 11.01.2021).

215. Wiemann J. M. Explication and test of a model of communicative competence. *Human Communication Research*. 1977. № 3. pp. 195–213.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А
Діагностичні методики для визначення стану сформованості соціально-комунікативної компетентності курсантів

А.1 Анкета для з'ясування розуміння курсантами значення соціально-комунікативної компетентності в професійній діяльності та мотивації до вивчення особливостей соціально-комунікативної взаємодії

Шановний пане курсанте!

Кафедра педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби проводить дослідження проблеми формування соціально-комунікативної компетентності. Просимо Вас надати допомогу і розкрити своє розуміння соціальної значення соціально-комунікативної компетентності, її ролі і місця у професійній діяльності.

1. Яке значення, на Вашу думку, має соціально-комунікативна компетентність у контексті Вашої професійної діяльності?

2. Чому, на Вашу думку, офіцер кримінально-виконавчої служби повинен уміти налагоджувати соціально-комунікативну взаємодію?

3. Назвіть ситуації, коли має значення соціально-комунікативна компетентність.

4. Що, на Вашу думку, свідчать про сформованість в офіцера соціально-комунікативної компетентності?

5. Чи можна вважати соціально-комунікативну компетентність важливою для Вашого професійного життя?

6. Чи працюєте Ви над формуванням у себе соціально-комунікативної компетентності? Чому офіцеру кримінально-виконавчої служби треба працювати над підвищенням рівня соціально-комунікативної компетентності?

А.2 Діагностика соціальної емпатії [76, с. 110–113]

Інструкція. Тест містить 33 твердження. Прочитайте їх і дайте відповідь, згадуючи, які почуття в подібній ситуації виникали або могли б у вас виникнути. Якщо ваші переживання, думки, реакції відповідають тим, про які йдеться в твердженні, то в бланку відповідей проти відповідного номера, що збігається з номером твердження, підкресліть відповідь «так», а якщо вони інші, тобто не відповідають твердженням, то підкресліть відповідь «ні».

Опитувальник

1. Мене засмучує, коли я бачу, що незнайома людина відчувається самотньо.	
2. Люди перебільшують здатність тварин розуміти і переживати.	
3. Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито проявляють свої почуття.	
4. Мене дратує в нещасних людях те, що вони самі себе жаліють.	
5. Коли хтось поруч зі мною нервує, я теж починаю нервувати.	
6. Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.	
7. Я приймаю близько до серця проблеми моїх друзів.	
8. Часто пісні про кохання викликають у мене сильні переживання.	
9. Я сильно хвилююся, якщо доводиться повідомляти людям неприємні для них новини.	
10. На мій настрій сильно впливають інші люди.	
11. Я вважаю іноземців холодними і байдужими.	
12. Мені хотілося б мати професію, пов'язану зі спілкуванням з людьми.	
13. Я не переживаю, коли мої друзі чинять нерозважно.	
14. Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки.	
15. На мою думку, самотні літні люди недобррозичливі.	
16. Коли я бачу людину, що плаче, то і сам (сама) засмучуюсь.	
17. Слухаючи деякі пісні, я часом відчуваю себе щасливою людиною.	
18. Читаючи книгу (роман, повість і т. п.), я так переживаю, начебто все, про що читаю, відбувається насправді.	
19. Коли я бачу, що з кимось погано поводяться, то завжди серджуся або переживаю, обурююся.	
20. Я можу не хвилюватися, навіть якщо всі навколо	

хвилюються.	
21. Якщо мій друг або подруга починають обговорювати зі мною мої проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.	
22. Мені неприємно, якщо люди зітхають і плачуть, коли дивляться фільм.	
23. Чужий сміх мене не заражає.	
24. Коли я приймаю рішення, почуття інших людей на нього, як правило, не впливають.	
25. Я втрачаю душевний спокій, якщо навколишні чимось пригнічені.	
26. Я переживаю, якщо бачу людей, що легко розчулюються через дрібницю.	
27. Я дуже засмучуюсь, коли бачу страждання тварин.	
28. Недоречно переживати через те, що відбувається в кіно або про що читаєш у книзі.	
29. Я дуже засмучуюсь, коли бачу безпорадних старих людей.	
30. Чужі сльози викликають у мене роздратування, а не співчуття,	
31. Я дуже переживаю, коли дивлюся фільми.	
32. Я можу залишатися байдужим (байдужою) до будь-якого хвилювання навколо.	
33. Маленькі діти плачуть без причин.	

Опрацювання результатів

Мета опрацювання результатів – отримання індексу емпатійності (або емпатичних тенденцій).

Щоб отримати індекс емпатійності, потрібно підрахувати кількість відповідей, що збігаються з ключем:

Так	1, 5, 7, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 25, 26, 27, 29, 31
Ні	2, 3, 4, 6, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 30, 32, 33

Індекс емпатійності (ІЕ) є сумою збігів відповідей на питання-твердження, що передбачає відповідь «так» або «ні». Для визначення рівня емпатичних тенденцій треба скористатись таблицею інтерпретації індексу ІЕ з урахуванням віку і статі респондента.

Стать	Рівні емпатичних тенденцій		
	Високий	Середній	Низький
Юнаки	33-25	24-17	16-8
Дівчата	33-29	28-22	21-12

Аналіз результатів

Емоційна чуйність на переживання інших, тобто емпатія, належить до вищих моральних почуттів. Емпатія у формі співчуття або співпереживання (радості або смутку) пов'язана з умінням людини «проникати» в світ почуттів інших людей. У різних життєвих ситуаціях емоційний відгук залежить від адекватності сприйняття переживань людей і емоцій тварин, а також від уявлення про причини, що їх викликали. Така чуйність є спонукальною силою, спрямованою на надання допомоги.

А.3 Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл) [76, с. 101–104]

Шановний пане курсанте!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, що проводиться для дослідження особливостей формування соціально-комунікативної компетентності. Своїми відповідями на питання Ви допоможете цьому дослідженню. Просимо Вас відповідати на питання щиро, тому що від цього залежить правильність наукових висновків.

Призначення. Методика призначена для виявлення здатності розуміти відносини людини, які виявляються в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить 5 шкал:

- 1) емоційна обізнаність;
- 2) управління своїми емоціями;
- 3) самомотивація;
- 4) емпатія;
- 5) розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на емоційний стан інших людей).

Інструкція. Вам запропоновано висловлювання, які так чи інакше відображають різні сторони вашого життя. Будь ласка, напишіть цифру праворуч від кожного твердження:

Повністю не згоден (-3 бали).

Переважно не згоден (-2 бали).

Частково не згоден (-1 бал).

Згоден (+1 бал).

Переважно згоден (+2 бали).

Повністю згоден (+3 бали)

Опитувальник

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції є джерелом знання про те, як жити.	
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити в своєму житті.	
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск інших.	
4. Я можу спостерігати зміну своїх почуттів.	
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно.	
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе позитивні емоції, зокрема веселощі, радість, гумор.	
7. Я стежу за тим, як почувуюся.	
8. Після того як щось мене засмутило, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.	
9. Я можу вислуховувати проблеми інших людей.	
10. Я не зациклююся на негативних емоціях.	
11. Я чутливий до емоційних потреб інших.	
12. Я можу впливати на інших людей заспокійливо.	
13. Я можу змусити себе знову і знову подолати труднощі.	
14. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.	
15. Я адекватно реауюю на настрої, спонукання і бажання інших людей.	
16. Я можу легко заспокоюватися, зосереджуватися.	
17. Коли дозволяє час, я аналізую свої негативні почуття і розбираюся, в чому проблема.	
18. Я можу швидко заспокоїтися після неприємного випадку.	
19. Знання моїх справжніх почуттів важливі для підтримання «хорошої форми».	
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо їх не виражають відкрито.	
21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.	
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.	
23. Я добре вловлюю знаки в спілкуванні, які вказують на те, чого потребують інші люди.	
24. Люди вважають мене знавцем переживань інших.	
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.	
26. Я можу поліпшити настрій інших людей.	
27. Зі мною можна радитися щодо відносин між людьми.	
28. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.	
29. Я допомагаю іншим використовувати їхні спонукання для досягнення особистих цілей.	
30. Я можу легко відмежовуватися від переживання через неприємності.	

Опрацювання та інтерпретація результатів

Ключ

Шкала «Емоційна обізнаність» – пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25.

Шкала «Управління своїми емоціями» – пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30.

Шкала «Самотивація» – пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22.

Шкала «Емпатія» – пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала «Розпізнавання емоцій інших людей» – пункти 12, 15, 24, 26, 27, 29.

Рівні парціального емоційного інтелекту відповідно до результатів: 14 і більше – високий; 8-13 – середній; 7 і менше – низький.

Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знака необхідно визначити за такими кількісними показниками: 70 і більше – високий; 40–69 – середній; 39 і менше – низький.

А.4 Діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко)

Інструкція. Пропонуємо Вам оцінити себе в дев'яти запропонованих нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми. Під час відповіді важлива перша реакція. Пам'ятайте, що немає поганих або хороших відповідей. Відповідати треба, довго не роздумуючи, не пропускаючи питання. Свої відповіді слід проставляти («V» або «+») в одній з чотирьох колонок.

Перевірте себе: наскільки ви можете приймати чи не приймати індивідуальності інших людей. Нижче наведено судження; скористайтеся оцінками від 0 до 3 балів, щоб висловити, наскільки правильні вони щодо вас:

- 0 балів – абсолютно неправильно,
- 1 – правильно певною мірою (несильно),
- 2 – переважно правильно (значно),
- 3 – дуже правильно (дуже сильно).

	Твердження	Бали
1	Повільні люди зазвичай діють мені на нерви.	
2	Мене дратують метушливі, непосидливі люди.	
3	Галасливі дитячі ігри переношу важко.	
4	Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості зазвичай діють на мене негативно.	
5	Бездоганна у всіх відношеннях людина насторожує мене.	
Усього		

Перевірте себе: чи немає у вас тенденції оцінювати людей, виходячи з власного «Я». Ступінь згоди з судженнями позначайте в балах від 0 до 3.

	Твердження	Бали
1	Мене зазвичай виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.	
2	Мене дратують любителі поговорити.	
3	Я обтяжуюся розмовою з байдужим для мене супутником в поїзді, літаку, якщо він виявляє ініціативу.	
4	Я обтяжуюся розмовами випадкового супутника, який поступається мені за рівнем знань і культури.	
5	Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене	
Усього		

Перевірте себе: наскільки категоричні або незмінні ваші оцінки інших людей.

	Твердження	Бали
1	Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (Зачіска, косметика, одяг).	
2	Так звані «крутелики» зазвичай справляють неприємне враження або безкультур'ям, або жлобством.	
3	Представники деяких національностей навколо мене відверто мені несимпатичні.	
4	Є тип чоловіків (жінок), який я не терплю.	
5	Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем.	
Усього		

Перевірте себе: як ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження від некомунікабельних якостей людей (ступінь згоди з судженнями оцінюйте від 0 до 3 балів).

	Твердження	Бали
1	Вважаю, що на грубість треба відповідати тим же.	
2	Мені важко приховати, якщо людина чимось неприємна.	
3	Мене дратують люди, які в суперечці наполягають на своєму.	
4	Мені неприємні самовпевнені люди.	
5	Зазвичай мені важко утриматися від зауваження на адресу озлобленої або нервової людини, яка штовхається в транспорті.	
Усього		

Перевірте себе: чи є у вас схильність перевиховувати партнера (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

	Твердження	Бали
1	Я маю звичку повчати інших.	
2	Невиховані люди обурюють мене.	
3	Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати інших.	
4	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження.	
5	Я люблю командувати близькими.	
Усього		

Перевірте себе, чи схильні ви підганяти партнерів під себе, робити їх зручними (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

	Твердження	Бали
1	Мене дратують люди похилого віку, коли вони в годину пік їдуть в міському транспорті або в купують щось у магазинах.	
2	Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене неприйнятно.	
3	Коли партнер не погоджується в чомусь з моєю правильною позицією, то зазвичай це мене дратує.	
4	Я проявляю нетерпіння, коли мені заперечують.	
5	Мене дратує, якщо партнер робить щось по-своєму, не так, як мені того хочеться.	
Усього		

Перевірте себе, чи властива вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від Про до 3 балів).

	Твердження	Бали
1	Зазвичай я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах.	
2	Мене часто дорікають, що я роблю іншим зауваження.	
3	Я довго пам'ятаю образи, завдані мені тими, кого я ціную або поважаю.	
4	Не можна прощати товаришам по службі безтактні жарти.	
5	Якщо колега ненавмисно зачепить моє самолюбство, то я на нього не ображуся.	
Усього		

Перевірте себе: наскільки ви терпимі до дискомфортних станів інших людей (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

	Твердження	Бали
1	Я засуджую людей, які плачуться та скаржаться.	
2	Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які за нагоди розповідають про свої хвороби.	
3	Я намагаюся йти від розмови, коли хтось починає скаржитися на своє сімейне життя.	
4	Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг).	

5	Іноді мені подобається позлити кого-небудь з рідних і друзів.	
Усього		

Перевірте себе: які ваші адаптаційні можливості у взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

	Твердження	Бали
1	Зазвичай мені важко йти на поступки товаришам.	
2	Мені важко знаходити спільну мову з людьми, у яких поганий характер.	
3	Зазвичай я погано пристосовуюся до нових партнерів по спільній роботі.	
4	Я уникаю підтримувати відносини з дещо дивними людьми	
5	Зазвичай я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер правий.	
Усього		

Опрацювання та інтерпретація даних.

Ви ознайомилися з деякими поведінковими ознаками, що свідчать про низький рівень загальної комунікативної толерантності.

Підрахуйте суму балів, отриманих за всіма ознаками, і зробіть висновок: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності. Максимальне число балів, які можна заробити, – 135 свідчить про абсолютну нетерпимість до інших, що навряд чи властиво нормальній особистості. Точно так само не можна отримати нуль балів – свідчення терпимості до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях. В середньому опитані набирають:

керівники медичних установ і підрозділів – 40 балів,

медсестри – 43 бали,

вихователі – 31 бал.

Порівняйте свої дані з наведеними і зробіть висновок про свою комунікативну толерантність.

Зверніть увагу на те, з якою із запропонованих поведінкових ознак у вас високі сумарні оцінки (тут можливий інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів за конкретною ознакою, тим менш ви терпимі до людей в

даному аспекті відносин з ними. Навпаки, чим менші ваші оцінки за тією чи іншою поведінковою ознакою, тим вище рівень загальної комунікативної толерантності за цим аспектом відносин з партнерами. Зрозуміло, отримані дані дозволяють помітити лише основні тенденції, властиві взаємодії з партнерами. У безпосередньому, живому спілкуванні особистість проявляється яскравіше і різноманітніше.

А.5 Визначення стилю міжособистісної взаємодії (С. Максимов, Ю. Лобейко) [97]

Призначення. Ця методика призначена для визначення стилів взаємодії та рівня активності-пасивності в міжособистісній взаємодії.

Інструкція. Уважно прочитайте кожне твердження і оцініть за п'ятибальною системою частоту прояву тієї чи іншої дії під час взаємодії з товаришами/колегами.

№ з/п	Дії	Часто	Рідко
1	Вказую людям, що треба робити.	5 4 3	2 1
2	Вислуховую думки інших людей.	5 4 3	2 1
3	Даю можливість іншим брати участь у прийнятті рішення.	5 4 3	2 1
4	Даю можливість іншим діяти самостійно.	5 4 3	2 1
5	Наполегливо пояснюю, як треба щось робити.	5 4 3	2 1
6	Навчаю людей, як треба працювати.	5 4 3	2 1
7	Раджуся з іншими.	5 4 3	2 1
8	Не заважаю іншим працювати.	5 4 3	2 1
9	Вказую, коли треба робити.	5 4 3	2 1
10	Враховую успіхи інших.	5 4 3	2 1
11	Підтримую ініціативу.	5 4 3	2 1
12	Не втручаюся в процес визначення цілей діяльності іншими.	5 4 3	2 1
13	Показую, як треба працювати.	5 4 3	2 1
14	Іноді даю можливість іншим брати участь в обмірковуванні проблеми.	5 4 3	2 1
15	Уважно вислуховую співрозмовників	5 4 3	2 1
16	Якщо втручаюся у справи інших, то поділовому.	5 4 3	2 1
17	Не поділяю думок інших людей.	5 4 3	2 1
18	Докладаю зусиль до того, щоб залагодити розбіжності.	5 4 3	2 1
19	Намагаюся залагоджувати розбіжності.	5 4 3	2 1
20	Вважаю, що кожен повинен застосовувати свій талант, як може.	5 4 3	2 1

Опрацювання та інтерпретація результатів.

Дії 1, 5, 9, 13, 17 вказують на директивний стиль.

Дії 3, 7, 11, 15, 19 свідчать про колегіальний стиль.

Дії 4, 8, 12, 16, 20 є індикаторами невтручання в дії інших людей.

Дії 2, 6, 10, 14, 18 свідчать про прихильність до ділового стилю.

У кожній групі максимально можна набрати 25 балів. 20 і більше балів свідчать про те, що учасник опитування є прихильником стилю 1, 2, 3 або 4. Якщо в якійсь групі набрано 12–14 балів, це означає людина схильна іноді проявляти зазначений стиль взаємодії. Загальний показник (за всім опитувальником) в 70–80 балів свідчить про спрямованість до взаємодії з людьми. Показник в 30–40 балів характеризує пасивність особистості в груповій діяльності. Бажано зіставити самооцінку з оцінками колег. На основі такого порівняння можлива свідомо корекція свого індивідуального стилю діяльності.

А.6 Опитувальник «Чи вмієте Ви бути гарним співрозмовником?»

(Методика М.Снайдера) [123, с. 41–42]

Оцініть ситуацію, яка викликає у Вас гарні відчуття або роздратування під час розмови з будь-якими людьми – зі своїм товаришем, одногрупником, викладачем, керівником або просто випадковим співрозмовником.

1. Співрозмовник не дає мені можливості виловитися, я маю що сказати, але не маю можливості вставити слово.	
2. Співрозмовник постійно перебиває мене під час бесіди.	
3. Співрозмовник ніколи не дивиться мені в очі під час розмови, і я не думаю, що він мене чує.	
4. Розмова з таким партнером часто залишає почуття марнування часу.	
5. Співрозмовник постійно метушиться: олівець і папір переймають його більше, ніж я.	
6. Співрозмовник ніколи не усміхається. У мене виникає почуття незручності й тривоги.	
7. Співрозмовник завжди перебиває мене питаннями і коментарями.	
8. Що б я не сказав, співрозмовник завжди охолоджує мій пил.	
9. Співрозмовник завжди старається спростувати мою думку.	
10. Співрозмовник шукає смисл моїх слів і вкладає в них інших зміст.	
11. Коли я задаю питання, співрозмовник намагається захищатися.	
12. Інколи співрозмовник виправляє мене, робить вигляд, що не розчув.	
13. Співрозмовник не вислуховує мене, перебиває мене, щоб погодитися.	
14. Співрозмовник під час розмови постійно відволікається: дивиться по сторонах, протирає скло окулярів і т. д., і я переконаний, що він не уважний.	
15. Співрозмовник робить висновки за хвилину.	
16. Співрозмовник дивиться на мене дуже уважно.	
17. Співрозмовник дивиться на мене, як би оцінюючи. Це мені не подобається.	
18. Коли я пропоную щось нове, співрозмовник говорить, що він думає так само.	
19. Співрозмовник переграє, демонструє, що цікавиться бесідою, занадто часто кидає голову, підтакує.	
20. Коли я говорю про серйозні речі, співрозмовник вставляє у розмову смішні історії, анекдоти.	

21. Співрозмовник найчастіше дивиться на годинник під час розмови.	
22. Коли я вхожу до кабінету, він кидає все, що робив, і всю увагу звертає на мене.	
23. Співрозмовник веде себе так, ніби я заважаю йому робити щось важливе.	
24. Співрозмовник вимагає, щоб все узгоджувати з ним. Будь-яке його висловлювання закінчується питанням: «Ви теж так думаєте?» або «Ви не згодні?».	

Ключ до тесту

Якщо відсоток ситуацій, які викликають роздратування, становлять:

70–100 % – Ви поганий співрозмовник. Вам потрібно працювати над собою і вчитися слухати;

40–70 % – Вам властиві окремі недоліки. Ви критично ставитесь до висловлювання, Вам ще вистачає деяких якостей хорошого співрозмовника; уникайте успішних висновків, не загострюйте уваги на манері говорити, не видавайте себе за когось іншого, не виявляйте прихованих помислів, не монополізуйте розмову;

10–40 % – Ви гарний співрозмовник, але деколи засуджуєте партнерів за неувагу. Повторюйте вільно його висловлювання, дайте йому час розкрити свою думку, пристосовуйте свій темп мислення до його мови, і Ви можете бути впевнені, що спілкуватися з Вами буде ще приємніше;

0–10 % – Ви відмінний співрозмовник. Ви вмієте слухати, Ваш стиль спілкування може стати прикладом для інших.

А.7 Діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер)

[122, с. 42–43]

Призначення. Методика призначена для вивчення рівня комунікативного контролю. За М. Шнайдером, люди з високим комунікативним контролем постійно стежать за собою, добре обізнані, де і як себе вести, керують своїми емоціями. Разом з тим вони відчують значні труднощі в спонтанності самовираження, не люблять непрогнозованих ситуацій. Люди з низьким комунікативним контролем безпосередні та відкриті, але інші люди можуть їх сприймати як прямолінійних і нав'язливих.

Інструкція. Уважно прочитайте 10 висловлювань, що стосуються реакцій на деякі ситуації спілкування. Кожне з них оцініть як правильне (П) чи неправильне (Н) стосовно до себе, поставивши поруч з кожним пунктом відповідну букву.

Опитувальник

1. Мені важко наслідувати інших людей.	
2. Я зміг би видати себе за дурня, щоб привернути увагу інших людей.	
3. З мене міг би вийти непоганий актор.	
4. Іншим людям іноді здається, що мої переживання більш глибокі, ніж це є насправді.	
5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги.	
6. У різних ситуаціях в спілкуванні з іншими людьми я часто поведжуся по-різному.	
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому щиро переконаний.	
8. Щоб досягти успіху в справах і в відносинах з людьми, я часто буваю саме таким, яким мене хочуть бачити.	
9. Я можу бути дружелюбним з людьми, які мені не подобаються.	
10. Я не завжди такий, яким здаюся.	

Опрацювання та інтерпретація

По 1 балу нараховується на відповідь «Н» на питання 1, 5,7 і за відповідь «П» на всі інші питання. Підраховується сума балів.

0–3 бали – низький комунікативний контроль; висока імпульсивність у спілкуванні, відкритість, розкутість, поведінка мало змінюється залежно від ситуації спілкування і не завжди співвідноситься з поведінкою інших людей.

4–6 балів – середній комунікативний контроль; у спілкуванні людина безпосередня, щиро ставиться до інших, але стримана в емоційних проявах, співвідносить свої реакції з поведінкою інших людей.

7–10 балів – високий комунікативний контроль; людина постійно стежить за собою, керує вираженням своїх емоцій.

А.8 Напівпроективне анкетування у формі незавершених речень для з'ясування розуміння курсантами сутності соціально-комунікативної компетентності та специфіки її прояву в установах виконання покарань.

Інструкція. Шановний пане курсанте! Допишіть, будь ласка, закінчення речень так, щоб кожне з них мало вигляд довершеного тексту.

Блок 1.

1. Соціально-комунікативна діяльність офіцера кримінально-виконавчої служби вимагає...
2. Найважливіше в соціально-комунікативній діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби – це...
3. Більшість офіцерів кримінально-виконавчої служби під час соціально-комунікативної взаємодії...
4. Під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими офіцери кримінально-виконавчої служби повинні...

Блок 2.

9. Коли я буду працювати в установах виконання покарань, то...
10. Мої сильні сторони як офіцера кримінально-виконавчої служби – це...
11. Мої мінуси як офіцера кримінально-виконавчої служби – це...
12. Щоб ефективно налагодити соціально-комунікативну взаємодію, потрібно...

Блок 3.

13. Мої найближчі плани щодо соціально-комунікативної взаємодії...
14. Соціально-комунікативна взаємодія для мене означає...
15. Підвищенню рівня соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби сприяє...

16. Підвищити рівень соціально-комунікативної компетентності в установах виконання покарань перешкоджає...

Опрацювання та інтерпретація результатів:

«Незавершені речення» містять три змістових блоки:

вивчення уявлень та знань респондентів про соціально-комунікативну діяльність офіцера кримінально-виконавчої служби, її завдання, специфіку, вимоги до особистості офіцера;

встановлення рівня актуалізованості потреби у належній соціально-комунікативній взаємодії, ставлення до своїх обмежень і можливостей у цій сфері;

виявлення особливостей намірів щодо формування соціально-комунікативної компетентності.

А.9 Опитувальник для з'ясування знання курсантами морально-етичних норм і правил соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби

1. Основні етичні норми соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
2. Етичні засади професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
3. Етичні норми як система дозволів і заборон у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
4. Особливості соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби в етичному аспекті.
5. Дотримання етичних вимог під час повсякденної соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
6. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими.
7. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з колегами.
8. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з представниками громадськості/журналістами.
9. Основні етичні правила соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби.
10. Основні правила мовного етикету офіцера кримінально-виконавчої служби.

А.10 Теми бесід для визначення знань курсантів про особливості міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності та поведінки людини в групі

1. Особливості міжособистісної взаємодії офіцерів кримінально-виконавчої служби.
2. Принципи комунікативного співробітництва.
3. Правила ведення ділової бесіди.
4. Налагодження ділових контактів.
5. Форми звертання до співрозмовника. Слова-індекси і слова регулятиви.
6. Основні прийоми вираження приязного ставлення до співрозмовника.
7. Правила активного слухання.
8. Емпатійне слухання.
9. Конструктивне критичне висловлювання.
10. Види неконструктивної критики.
11. Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень.
12. Структура комунікативного схвалення.
13. Умови, що провокують реакцію звинувачення.
14. Позитивні установки на сприйняття критики.
15. Захист від мовних маніпуляцій.
16. Модель критичного повідомлення.
17. Налагодження зворотного зв'язку у спілкуванні.
18. Причини нерозуміння у спілкуванні.
19. Оціночні слова і мова критики.
20. Конфліктна взаємодія як гра.

A.11 Фрагмент тесту для визначення знання курсантами комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості)

1	Основними засадами спілкування офіцера кримінально-виконавчої служби з ув'язненими мають бути	А) правильний вибір граматичних форм і конструкцій, заборона на маніпулювання та використання інвективної лексики тощо; Б) відповідність манер, зовнішнього вигляду, мовлення, жестів, міміки, пози, постави, тону, одягу службовому й соціальному статусу; В) етичні норми та ритуальні правила ділових взаємовідносин, необхідні для досягнення взаєморозуміння.
2	Моральна культура спілкування передбачає	А) суб'єкт-об'єктні відносини, за яких одна людина є об'єктом, річчю, яку використовують та якою маніпулюють; Б) дотримання моральних вимог добра, морального обов'язку, відповідальності, справедливості, совісті, честі й гідності; В) необхідність бути уважним, стежити за реакцією адресата на мовлення, апелювати до нього давати йому можливість вставляти свої репліки.
3	Ввічливість вимагає	А) ніколи не згадувати про те негативне, в чому людина не винна; Б) питати про вік жінки, сімейні таємниці, хвороби, нещастя, цікавитися чужими доходами й витратами, рахувати гроші «в чужій кишені»; В) посвячувати інших людей у свої проблеми – розповідати про те, що їм нецікаво слухати і не потрібно.
4	<i>Ти</i> вживають	А) до людей, старших за віком і вищих за соціальним становищем; Б) до молодших, хоча ті про те не просили або не давали згоди на таку пропозицію; В) до дітей і підлітків (до 16 років), до близьких знайомих, до рівних і молодших за віком – для вираження дружнього ставлення.
5	Правила доброго тону	А) вимагають обов'язкової відповіді на вітання; Б) передбачають, що потрібно вітатися чи відповідати на вітання, не дивлячись на партнера; В) визначають, що за будь-яких обставин обмін вітальними репліками не повинен супроводжуватися зоровим контактом.
6	Вислови на зразок « <i>Ти з ким, розмовляєш!</i> », « <i>Я з тобою свині не пас!</i> » свідчать про	А) незбереження комунікативної дистанції за несиметричності статусів і ролей співрозмовників; Б) перетворення діалогу на монолог; В) увагу до статусних та рольових ознак адресата, тобто його віку, статі, професії, рівня освіченості, посади, національності, віросповідання.
7	Протягом всієї розмови з ув'язненими, необхідно	А) будувати текст із висловлювань складної структури або обмежуватися простими реченнями з трьох-п'ятьох слів; Б) вживати просторічні слова, жаргонізми, арготизми, діалектизми; В) дотримуватися стильової тональності мовлення, тобто не виходити за межі стилю, який відповідає типові комунікативної ситуації.
8	Етикетні норми спілкування	А) допомагають ефективніше досягти своєї мети під час взаємодії з людьми; Б) дозволяють знайти вирішення проблемної колізії під час спілкування за рахунок гідності інших людей; В) охороняють від стресів, нервових потрясінь, тому що люди не зазнають взаємного роздратування, образ, невдоволення один одним.
9	Вихована людина	А) не відповідатиме грубістю на грубість, хамством на хамство; Б) уміє і прагне перетворити діалог на монолог; В) намагається перейти до суб'єкт-об'єктних відносин у спілкуванні.
10	Етикетна поведінка офіцера кримінально-виконавчої служби полягає в тому, що він	А) повинен інформувати співрозмовника, а за необхідності – ображати чи принижувати; Б) повинен бути у спілкуванні ввічливим і доброзичливим, уміти відчувати співрозмовника, його становище, ставитися до нього позитивно; В) має право з огляду на службове становище виходити з себе, зриватися на крик, вживати образливі слів чи вирази.

А.12 Професійно-орієнтовані завдання для визначення здатності курсантів чітко вибудовувати службові розмови (з колегами) з конкретними цілями, логічно висловлювати думки, що пов'язані з професійною сферою, чітко аргументувати свою позицію

1. Між двома Вашими колегами стався конфлікт, який помітно позначається на діяльності всього колективу. Кожний з них окремо звертається до Вас, щоб Ви підтримали саме його позицію. Як Ви будете діяти у такій ситуації? Що скажете своїм колегам? Як будете будувати стратегію і тактику соціально-комунікативної взаємодії з ними?

2. У Вашому колективі працює л-нт І. Ісаєнко. Кілька років тому його старший син загинув в автокатастрофі. Ця трагічна подія змінила його. За останні місяці І. Ісаєнко почав працювати гірше, запізнюється на роботу, відмовчується або хамить колегам. Його характер змінився, він став запальним. Ви вирішили поговорити з офіцером і не виявили запаху алкоголю. Але Ви звернули увагу на явні негативні зміни в його зовнішності. Як би Ви б побудували свою розмову з офіцером І. Ісаєнком? Що б хотіли йому сказати? Що можете зробити?

3. У Вашій присутності Ваш колега облаяв іншого колегу за те, що той не повідомив йому про позачергову нараду. Інший колега у відповідь промовчав, але потім, коли грубіян вийшов, поскаржився Вам і запропонував оголосити йому бойкот. Оцініть ситуацію. Як Ви побудуєте розмову з Вашими колегами? Обґрунтуйте рішення, визначте стратегію і тактику соціально-комунікативної взаємодії з кожним з них.

А.13 Професійно-орієнтовані завдання для визначення уміння курсантів встановлювати і підтримувати взаємодію (налагоджувати психологічний контакт, ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва, яка сприяє «олюдненню» особистості людини, що переступила межу закону

1. З деяких пір Ви стали помічати, що один із засуджених відділення СПС колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання почав у вільний від роботи час спілкуватися із негативно спрямованими засудженими. В нього молодший інспектор відділу нагляду та безпеки під час перевірки тумбочки вилучив гральні карти. У Вас виникло відчуття, що поведінка засудженого погіршилася, бо він стає впертим, не поспішає виконувати Ваші доручення, не виконує виробничі завдання. Сьогодні Ви маєте можливість поговорити з цим засудженим та провести профілактичну бесіду. Як Ви побудуєте розмову?

2. Сьогодні Ви проводите аналітичну бесіду із засудженим і хочете її використати для того, щоб підтримати із засудженим зворотній зв'язок. Ви помітили, що він працює токарем на виробництві установи і дуже відповідальний. Із засудженими та представниками адміністрації цей ув'язнений намагається займати дружлюбну позицію, нікуди не втручається. Під час колективних зборів та обговорень він веде себе дуже спокійно, нічого не говорить, видається замкненим, можливо аутсайдер. Сумлінний, але інколи запізнюється на шиккування відділення перед закінченням роботи. З урахуванням цього проведіть аналітичну бесіду із засудженим. Як Ви побудуєте розмову? На чому Ви будете акцентувати увагу?

3. Спостерігаючи за засудженим, який вже майже рік відбуває покарання в колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, Ви помітили, що він не дуже сумлінно ставиться до праці та не завжди дотримується вимог режиму, конфліктний. У побуті декілька разів за

останні півроку він скоював крадіжки особистого майна інших засуджених (вкрав зубну пасту та сигарети). З особової справи засудженого Ви дізналися, що до скоєння злочину він не працював, вів паразитичний спосіб життя, перебував на утриманні матері похилого віку. Приводом для скоєння крадіжки було те, що продавець на деякий час відійшов від прилавку, залишивши товар без нагляду. Як треба будувати бесіду, щоб з'ясувати, чи може цей засуджений виправитись. Які питання Ви задасте, щоб визначити життєві цілі засудженого та сформувані в нього подальші перспективи. Як будете реагувати на лайливі відповіді?

А.14 Експрес-діагностика поведінкового стилю в конфліктній ситуації з товаришами [123]

Інструкція. Дайте відповідь на запропоновані питання, оцінивши, наскільки властива Вам та чи інша поведінка в конфліктній ситуації: часто – 3 бали, від випадку до випадку – 2, рідко – 1 бал.

Опитувальник

1. Погрожую або шантажую.	
2. Стараюсь прийняти точку зору супротивника, зважаю на неї, як на свою.	
3. Шукаю компроміс.	
4. Допускаю, що не правий, навіть якщо не можу повірити в це остаточно.	
5. Уникаю противника.	
6. Намагаюсь будь-що досягти своїх цілей.	
7. Намагаюсь з'ясувати, з чим я згоден, а з чим – ні.	
8. Йду на компроміс.	
9. Здаюсь.	
10. Змінюю тему.	
11. Повторюю одне і те ж, поки не досягну свого.	
12. Намагаюсь знайти джерело конфлікту, зрозуміти, з чого все почалося.	
13. Де в чому поступаюсь і підштовхую тим самим до поступок іншу сторону.	
14. Пропоную мир.	
15. Намагаюсь повернути все в жарт.	

Опрацювання та інтерпретація результатів.

Ключ

А (1,6, 11); В (2, 7, 12); З (3, 8, 13); Д (4, 9, 14); Е (5, 10, 15).

А – жорсткий стиль вирішення конфліктів. Такі люди до останнього стоять на своєму, захищаючи свою позицію, будь-що-будь намагаються виграти. Впевнені, що завжди праві.

Б – примиренський стиль. Орієнтований на «згладжування кутів» з урахуванням того, що завжди можна домовитися, на пошук альтернативи і рішення, яке може задовольнити обидві сторони.

В – компромісний стиль, передбачає установку на компроміс.

Г – м'який стиль. Виявляється в готовності стати на точку зору противника і відмовитися від своєї позиції.

Д – уникнення. Цей стиль орієнтований на відхід від конфлікту. люди даного типу намагаються не загострювати ситуацію, не доводити конфлікт до відкритого зіткнення.

А.15 Визначення рівня схильності до конфліктів з ув'язненими

[123, с. 149]

Призначення. Методика дозволяє виявити основні стратегії поведінки в потенційній зоні конфлікту з ув'язненими і побічно визначити рівень стійкості до конфліктів.

Інструкція. Уважно прочитайте і оцініте кожне з десяти полярних суджень, зазначених в бланку, які, на Вашу думку, властиві Вашій поведінці. Для цього спочатку визначте, яке з двох крайніх суджень підходить вам, а потім оцініть його за 5-бальною системою. Пам'ятайте, що проміжна графа означає рівнозначність обох якостей. Крайні ж значення 4-5 і 1-2 характеризують або ухилення від суперечок, або участь у суперечках.

Бланк відповідей

1	Ухиляюсь від суперечки	5 4 3 2 1	Рвусь в суперечку
2	Ставлюся до ув'язненого без упередженості	5 4 3 2 1	Підозріло ставлюсь до ув'язненого
3	Маю адекватну самооцінку	5 4 3 2 1	Маю завищену самооцінку
4	Прислухаюсь до думки інших	5 4 3 2 1	Не приймаю інших думок
5	Не піддаюся на провокації	5 4 3 2 1	Легко втрачаю самовладання
6	Поступаюся в суперечці, йду на компроміс	5 4 3 2 1	Не поступаюся в суперечці: перемога чи поразка
7	Якщо вибухаю, то потім відчуваю почуття провини	5 4 3 2 1	Якщо вибухаю, то вважаю, що без цього не можна
8	Дотримуюся коректного тону в суперечці, тактовний	5 4 3 2 1	Дотримуюся тону, що не терпить заперечень, нетактовний
9	Вважаю, що в суперечці не треба демонструвати свої емоції	5 4 3 2 1	Вважаю, що в суперечці потрібно проявити сильний характер
10	Вважаю, що суперечка – це крайня форма вирішення конфлікту	5 4 3 2 1	Вважаю, що суперечка необхідна для вирішення конфлікту

Опрацювання та інтерпретація даних.

Оцініть за п'ятибальною системою, наскільки у Вас проявляється кожна з наведених зліва властивостей. Підрахуйте загальну суму балів. Накресліть свій профіль поведінки в спірних ситуаціях. Проаналізуйте причини полярних стратегій поведінки з метою внесення необхідних коректив.

40–50 балів – низький рівень схильності до конфліктів з ув'язненими.

30–40 балів – середній рівень схильності до конфліктів з ув'язненими, який свідчить про орієнтацію на компроміс, прагнення уникати конфлікту.

20–30 балів – високий рівень схильності до конфліктів з ув'язненими, який свідчить про виражену конфліктність.

1–19 балів – дуже високий рівень схильності до конфліктів з ув'язненими. Цей рівень властивий конфліктним людям.

ДОДАТОК Б

**Результати експертного оцінювання потенціалу гуманітарних дисциплін
щодо формування соціально-комунікативної компетентності**

№ з/п	Навчальні дисципліни, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ДКВСУ	Ранг
1	Економічна теорія	14
2	Професійна етика	3
3	Теорія держави і права	13
4	Кримінальне право	7
5	Іноземна мова	6
2	Українська мова (за професійним спрямуванням)	1
3	Риторика	2
4	Релігієзнавство	11
5	Інформатика	15
10	Пенітенціарна педагогіка	4
11	Історія пенітенціарної системи	10
12	Пенітенціарна психологія	5
13	Податкове право	12
14	Конституційне право України	9
15	Кримінальний процес	8

ДОДАТОК В

Матеріали, використані під час формувального етапу педагогічного експерименту з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України

В.1. Окремі аспекти соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби, на які передбачено звернути увагу під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»

№ теми	Назва теми	Додаткові питання, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності курсантів
Модуль № 1. Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного мовлення. Норми української літературної мови		
1	Державна мова – мова професійного спілкування.	Мова і духовний розвиток людства. Мова як засіб розвитку внутрішніх сил людини. Вплив мови на мислення, почуття і світобачення мовців. Роль рідної мови в житті етносу. Мова як основа духовного становлення особистості й нації.
Модуль № 2. Спілкування як інструмент професійної діяльності. Усна форма професійної комунікації		
4	Спілкування як інструмент професійної діяльності.	Особливості професійної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби. Основні постулати і правила фахового спілкування. комунікативний характер праці фахівця кримінально-виконавчої служби. Комунікативний потенціал офіцера кримінально-виконавчої служби. Нормативна комунікативна взаємодія фахівців пенітенціарної служби.
5	Поняття про ораторську компетенцію.	Соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби. Найважливіші складові соціально-комунікативної компетентності. Основні шляхи формування соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби.
6	Форми колективного обговорення професійних проблем.	Управлінська комунікація офіцера кримінально-виконавчої служби. Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень. Конфліктне спілкування офіцера у службовому колективі. Рефлексивне та активне слухання. Емпатичне слухання. Конструктивне критичне висловлювання. Характеристики конструктивної критики. Модель критичного повідомлення. Умови застосування

		конструктивної критики. Оціночні слова. Умови, що провокують реакцію звинувачення.
	Модуль № 3. Писемна форма ділового мовлення та «Наукова комунікація як складова фахової діяльності»	
7	Культура фахового спілкування.	Ділова бесіда, її функції. Варіанти початку ділової бесіди. Особливості спілкування у службовому колективі. Приязне ставлення до співрозмовника як основа взаєморозуміння у бесіді. Правила фахового спілкування. Комплімент у фаховому спілкуванні. Непродуктивні моделі ділової бесіди.

В.2. Окремі аспекти соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби, на які передбачено звернути увагу під час вивчення навчальної дисципліни «Риторика»

№ теми	Назва теми	Додаткові питання, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності курсантів
1	Риторика як наука.	Закони загальної сучасної риторики. Закон гармонізуючого діалогу.
2	Історія риторики.	Риторика і сучасне мовленнєве середовище. Особливості сучасного мовленнєвого середовища. Діалог у сучасному житті. Жанри діалогічного красномовства.
3	Підготовка промови.	Мовленнєва подія та умови її гармонізації. Складові мовленнєвої події та вимоги до поведінки мовця. Сутність принципу Кооперації та його правила. Найважливіші вимоги принципу Етикетності. Основні комунікативні стратегії.
4	Техніка промови.	Основні постулати ставлення до партнера. Звертання до співрозмовника. Слова-індекси і слова-регулятиви. Умови ефективності розмови. Техніки підтримання зацікавлення слухачів.
5	Особистість оратора.	Комунікативність як найважливіша властивість ефективного мовлення та шляхи її розвитку. Комунікативні установки оратора. «Мати» і «бути» чи «жити». Мовна агресія та її особливості. Основні види мовної агресії. Причини та наслідки мовної агресії, шляхи протидії.
6	Мистецтво полеміки.	Девіації у спілкуванні. Деструктивне спілкування (корисливі форми спілкування). Спілкування з людьми зі складним характером. Конструктивні та неконструктивні критичні висловлювання. Особливості конструктивної критики. побудова критичного повідомлення. Умови, що провокують реакцію звинувачення. Правила безконфліктного спілкування.

В.3. Окремі аспекти соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби, на які передбачено звернути увагу під час вивчення навчальної дисципліни «Професійна етика»

№ теми	Назва теми	Додаткові питання, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності курсантів
3	<p>Модуль № 1. Основи загальної етики</p> <p>Поняття та суть моралі.</p>	<p>Моральні установки та їх вплив на спілкування. «Мати» і «бути» у професійній комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби.</p>
4	<p>Модуль № 2. Професійна етика юриста</p> <p>Поняття та види професійної етики.</p>	<p>Етичні аспекти професійного спілкування офіцерів кримінально-виконавчої служби з громадянами.</p>
5	<p>Моральні та етичні основи діяльності представників юридичних професій.</p>	<p>Основні етичні норми соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Етичні засади професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Етичні норми як система дозволів і заборон у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.</p>
6	<p>Культура особистості юриста.</p>	<p>Особливості соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби в етичному аспекті. Дотримання етичних вимог під час повсякденної соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.</p>
7	<p>Етика співробітників ДКВС та інших правоохоронних органів.</p>	<p>Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з колегами. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з представниками громадськості/журналістами. Основні етичні правила соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби. Основні правила мовного етикету офіцера кримінально-виконавчої служби.</p>

9	Професійно-моральна деформація як проблема професійної етики.	Девіації у професійній комунікації. Причини та наслідки мовної агресії.
---	---	--

В.4. Окремі аспекти соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби, на які передбачено звернути увагу під час вивчення навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка»

№ теми	Назва теми	Додаткові питання, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності курсантів
1	Пенітенціарна педагогіка як наука.	Пенітенціарна педагогіка про вину і покарання. Виправлення засуджених – основна категорія пенітенціарної педагогіки. «Педагогіка співробітництва» (В. Синьов). Людиноцентристський підхід до соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби. Соціальний інтелект офіцера кримінально-виконавчої служби.
2	Засуджений як об'єкт і суб'єкт педагогічної взаємодії.	Комунікативні способи впливу на засуджених. Складові соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби. Особистісні якості офіцера кримінально-виконавчої служби, необхідні для соціально-комунікативної взаємодії у службовому колективі. Особистісні якості офіцера кримінально-виконавчої служби, необхідні для соціально-комунікативної взаємодії із засудженими. Ціннісні орієнтації офіцера кримінально-виконавчої служби, необхідні для належної соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.
3	Основні засоби та методи виправлення засуджених.	Комунікативні засоби, прийоми, методи виправлення засуджених. Комунікативний вплив у випадках порушення встановлених норм поведінки серед засуджених. Особистісні характеристики офіцера, необхідні для соціально-комунікативної взаємодії. Орієнтація на загальнолюдські цінності добра та справедливості, готовність до контактів з іншими людьми. Спрямованість на пізнання та встановлення істини.
4	Виховна робота із різними категоріями	Здатність встановлювати контакти та налагоджувати взаємодію з іншими людьми на

	засуджених.	підставі статутних вимог та ідеології співпраці. Механізми діалогічно-прагматичної правової взаємодії із засудженими. Правові норми комунікативній взаємодії правоохоронних відомств. Мовні засоби заохочення для різних груп засуджених. Правила екстремальної і конфліктної комунікації. Психотерапевтичний вплив під час професійного спілкування. Оптимістичний прогноз перспектив особистісних змін засудженого під час комунікації.
--	-------------	---

В.5. Окремі аспекти соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби, на які передбачено звернути увагу під час вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням»

№ теми	Назва теми	Додаткові питання, необхідні для формування соціально-комунікативної компетентності курсантів
Module № 1. Legislative and normative-stylistic bases of professional speech. Norms of English literary language		
1	English as an international language and the language of professional communication.	English language as a means of international communication. The influence of language on speakers' thinking, feelings and worldview. The role of the native language in the life of the ethnic group. Language as the basis of spiritual formation of an individual and the nation.
Module № 2. Communication as a tool of professional activity. Oral form of professional communication		
4	Communication as a tool of professional activity.	Peculiarities of professional communication of an officer of the State Criminal and Executive Service. Basic postulates and rules of professional communication. Communicative nature of penitentiary service specialist's work. Penitentiary service officer's communicative potential. Normative communicative interaction of penitentiary service specialists.
5	The concept of public speaking competence.	Social and communicative competence of an officer of the State Criminal and Executive Service. The most important components of social and communicative competence. The main ways of forming social and communicative competence of an officer of the State Criminal and Executive Service.
6	Forms of professional problems collective discussion.	Management communication of an officer of the State Criminal and Executive Service. Critical language mitigation tools. officer Officer's communication while conflicts. Reflective and active listening. Empathic listening. Constructive criticism. Characteristics of constructive criticism. Critical message model. Conditions for the use of constructive criticism. Evaluation words. Conditions that provoke a reaction from the

		prosecution.
	Module № 3. Written form of business speech and “Scientific communication as a component of professional activity”	
7	Culture of professional communication.	Business conversation, its functions. Options for starting a business conversation. Peculiarities of communication in the service team. Friendly attitude to the interlocutor as a basis of mutual understanding in conversation. Rules of professional communication. Compliment in professional communication. Unproductive models of business conversation.

В.6 Завдання з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для роботи в малих групах

Завдання 1.

Охарактеризуйте види соціально-комунікативної взаємодії у Державній кримінально-виконавчій службі. На основі аналізу комунікацій напишіть есе на тему «Проблеми управління комунікаціями у Державній кримінально-виконавчій службі».

Завдання 2.

Підготуйте виступ на тему: «Соціально-комунікативна компетентність офіцера Державної кримінально-виконавчої служби».

Завдання 3.

Визначте роль соціально-комунікативної взаємодії та її види у Державній кримінально-виконавчій службі.

Завдання 4.

Опишіть ситуацію, в якій найкращим стилем взаємодії із засудженими був би авторитарний. Коли офіцеру Державної кримінально-виконавчої служби треба вдаватися до ліберального стилю? Чи можна вважати демократичний стиль управління універсальним? Які недоліки він має?

Завдання 5.

Чи завжди можна виправдати амбіційність, конфліктність і підвищену емоційність офіцера Державної кримінально-виконавчої служби? Чому?

Завдання 6.

Запропонуйте заходи, що їх має вжити керівник колективу зі слабкою згуртованістю. Що Ви б зробили у цій ситуації?

Завдання 7.

Визначте фактори, які найчастіше викликають у Вас і Ваших товаришів стан надмірної емоційної напруженості.

Завдання 8.

Визначте контрзаходи щодо факторів, які викликають надмірну емоційну напруженість членів навчальної групи.

Ситуація 9.

Ви дізнались, що у Вашому підрозділі Вашого заступника звинувачують у недостойних вчинках. Що Ви зробите? Кого послухаєте?

Ситуація 10.

Один із членів Вашої групи позичив в іншого 2000 грн., потім через кілька місяців сказав, що вже віддав, але інша сторона це заперечує. Що Ви будете робити, якщо свідків цієї угоди не було?

В.7 Теми дискусій з навчальної дисципліни «Риторика»

1. Взаємодія із засудженими: гармонізація чи конфронтація.
2. Мовленнєве середовище в установах виконання покарань.
3. Чи потрібен діалог із засудженими?
4. Чи потрібно «прощати» за зло?
5. Любов до людини та неприйняття зла.
6. Взаємодія із засудженими: «мати» і «бути» чи «жити»?
7. Як протидіяти мовній агресії?
8. Чи потрібно відповідати хамством на хамство?
9. Чи можна ображати злочинця?
10. Чи можна перемогти зло?
11. Чи треба спілкуватись із людьми з людьми зі складним характером?
12. Чи можна подолати зло ввічливістю?

В.8 Приклади конкретних ситуацій для аналізу під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»

Завдання 1. Розмова із засудженим.

До Вас звернувся із проханням один із засуджених, який тільки прибув до колонії середнього рівня безпеки, щоб його зарахували в Раду активу колективу відділення, оскільки він має бажання швидше звільнитися, а тому згоден виконувати різні громадські доручення. З особової справи засудженого Ви дізналися, що до того як засуджений потрапив в установу, він вже декілька разів відбував покарання у вигляді позбавлення волі. Засуджено його було останній раз за розбій, пов'язаний із насильством. Цей злочин він скоїв в стані алкогольного сп'яніння.

Як Ви проведе бесіду із засудженим? Як Ви визначите причини звернення засудженого. Чи виявляє начальник відділення мотиви звернення засудженого? Чи враховує прагнення засудженого та його проблеми. Чи приймете Ви цю домовленість?

Завдання 2. Ознайомча бесіда із засудженим.

До відділення СПС колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання прибув засуджений. Вік – 34 роки, одружений, має сина 9 років. Освіта базова середня. За професією – водій. Засуджено за скоєння аварії у нетверезому стані. Має позовний лист на відшкодування збитків, завданих постраждалій стороні під час автомобільної аварії.

Визначте основні моменти, на які треба звернути увагу під час бесіди, що пов'язані із можливими проблемами в сім'ї, грошовими боргами, поведінкою, відносинами з іншими людьми. Складіть план для проведення ознайомчої бесіди із засудженим.

Завдання 3. Профілактична бесіда із засудженим.

У відділенні СПС колонії середнього рівня безпеки відбуває покарання засуджений Остапенко за розбійний напад та застосування насилля. Це вже друга судимість, пов'язана із позбавленням волі. Засудженому 32 роки, строк покарання – 8 років. У відділенні він перебуває півроку, і за цей час встиг зарекомендувати себе з негативного боку, як людина, яка недбало ставиться до виробничих завдань, оволодіння професією. Схильний до протидії адміністрації, підтримує відносини із іншими засудженими. Напередодні бесіди Остапенко нецензурно висловився на адресу члена Ради колективу засуджених відділення, погрожував йому розправою. За характером він імпульсивний, лікувався від алкоголю. З родичами стосунки практично не підтримує. До засудження ніде не працював.

Визначте основні моменти, на які треба звернути увагу під час бесіди. Складіть план для проведення профілактичної бесіди із засудженим Остапенком.

В.9 Приклади проблемних питань, використаних під час вивчення навчальної дисципліни «Професійна етика»

1. Поясніть, чому гуманізм не виключає, а навпаки, передбачає високий рівень вимогливості, суворість та справедливість? Чому гуманізм не можна ототожнювати з низькою вимогливістю, недозволеними зв'язками із засудженими або їхніми родичами, заграванням із засудженими, бажанням розташувати їх до себе за допомогою «злочинського жаргону» і тим більше через порушення закону?

2. Чи можна, на Вашу думку, діяти за принципом «мета виправдовує засоби», ігнорувати категоріями моральності, совісті, добра, справедливості й правди заради досягнення високої мети?

3. Чому офіцер кримінально-виконавчої служби повинен відповідати найвищим вимогам духовності, моральності й культури?

4. Чи згодні Ви зі словами С. Сливки, що юрист повинен усвідомлювати, що провина й страждання існують поряд, у цьому усвідомленні – суть юридичного милосердя?

5. Чи підтримуєте Ви думку про те, що без гуманістичного наповнення розвиток цивілізації негативно позначається на стані духовності людини, спричиняє правопорушенням?

6. Як Ви вважаєте, чи можна назвати територію виправної установи у філософському розумінні ареною боротьби світоглядів (суспільного й злочинного)?

7. Як можна, на Вашу думку, подолати протиріччя між загальнолюдськими цінностями, ідеалами й злочинними установками? Як можна, на Вашу думку, протистояти деструктивному впливу середовища?

8. Що означає для засуджених мати внутрішній духовний стержень, розуміння свого місця у світі й уміння долати життєві труднощі?

9. Чи погоджуєтесь Ви з позицією правознавця І. Анденеса про те, що «думка про те, що покарання має за мету пристосувати злочинця до суспільства, є, безумовно, однією з найбільш фантастичних, які можна знайти у схоластичній юриспруденції». Яку відповідь на це питання надає КВК України?

10. Керівник Американської пенітенціарної асоціації Е. Травізоне зазначає: «В'язниця належить суспільству, як і суспільство – в'язниці. Виправлення злочинців – обов'язок усієї громадськості, а не тільки пенітенціарної системи. Ця нова філософська концепція закликає тих, хто її не приймає, до її прийняття...». Як Ви розумієте цей вислів? Які чинники впливають на кримінально-виконавчу політику?

В.10 Теми проєктів з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»

1. Специфіка соціально-професійної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби.
2. Основні вимоги до фахової комунікації. Спілкування офіцера кримінально-виконавчої служби.
3. Комунікативний кодекс офіцера кримінально-виконавчої служби.
4. Комунікативний потенціал офіцера кримінально-виконавчої служби.
5. Нормативно-правові вимоги до комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби.
6. Міжособистісна комунікація офіцера кримінально-виконавчої служби.
7. Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
8. Конфліктне спілкування офіцера кримінально-виконавчої служби із засудженими.
9. Особливості використання конструктивного критичного висловлювання офіцера кримінально-виконавчої служби.
10. Конструктивна критика під час соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.
11. Умови застосування конструктивної критики під час соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.
12. Оціночні слова та реакцію звинувачення під час соціально-комунікативної взаємодії із засудженими.

В.11 Приклади дослідницьких завдань для відпрацювання навичок соціально-комунікативної взаємодії (з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»)

1. Професійна комунікація офіцера кримінально-виконавчої служби.
2. Основні постулати і правила фахового спілкування.
3. Комунікативний характер праці фахівця кримінально-виконавчої служби.
4. Комунікативний потенціал офіцера кримінально-виконавчої служби.
5. Нормативна комунікативна взаємодія фахівців пенітенціарної служби.
6. Соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби.
7. Основні шляхи формування соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби.
8. Управлінська комунікація офіцера кримінально-виконавчої служби.
9. Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень.
10. Конфліктне спілкування офіцера у службовому колективі. Рефлексивне та активне слухання.
11. Конструктивне критичне висловлювання.
12. Характеристики конструктивної критики.
13. Моделі критичного повідомлення.
14. Умови застосування конструктивної критики.
15. Ділова бесіда, її функції.
16. Особливості спілкування у службовому колективі.
17. Приязне ставлення до співрозмовника як основа взаєморозуміння у бесіді.
18. Правила фахового спілкування.
19. Комплімент у професійній комунікації.
20. Непродуктивні моделі ділової бесіди.

**В.12 Приклади дослідницьких завдань для відпрацювання навичок
(з навчальної дисципліни «Риторика»)**

1. Закони загальної сучасної риторики.
2. Закон гармонізуючого діалогу.
3. Риторика і сучасне мовленнєве середовище.
4. Діалог у сучасному житті.
5. Жанри діалогічного красномовства.
6. Мовленнєва подія та умови її гармонізації.
7. Складові мовленнєвої події та вимоги до поведінки мовця.
8. Сутність принципу Кооперації та його правила.
9. Найважливіші вимоги принципу Етикетності.
10. Основні комунікативні стратегії.
11. Основні постулати ставлення до партнера.
12. Звертання до співрозмовника.
13. Умови ефективності розмови.
14. Техніки підтримання зацікавлення слухачів.
15. Комунікативність як найважливіша властивість ефективного мовлення та шляхи її розвитку.
16. Комунікативні установки оратора: «мати» і «бути» чи «жити».
17. Мовна агресія та її особливості.
18. Основні види мовної агресії.
19. Причини та наслідки мовної агресії, шляхи протидії.
20. Девіації у спілкуванні.
21. Деструктивне спілкування.
22. Спілкування з людьми зі складним характером.
23. Конструктивні та неконструктивні критичні висловлювання.
24. Особливості конструктивної критики.
25. Побудова критичного повідомлення.
26. Правила безконфліктного спілкування.

В.13 Приклади дослідницьких завдань для відпрацювання навичок (з навчальної дисципліни «Професійна етика»)

1. Моральні установки та їх вплив на спілкування.
2. «Мати» і «бути» у професійній комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби.
3. Етичні аспекти професійного спілкування офіцерів кримінально-виконавчої служби з громадянами.
4. Основні етичні норми соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
5. Етичні засади професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
6. Етичні норми як система дозволів і заборон у діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби.
7. Особливості соціально-комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби в етичному аспекті.
8. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з ув'язненими.
9. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з колегами.
10. Вимоги професійної етики під час соціально-комунікативної взаємодії з представниками громадськості/журналістами.
11. Основні етичні правила соціально-комунікативної взаємодії офіцера кримінально-виконавчої служби.
12. Основні правила мовного етикету офіцера кримінально-виконавчої служби.
13. Девіації у професійній комунікації. Причини та наслідки мовної агресії.

**В.14 Приклади дослідницьких завдань для відпрацювання навичок
(з навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка»)**

1. Пенітенціарна педагогіка про вину і покарання.
2. «Педагогіка співробітництва».
3. Соціальний інтелект офіцера кримінально-виконавчої служби.
4. Комунікативні способи впливу на засуджених.
5. Складові соціально-комунікативної компетентності офіцера кримінально-виконавчої служби.
6. Ціннісні орієнтації офіцера кримінально-виконавчої служби.
7. Комунікативний вплив у випадках порушення норм поведінки серед засуджених.
8. Особистісні характеристики офіцера, необхідні для соціально-комунікативної взаємодії.
9. Здатність встановлювати контакти та налагоджувати взаємодію з іншими людьми на підставі статутних вимог та ідеології співпраці.
10. Механізми діалогічно-прагматичної правової взаємодії із засудженими.
11. Правові норми комунікативній взаємодії правоохоронних відомств.
12. Мовні засоби заохочення для різних груп засуджених.
13. Правила екстремальної і конфліктної комунікації.
14. Психотерапевтичний вплив під час професійного спілкування.
15. Оптимістичний прогноз перспектив особистісних змін засудженого під час комунікації.

ДОДАТОК Д

Тест «Чи вмієте Ви слухати?»

Інструкція. Уважно прочитайте висловлювання та оцініть за 10-бальною шкалою, наскільки описана дія або реакція характерні саме для Вас (Майже завжди – 1, ніколи – 10).

1. Чи намагаєтеся Ви негайно припинити бесіду, коли тема чи співрозмовник Вас не цікавлять?

2. Чи дратують Вас манери Вашого співрозмовника?

3. Чи може неправильне висловлювання співрозмовника викликати у Вас роздратування або навіть грубість?

4. Чи уникаєте Ви розпочинати бесіду з малознайомими вам людьми?

5. Ви перебиваєте співрозмовника на пів слові?

6. Чи робите Ви вигляд, що слухаєте співрозмовника, а самі в цей час думаєте про щось інше?

7. Чи змінюєте Ви тон, вираз обличчя залежно від того, хто є Вашим співрозмовником?

8. Чи змінюєте Ви тему розмови, якщо співрозмовник порушив неприємне для Вас питання?

9. Чи виправляєте Ви співрозмовника, якщо він допускається помилок у мовленні?

10. Чи використовуєте Ви зарозумілий тон щодо співрозмовника?

Опрацювання результатів.

менше 40 балів – Вам необхідно вдосконалювати навички слухання, так як Ви втрачаєте багато важливого для себе. Через це можуть виникати конфлікти;

41–55 балів – Ви «нормальний» слухач середнього рівня. Якщо будете працювати над собою, зможете багато чого досягти;

56–65 балів – Ваші здібності до слухання вище за середній рівень. Продовжуйте вдосконалюватися;

понад 66 балів – Ви чудовий слухач і, відповідно, Вас дуже цінують інші люди. У вас є основа для успіху в будь-яких розмовах.

ДОДАТОК Е

Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності

(В. Бойко)

Призначення. Методика дозволяє визначити форми агресивності, потреба в ній, ступінь агресивного зараження, здатність до гальмування, способи перемикання агресивності.

Інструкція. У бланку для відповідей поряд з номером судження проставте свої відповіді «так» чи «ні».

Опитувальник

1. Часом я несподівано «вибухаю» злістю, гнівом.
2. Якщо я бачу, що моє роздратування або злість передається іншим, то зазвичай тут ж беру себе в руки.
3. Щоб позбутися злості, я придумав собі особливий ритуал: періодично б'ю подушку, боксую в стінку, бігаю навколо будинку і т. п.
4. На роботі зазвичай стримуюся, а вдома буваю невитриманим.
5. Інколи я розумію, що викликаю в інших злість, роздратування, але мені важко змінити свою поведінку або я не хочу цього робити.
6. Якщо мені хамлять, я, як правило, стримуюся від різкості.
7. Іноді я чесно признаюсь собі: я погана людина.
8. Як тільки я починаю гніватися, як я домагаюся свого від інших.
9. Нерідко мене втягують в якесь протиборче угруповання.
10. Час від часу мене немов тягне посваритися з ким-небудь.
11. Я часто розплачуюсь за свою різкість або грубість.
12. Часто яка-небудь дрібниця виводить мене з себе.
13. Розізлившись, я можу вдарити кого-небудь (дитину, партнера і т. П.).
14. Відчуваючи прилив злості, я можу розрядитися на неживих предметах (б'ю кулаком по столу, що-небудь ламаю, б'ю посуд).
15. Я дозволяю собі злість або гнів там, де мене ніхто не знає.

16. Я думаю, що мій характер – не подарунок.
17. Якщо хтось із колег погано відгукнеться про мене, я висловлю йому все, що думаю про нього.
18. Бувають хвилини, коли я ненавиджу або зневажаю себе.
19. Щоб змусити себе зробити щось складне, мені інколи треба себе гарненько розлютити.
20. Бувало так, що я ставав членом нехорошої компанії (угруповання).
21. Зазвичай, коли я посварився з ким-небудь, мені стає легше.
22. Деякі люди ображені на мене за мою різкість або злобу.
23. Коли я дуже втомлююся, то легко можу розлютитися, вийти з себе.
24. Моя злість зазвичай швидко проходить, якщо той, хто її викликав, вибачається або визнає свою неправоту.
25. Мені вдається гасити роздратування та інші напружені стани під час активного відпочинку – спорту, туризму, на культурних заходах.
26. Буває, що я з'ясовую відносини з продавцем на підвищених тонах.
27. У мене гострий язик – палець мені в рот не клади.
28. Я зазвичай легко «заводжуся», коли стикаюся з грубістю, агресивністю або злістю інших.
29. Багато чого з того поганого, що трапилося зі мною в житті, я напевно заслужив.
30. Злість найчастіше допомагає мені в житті.
31. Я часто лаюся в чергах.
32. Інколи мені кажуть, що я злюся, але я цього не помічаю.
33. Злість явно шкодить моєму здоров'ю.
34. Інколи я починаю злитися ні з того ні з сього.
35. Якщо я гніваюся, то найчастіше відходжу майже миттєво.
36. Щоб заспокоїти нервову систему, я часто спеціально починаю займатися якоюсь справою (читання, телевізор, господарські турботи, професійна робота).
37. У транспорті або магазині я буваю агресивніший, ніж на роботі.

38. Я людина різка або дуже категорична.
39. Якщо будь-хто буде зло жартує на мою адресу, я швидше за все поставлю його на місце.
40. Я часто злюся на себе за будь-якого приводу.
41. У спілкуванні вдома я часто спеціально надаю своєму обличчю суворого вигляду.
42. Якщо б знадобилося піти на барикади, я б пішов.
43. Зазвичай моя злість дає мені імпульс активності.
44. Буває, я декілька днів переживаю наслідки того, що не зміг стриматися від злості.
45. Бувають моменти, коли мені здається, що я всіх ненавиджу.
46. Коли я відчуваю злість або агресію, то часто йду кудись, щоб нікого не бачити і не чути.
47. Я часто заспокоюю себе тим, що зриваю злість на речах кривдника.
48. Інколи в транспортній штовханині або в черзі я буваю настільки агресивний, що потім переживаю через це.
49. Я часто буваю незговірливим, впертим, неслухняним.
50. Я легко знаходжу контакт з людьми, які провокують грубість або злість
51. Якщо Бог коли-небудь покарає мене за мої гріхи, то це буде заслужено.
52. Щоб вплинути на інших, я часто лише зображую гнів або злість, але глибоко не переймаюся, не відчуваю цих станів.
53. Я б взяв участь в стихійному мітингу протесту, щоб відстоювати разом зі усіма свої інтереси.
54. Після спалаху роздратування, злості я зазвичай добре почуваю себе деякий час,
55. Моя дратівливість негативно позначалася на відносинах з близькими або друзями.

Опрацювання даних

Опитувальник дозволяє вивести «індекс агресії» з урахуванням 11 параметрів, кожен з яких оцінюють окремо в інтервалі від нуля до 5 балів. За кожну відповідь, відповідну ключу, нараховують один бал; чим вище оцінка, тим більше проявляється вимірюваний показник агресивності,

Спонтанність агресії: +1, +12, +23, +34, +45;

Нездатність гальмувати агресію: -2, +13, -24, -35, -46;

Невміння перемикати агресію на діяльність або неживі об'єкти: -3, -14, -25, -36, -47;

Анонімна агресія: +4, +15, +26, +37, +48;

Провокація агресії в інших: +5, +16, +27, +38, +49;

Схильність до відображеної агресії: -6, +17, +28, +39, -50;

Аутоагресія: +7, +18, +29, +40, +51;

Ритуалізація агресії: +8, +19, +30, +41, +52;

Схильність заражатися агресією натовпу: +9, +20, +31, +42, +53;

Задоволення від агресії: +10, +21, +32, +43, +54;

Розплата за агресію: +11, +22, +33, +44, +55,

Інтерпретація даних

Дуже низький рівень агресії (від 0 до 8 балів) зазвичай свідчить про нещирість відповідей респондента, про його прагнення відповідати соціальній нормі. Такі показники є у людей зі зниженою самокритичністю і завищеними домаганнями.

Невисокий рівень агресії (9–20 балів) є у більшості опитуваних. Він зазвичай зумовлений спонтанною агресією і пов'язаний з невмінням перемикати агресію на діяльність і неживі об'єкти (в цьому, можливо, немає необхідності).

Середній рівень агресії (21–30 балів) зазвичай виражається в спонтанності, деякій анонімності і слабкій здатності до гальмування.

Підвищений рівень агресії (від 31 до 40 балів). До атрибутів, характерних для її середнього рівня, зазвичай додаються показники розплати, провокації.

Дуже високий рівень агресії (41 і більше балів) пов'язаний з отриманням задоволення від агресії, перейняті агресії натовпу, провокуванням агресії в інших.

ДОДАТОК Ж

**Витяги з освітньо-професійних програм підготовки здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальностями «Право»,
«Правоохоронна діяльність», «Психологія»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ПЕНІТЕНЦІАРНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Академії Державної
пенітенціарної служби,
доктор педагогічних наук, професор,
полковник внутрішньої служби

_____ Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ
«22» _____ 04 _____ 2016 року

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«ПРАВО»
підготовки фахівців на першому
(бакалаврському) рівні вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»

Схвалено вченою радою
Академії Державної пенітенціарної служби
«5» лютого 2016 року, протокол № «3»

Освітньо-професійна програма підготовки
фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»

Обсяг програми – 240 кредитів ЄКТС.

Нормативний термін навчання - 4 роки

1. Мета програми

Формування у здобувачів вищої освіти компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту основних правових інститутів, механізмів застосування права та правового регулювання різних сфер суспільних відносин. Надати здобувачам освіти в галузі права з широким доступом до працевлаштування в структурах Державної кримінально-виконавчої служби та інших державних і приватних установах. Підготувати здобувачів вищої освіти до самостійної професійної правничої діяльності.

Освітньо-професійна програма (ОПП) є нормативним документом академії, в якому:

1) визначаються:

- обов'язковий (нормативний) зміст навчання, встановлюються вимоги до змісту, обсягу та професійної підготовки бакалаврів зі спеціальності 081 «Право»;
- форми атестації здобувачів вищої освіти, її система та порядок проведення;

2) відображаються:

- цілі освітньої та професійної підготовки бакалаврів зі спеціальності 081 «Право»
- зміст освіти у вигляді основних результатів навчання, загальних й професійних компетентностей;
- порядок забезпечення розробки навчального плану, програм навчальних дисциплін і практик.

Цілями освітньої програми є формування у здобувачів вищої освіти компетентностей необхідних для розуміння сутності і змісту інститутів

права, особливостей правового регулювання суспільних відносин, застосування на практиці норм права. Цілі програми передбачають формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері права з розумінням природи і змісту його основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин. Майбутні фахівці мають здобути знання, вміння та навички необхідні для успішної роботи в системі Державної кримінально-виконавчої служби України, а також інших державних і приватних установах. Спеціалісти, що здобули вищу освіту на першому (бакалаврському) рівні зі спеціальності 081 «Право» мають характеризуватись здатністю до критичного мислення, самостійністю та творчим підходом до вирішення проблем, активною громадянською позицією, національною свідомістю, прихильністю до ідей гуманізму, законності, толерантності та громадянської злагоди.

Таблиця 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти	Бакалавр
Галузь знань	08 – Право
Спеціальність	081 – Право
Обмеження щодо форм навчання	Відсутні
Освітня кваліфікація	Бакалавр права
Професійна кваліфікація	Не надається
Кваліфікація в дипломі	Ступінь вищої освіти – Бакалавр Спеціальність – 081 «Право» Освітня програма – «Право»
Опис предметної області	Об'єкт вивчення: право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на правових доктринах, цінностях і принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини. Цілі навчання: формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері права з розумінням природи і змісту його основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин. Теоретичний зміст предметної області складають знання про: основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; правові цінності, принципи, а також природа і зміст правових інститутів, етичні стандарти правничої професії.

	<p>Методи, методики та технології: загальнонаукові і спеціальні методи пізнання правових явищ; методики правової оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікації правової проблеми та її вирішення на основі принципів права; інформаційно- комунікаційні технології.</p> <p>Інструменти та обладнання: сучасне інформаційно- комунікаційне обладнання, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в правовій діяльності.</p>
Академічні права випускників	Продовжити навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.

2. Вимоги до рівня осіб, які можуть розпочати навчання за програмою, і вимоги до професійного відбору вступників

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в Академії Державної пенітенціарної служби на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за кошти державного або місцевого бюджету.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Курсантами (студентами) Академії Державної пенітенціарної служби для здобуття вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні можуть стати особи за умови наявності в них повної загальної середньої освіти або освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст (освітньо-професійного рівня «молодший бакалавр»). Абітурієнти повинні мати атестат про середню освіту або диплом відповідного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-професійного) рівня встановленого зразка.

3. Результати навчання (компетентності, якими має володіти здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 «Право»

У даній ОПП застосовуються такі скорочення назв циклів підготовки (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Шифри та назви циклів підготовки

Шифр	Назва циклу підготовки
ЦЗП	Цикл загальної підготовки
ЦПП	Цикл професійної підготовки

Таблиця 3

Назви і шифри видів компетентностей

Назва виду компетентностей	Шифр виду компетентності
Інтегральна	ІК
Загальні	ЗК
Спеціальні (фахові, предметні) компетенції	СК

Перелік компетентностей та результатів навчання випускника

Таблиця 4.1.

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні компетентності	<p>ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.</p> <p>ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою.</p> <p>ЗК6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.</p> <p>ЗК9. Здатність працювати в команді.</p> <p>ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).</p> <p>ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.</p> <p>ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.</p> <p>ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.</p> <p>ЗК15. Прагнення до збереження навколишнього середовища.</p>

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	<p>СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.</p> <p>СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.</p> <p>СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.</p> <p>СК4. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.</p> <p>СК5. Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.</p> <p>СК6. Знання і розуміння основ права Європейського Союзу.</p> <p>СК7. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.</p> <p>СК8. Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.</p> <p>СК9. Знання і розуміння основ правового регулювання обігу публічних грошових коштів.</p> <p>СК10. Знання і розуміння соціальної природи трудових відносин та їх правового регулювання.</p> <p>СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.</p> <p>СК12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.</p> <p>СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.</p> <p>СК14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.</p> <p>СК15. Здатність до самостійної підготовки проєктів актів правозастосування.</p> <p>СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.</p>
--	--

Таблиця 4.2.

Результати навчання

Соціально-гуманітарна ерудованість	1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.
	2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.
	3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
	4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.
	5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.
	6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.
Дослідницькі навички	7. Скласти та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.
	8. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.
	9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.
Комунікація	10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.
	11. Володіти базовими навичками риторики.
	12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.
	13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.
Професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій	14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.
	15. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.
	16. Демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності.
	17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.
Праворозуміння	18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.
	19. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.
	20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.
Правозастосування	21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти формувати обґрунтовані правові висновки.
	22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.
	23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

4. Перелік навчальних дисциплін загальної та професійної підготовки

Дана ОПП передбачає наступні цикли дисциплін: цикл загальної підготовки та цикл спеціальної підготовки.

В таблицях 5 та 6 наданий розподіл змісту ОПП з урахуванням навчального часу та кількості кредитів ЄКТС за циклами загальної та професійної підготовки.

Таблиця 5
Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклом загальної підготовки

Термін навчання 4 роки		
<i>Назва циклу та його шифр</i>		<i>Академічні години/кредити ЄКТС</i>
Цикл загальної підготовки	ЦЗП	1710/57
Загальна кількість за циклом		1710/57

Таблиця 6
Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклом професійної підготовки

Термін навчання 4 роки		
<i>Назва циклу та його шифр</i>		<i>Академічні години/кредити ЄКТС</i>
Цикл професійної підготовки	ЦПП	5430/181
Загальна кількість за циклом		5430/181

Далі в таблиці 7 надано нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання.

Таблиця 7
Перелік
(навчальних дисциплін, практик, атестації, розподіл навчального часу, перелік сформованих компетентностей та очікуваних результатів навчання)

Навчальні цикли та передбачувані результати їх засвоєння	Перелік дисциплін	Загальна кількість годин	Кредитів ЄКТС	Шифри сформованих компетенцій	Шифри результату навчання
Цикл загальної підготовки	Історія України	90	3	ЗК 1, ЗК 11, СК 2	РН 2, РН 5
	Філософія	120	4	ЗК 1, ЗК 7, ЗК 8, ЗК 12, СК 1, СК 13	РН 1, РН 3, РН 4, РН 12
	Історія української культури	90	3	ЗК 13, ЗК 14, СК 2	РН 8, РН 10
	Іноземна мова за професійним спрямуванням	240	8	ЗК 5	РН 8, РН 10
	Українська мова (за професійним спрямуванням)	120	4	ЗК 4, СК 15	РН 8, РН 10, РН 11
	Політологія	90	3	ЗК 11, СК 3	РН 2, РН 4,

					PH 6
	Інформатика	120	4	ЗК 6	PH 15, PH 16, PH 17
	Безпека життєдіяльності	90	3	ЗК 15, СК 3	PH 4
	Основи охорони праці	90	3	ЗК 9, ЗК 11, ЗК 13, СК 10	PH 5
	Основи психології	90	3	ЗК 2, ЗК 8, ЗК 12, СК 3	PH 4, PH 13
	Основи педагогіки	90	3	ЗК 7, ЗК 9, СК 3	PH 11 PH 12
	Соціологія	90	3	ЗК 11, ЗК 13, ЗК 14, СК 3	PH 13
	Економічна теорія	120	4	ЗК 1, ЗК 11, СК 9	PH 14
	Релігієзнавство	90	3	КЗК 13, ЗК 14, СК 3, СК 4	PH 2, PH 13
	Культурологія				
	Логіка	90	3	ЗК 1, ЗК 2, ЗК 8, СК 12, СК 13, СК 16	PH 5, PH 6
	Конфліктологія				
	Етика юриста	90	3	ЗК 10, СК 14	PH 4, PH 11
	Професійна етика				
	Загальна кількість годин та кредитів за циклом	1710	57		
Цикл професійної підготовки	Теорія держави та права	240	8	ЗК 3, ЗК 13, СК 1, СК 11, СК 12, СК 13	PH 18, PH 19, PH 20
	Історія держави та права України	150	5	ЗК 3, ЗК 11, ЗК 13, СК 2,	PH 18
	Історія держави та права зарубіжних країн	150	5	ЗК 3, ЗК 13, СК 2	PH 19
	Конституційне право зарубіжних країн	150	5	ЗК 11, ЗК 13, СК 4, СК 5, СК 6, СК 7,	PH 20
	Конституційне право України	150	5	ЗК 11, СК 7	PH 19, PH 21
	Цивільне право та сімейне право	300	10	ЗК 12, СК 7	PH 19, PH 23
	Кримінальне право	240	8	ЗК 3, СК 7, СК 8	PH 18, PH 19, PH 21
	Римське право	120	4	ЗК 13, СК 2, СК 11	PH 4
	Господарське право	90	3	ЗК 3, ЗК 11, СК 7, СК 8	PH 19, PH 21
	Адміністративне право та процес	180	6	ЗК 11, СК 7, СК 8	PH 22, PH 23
	Фінансове право	90	3	ЗК 11, ЗК 13, СК 7, СК 8, СК 9	PH 19, PH 21
	Екологічне право	90	3	ЗК 15, СК 7, СК 8	PH 19, PH 21
	Міжнародне право	90	3	ЗК 3, СК 5,	PH 2, PH

				СК 6	19, РН 21
	Трудове право	150	5	ЗК 11, СК 10	РН 19, РН 21
	Криміналістика	150	5	ЗК 6, ЗК 2, СК 13	РН 14, РН 16
	Кримінальний процес	150	5	ЗК 3, ЗК 9, СК 7, СК 8	РН 21, РН 22
	Цивільний процес	90	3	ЗК 11, СК 7, СК 8	РН 21, РН 22
	Кримінально-виконавче право	240	8	ЗК 3, СК 7, СК 8	РН 19, РН 22
	Кримінологія	150	5	ЗК 3, СК 11, СК 12, СК 13	РН 19, РН 20
	Судова медицина та психіатрія	90	3	ЗК 1, ЗК 8, СК 3	РН 8, РН 9
	Основи наукових досліджень	90	3	ЗК 1, ЗК 7, СК 16	РН 7, РН 8, РН 9
	Основи загального та спеціального діловодства	90	3	ЗК 4, СК 15, СК 16	РН 7, РН 11, РН 14
	Судові та правоохоронні органи України	120	4	ЗК 11, СК 7, СК 8	РН 18
6 кредитів; 180 год.	Оперативно-розшукова діяльність К.	150	5	ЗК 3, ЗК 6, СК 13	РН 14, РН 15, РН 17
	Режим таємності К.	30	1	ЗК 6, СК 8, СК 13, СК 14	РН 5, РН 14
	Податкове право	90	3	ЗК3, ЗК 11, СК 9	РН 18, РН 23
	Право соціального забезпечення	90	3	ЗК 3, ЗК 12, СК 4, СК 9	РН 18, РН 23
7 кредитів; 210 год.	Тактико-спеціальна підготовка К.	210	7	ЗК 3, ЗК 6, СК 13	РН 3, РН 9, РН 14, РН 17
	Соціальна психологія	120	4	ЗК 13, СК 3	РН 4, РН 12
	Правова статистика	90	3	ЗК 6, СК 16	РН 14
9 кредитів; 270 год.	Військова та бойова підготовка К.	270	9	ЗК 2, ЗК 3	РН 2, РН 12, РН 17
	Аграрне право	90	3	ЗК 15, СК 7, СК 8	РН 18, РН 21
	Прокуратура та адвокатура України	90	3	ЗК 11, СК 7, СК 8	РН 18, РН 21, РН 22
	Земельне право	90	3	ЗК 15, СК 7, СК 8	РН 18, РН 21
7 кредитів; 210 год.	Пенітенціарна психологія К.	210	7	ЗК 8, СК 14	РН 4, РН 12
	Соціальна педагогіка	120	4	ЗК 10, СК 3	РН 11, РН 12
	Страховання	90	3	ЗК 13, СК 14	РН 18, РН 21
	Економіка та управління підприємствами УВП К	90	3	ЗК 2, СК 9	РН 5, РН 14

	Національна економіка С			ЗК 11, СК 9	
	Організація та охорона праці засуджених К	90	3	ЗК 11, СК 10	PH 17, PH 21
	Нотаріат України С			ЗК 13, СК 7, СК 8, СК 14	PH 18, PH 21
	Пенітенціарна педагогіка К	150	5	ЗК 10, СК 3	PH 11, PH 12
	Житлове право С			ЗК 11, СК 7, СК 8	PH 18, PH 21
	Теорія пробації К	90	3	ЗК 10, СК 14	PH 18
	Адміністративна відповідальність С			ЗК 3, СК 7, СК 8	PH 18, PH 23
	Історія пенітенціарної системи К	90	3	ЗК 13, СК 2	PH 19
	Судоустрій України С			ЗК 11, СК 7, СК 8	PH 18
	Теорія пенітенціарії та міжнародні стандарти поводження з ув'язненими К	120	4	ЗК 12, СК 4, СК 6	PH 2, PH 19
	Виконавче провадження С			ЗК 3, СК 7, СК 8	PH 21, PH 22
	Ознайомча практика	90	3	ЗК 2, ЗК 3, СК 8, СК 13	PH 21, PH 22, PH 23
	Навчальна практика	180	6	ЗК 2, ЗК 3, СК 8, СК 13	PH 21, PH 22, PH 23
	Стажування на посаді (Виробнича практика)	300	10	ЗК 2, ЗК 3, СК 8, СК 13	PH 21, PH 22, PH 23
	Загальна кількість годин та кредитів за циклом	5430	181		
Атестація здобувачів вищої освіти	Кримінальне право	30	1	ЗК 3, СК 7, СК 8	PH 18, PH 19, PH 21
	Теорія держави та права	30	1	ЗК 3, ЗК 13, СК 1, СК 11, СК 12, СК 13	PH 18, PH 19, PH 20
	Загальна кількість годин за атестацію здобувачів вищої освіти	60	2		
		7200	240		

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Академії Державної
пенітенціарної служби, доктор
педагогічних наук, доцент
полковник внутрішньої служби
О.М. Тогочинський
«б» лютого 2018 року

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«Правоохоронна діяльність»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»
галузі знань 26 «Цивільна безпека»

Схвалено вченою радою Академії
Державної пенітенціарної служби
«б» березня 2018 року, протокол № 4

Освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність»

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»
галузі знань 26 «Цивільна безпека»

Обсяг програми - 240 кредитів ЄКТС.

Нормативний термін навчання - 4 роки

1. Мета програми

Освітньо-професійна програма (ОПП) є нормативним документом Академії, в якому:

1) визначаються:

- обов'язковий (нормативний) зміст навчання, встановлюються вимоги до змісту, обсягу та професійної підготовки бакалаврів зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»;
- форми атестації здобувачів вищої освіти, її система та порядок проведення;

2) відображаються:

- цілі освітньої та професійної підготовки бакалаврів зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»;
- зміст освіти у вигляді основних результатів навчання, загальних й професійних компетентностей;
- порядок забезпечення розробки навчального плану, програм навчальних дисциплін і практик.

2. Вимоги до рівня осіб, які можуть розпочати навчання за програмою, і вимоги до професійного відбору вступників

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в Академії Державної пенітенціарної служби на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за кошти державного.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Курсантами та слухачами Академії Державної пенітенціарної служби для здобуття вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні можуть стати особи за умови наявності в них повної загальної середньої освіти. Абітурієнти повинні мати атестат про повну загальну середню освіту встановленого зразка.

3. Результати навчання (компетентності, якими має володіти здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»

У даній ОПП застосовуються такі скорочення назв циклів підготовки (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Шифри та назви циклів підготовки

Шифр	Назва циклу підготовки
ЦЗП	Цикл загальної підготовки
ЦПП	Цикл професійної підготовки

Назви та шифри результатів навчання та сформованих компетентностей за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» наведені в таблицях 2 та 3.

Таблиця 2

Назви і шифри результатів навчання

Назва	Шифр	Опис результату навчання	Примітки
Загальні вміння та навички	ЗВН	Вміння та навички планування, організації, здійснення різних видів діяльності (загальножиттєвої, комунікативної, професійної, саморозвитку), тощо	
Знання з предметної області	ЗПО	Опанування знань з різних галузей права, вміння враховувати їх під час розроблення, удосконалення нормативно-правових актів. Формування цілісного уявлення про процеси і явища,	

		що відбуваються у суспільстві. Розуміння можливостей сучасних наукових методів пізнання і володіння ними на рівні, необхідному для вирішення завдань, які виникають під час виконання професійних функцій.	
Практичні вміння та навички	ПВН	Вміння використовувати знання для здійснення практичної професійної та правозастосовчої діяльності. Спроможність визначити мету і сформулювати завдання, пов'язані з реалізацією професійних функцій. Вміння використовувати знання для вирішення конкретних поставлених завдань. Вміння організувати співпрацю з фахівцями з інших галузей знань.	
Когнітивні вміння та навички	КВН	Розвиненість навичок аналітико-синтетичної діяльності, узагальнення та інтерпретації даних, контролю та оцінки, критичного осмислення наукових принципів, тверджень, методів тощо	

Таблиця 3

Назви і шифри видів компетентностей

Назва виду компетентностей		Шифр виду компетентності
Загальні	Загально-культурні	КЗК
	Загально-наукові	КЗН
Професійні	Загально-професійні	КЗП
	Спеціалізовано-професійні	КСП

Перелік компетентностей та результатів навчання випускників Академії Державної пенітенціарної служби (далі - Академії), що формуються під час навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», наведений у таблиці 4.

Таблиця 4

Перелік компетентностей випускників Академії, що вимагаються, та результатів навчання, що формуються під час навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»

Перелік компетентностей	Шифр компетентностей	Результати навчання	Шифр результату навчання
Усвідомлення соціальної значущості своєї майбутньої професії, нетерпимості до корупційної поведінки, поважливого ставлення до права й закону	КЗК.01	Розуміє соціальну значущість професії юриста, не допускає вчинення правопорушень у соціальному житті та практичній діяльності	КЗК.01.ЗВН.01
Здатність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень	КЗК.02	Використовує набуті нові знання та навички у практичній діяльності	КЗК.02.ПВН.02
Здатність вільно користуватися українською та іноземними мовами як засобом ділового спілкування	КЗК.03	Веде діловодство та спілкується державною мовою. Веде ділову переписку та спілкується на довільному рівні визначеними іноземними мовами	КЗК.03.ПВН.03
Наявність базових знань про основи філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки й права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності	КЗН.04	Розпізнає в різних політичних, культурних, економічних явищах та подіях складові компоненти, що несуть в собі позитивні та негативні наслідки шляхом їх аналізу у рамках загально визначених філософських концепцій розвитку суспільства з урахуванням сучасних психологічних і педагогічних концепцій особистості	КЗН.04.ЗВН.04
Наявність базових знань в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; володіння навичками використання програмних засобів і навичок роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси	КЗН.05	Застосовує інформаційно-комунікаційні системи, володіє новітніми технологічними методиками збору та обробки інформації, її аналізу. Вміє створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси	КЗН.05.КВН.05

Володіння базовими знаннями фундаментальних наук в обсязі, необхідному для засвоєння загально-професійних дисциплін	КЗН.06	Практично застосовує знання фундаментальних наук для виконання посадових обов'язків	КЗН.06.ЗПО.06
Здатність кваліфікованого проведення наукових досліджень в галузі права	КЗН.07	Вміє виявляти нові або уточнювати відомі раніше, проте недостатньо досліджені, факти і закономірності в галузі права	КЗН.07.КВН.07
Здатність розробляти нормативні правові акти	КЗП.08	Володіє юридичною технікою, термінологією. Вміє критично аналізувати чинне законодавство і готувати обґрунтовані пропозиції щодо його удосконалення	КЗП.08.ПВН.08
Здатність кваліфіковано застосовувати нормативні правові акти у конкретних сферах юридичної діяльності, реалізовувати норми матеріального й процесуального права у професійній діяльності	КЗП.09	Вміє кваліфіковано застосовувати норми матеріального та процесуального права у точній відповідності із законодавством у процесі виконання посадових обов'язків	КЗП.09.ПВН.09
Готовність до виконання посадових обов'язків, пов'язаних із реалізацією єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а також забезпечення правопорядку, безпеки особистості, суспільства та держави	КЗП.10	Знає і суворо дотримується вимог чинного законодавства у сфері виконання кримінальних покарань при виконанні посадових обов'язків	КЗП.10.ЗПО.10.ПВН.11.
Здатність брати участь у проведенні юридичної експертизи проектів нормативно-правових актів, здатність давати юридичні консультації, надавати юридичні висновки у конкретних сферах професійної діяльності юриста	КЗП.11	Знає зміст категорійно-понятійного апарату сучасної юриспруденції, сутність окремих державно-правових явищ, основних закономірностей їх виникнення, розвитку та функціонування. Використовує знання у конкретних сферах професійної діяльності.	КЗП.11.ЗПО.12
		Критично аналізує норми чинного законодавства з позицій повноти регулювання, ясності, колізійності та можливості практичної реалізації	КЗП.11.КВН.13
Можливість оперування поняттями та категоріями теорії комунікації у роботі юриста; розуміння критеріїв застосування переговорів і розвитку системи врегулювання спорів; теорію конфлікту	КЗП.12	Володіє високим рівнем професійної правосвідомості; застосовує теоретичні знання для аналізу і розв'язання конкретних конфліктів	КЗП.12.ЗВН.14.ПВН.15
		Використовує різні методики переговорних та посередницьких процедур. Вміє брати участь у переговорах, оцінює їх доцільність та ефективність.	КЗП.12.ПВН.16

		Має навички вирішення правових конфліктів; навички застосування відповідних норм права	КЗП.12.ЗПО.17
		Вміє обрати оптимальну процедуру врегулювання конфлікту.	КЗП.12.ПВН.18
Здатність використовувати міжнародно-правові джерела у вирішенні юридичних справ	КЗП.13	Знає сутність і зміст положень основних міжнародних нормативно-правових актів з прав людини і громадянина та практику їх застосування у вирішенні юридичних справ; вміє аналізувати й тлумачити норми права ООН, Ради Європи та Європейського Союзу	КЗП.13.ЗПО.19
Здатність приймати правові рішення і здійснювати юридичні дії у точній відповідності із законодавством	КЗП.14	Знає норми національного законодавства. Вміє аналізувати їх зміст та кваліфіковано їх застосовувати при виконанні посадових обов'язків	КЗП.14.КВН.20, ПВН.21
Здатність планувати й реалізувати відповідні заходи у межах виконання службових обов'язків.	КСП.15	Знає і розуміє концептуальні положення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Вміє застосовувати знання для розв'язання практичних завдань при виконанні посадових обов'язків	КСП.15. ЗВН.22. ПВН.23.
		Вміє правильно планувати свою професійну діяльність і реалізовувати її в межах чинного законодавства	КСП.15. ПВН.24
Здатність критично аналізувати сучасні правові механізми захисту охоронюваних законом суспільних відносин у сфері виконання покарань	КСП.16	Знає основні тенденції розвитку та функціонування системи виконання кримінальних покарань, основні поняття та інститути кримінально-виконавчого права; доктринальні підходи до проблемних питань кримінально-виконавчого законодавства. Вміє використовувати правові способи і методи регулювання окремих суспільних процесів і явищ, пов'язаних із виконанням кримінальних покарань.	КСП.16. КВН.25. ПВП.26
Здатність визначати основні проблеми у протидії злочинам, іншим правопорушенням, корупційним проявам, рецидивній та організованій злочинності та формулювати пропозиції щодо їх розв'язання	КСП.17	Знає і розуміє зміст основних заходів протидії злочинності в органах і установах виконання кримінальних покарань. Вміє планувати і організувати виконання заходів щодо розв'язання проблем у протидії злочинам, іншим правопорушенням.	КСП.17.ЗПО.27.
		Вміє інтерпретувати, узагальнювати практику та планувати і організувати виконання заходів щодо розв'язання проблем у протидії злочинам, іншим	КСП.17. КВН.28.

Здійснювати аналіз статистичної інформації та узагальненнь правозастосовної практики у сфері виконання покарань, протидії правопорушенням та злочинам, які вчиняються у період відбування кримінальних покарань	КСП.18	Знає методологію отримання інформації про предмет дослідження, порядок визначення мети та вибір шляхів її досягнення. Вміє узагальнювати, аналізувати, сприймати інформацію, логічно, аргументовано і ясно будувати шляхи вирішення проблемних питань; застосовувати сучасні інформаційні технології для пошуку, систематизації та обробітку правової інформації.	КСП.18.КВН .29
Здатність ухвалювати оптимальні управлінські рішення; сприймати, аналізувати й реалізовувати управлінські інновації в професійній діяльності	КСП.19	Знає методологію управлінської діяльності. Вміє реалізовувати в професійній діяльності управлінські інновації при вирішенні завдань держави у правоохоронній та правозастосовній сферах.	КСП.19.ЗПО .30

4. Перелік навчальних дисциплін загальної та професійної підготовки

Дана ОПП передбачає наступні цикли дисциплін: цикл загальної підготовки та цикл спеціальної підготовки.

В таблицях 5 та 6 наданий розподіл змісту ОПП з урахуванням навчального часу та кількості кредитів ЄКТС за циклами загальної та професійної підготовки.

Таблиця 5

Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклом загальної підготовки

Термін навчання 4 роки		
<i>Назва циклу та його шифр</i>		<i>Академічні години/кредити ЄКТС</i>
Цикл загальної підготовки	ЦЗП	1680/56
Загальна кількість за циклом		1830/61

Таблиця 6

Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклом професійної підготовки

Термін навчання 4 роки		
<i>Назва циклу та його шифр</i>		<i>Академічні години/кредити ЄКТС</i>
Цикл професійної підготовки	ЦПП	5460/182
Загальна кількість за циклами		5310/177

Далі в таблиці 7 надано нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання.

Таблиця 7

Перелік
(навчальних дисциплін, практик, атестації, розподіл навчального часу, перелік сформованих компетентностей та очікуваних результатів навчання)

Навчальні цикли та передбачувані результати їх засвоєння	Перелік дисциплін	Загальна кількість годин	Кредитів ЄКТС	Шифри сформованих компетентцій	Шифри результату навчання
1	2	3	4	5	6
Цикл загальної підготовки	Історія України	90	3	КЗК	ЗВН
	Філософія	120	4	КЗК	ЗВН
	Історія української культури	90	3	КЗК	ЗВН
	Іноземна мова	240	8	КЗК	ЗПО, ПВН
	Українська мова (за професійним спрямуванням)	120	4	КЗК	ПВН, ЗПО
	Політологія	90	3	КЗН	ЗПО
	Інформатика	90	3	КЗН	ПВН, КВН
	Безпека життєдіяльності	90	3	КЗН	ЗПО, ПВН
	Основи охорони праці	90	3	КЗН	ЗПО, ПВН
	Соціологія	90	3	КЗН	ЗВН
	Основи психології	90	3	КЗК	ЗПО
	Основи педагогіки	90	3		
	Економічна теорія	120	4	КЗК	ЗВН
	Релігієзнавство	90	3	КЗК	ЗВН
	Культурологія			КЗК	ЗВН
	Логіка	90	3	КЗК	ЗВН
	Конфліктологія			КЗН	ЗПО, ПВН
	Етика юриста	90	3	КЗК	ЗВН
	Професійна етика			КЗК	ЗВН
		Загальна кількість годин та кредитів за циклом	1680	56	
Цикл професійної підготовки	Теорія держави та права	240	8	КЗН	ЗПО
	Історія держави та права України	150	5	КЗН	ЗПО
	Історія держави та права зарубіжних країн	150	5	КЗН	ЗПО
	Конституційне право зарубіжних країн	120	4	КЗН	ЗПО
	Конституційне право України	120	4	КЗП	ПВН, КВН
	Цивільне право та сімейне право	270	9	КЗП	ПВН, КВН
	Кримінальне право	300	10	КЗП	ПВН, КВН

	Римське право	90	3	КЗН	ЗПО
	Господарське право	90	3	КСП	ЗПО,ПВН
	Адміністративне право	90	3	КЗП	ЗПО, ПВН
	Адміністративне судочинство	90	3		
	Фінансове право	90	3	КСП	ЗПО, ПВН
	Екологічне право	90	3	КЗП	ЗПО, ПВН
	Міжнародне право	90	3	КЗП	ЗПО, ПВН
	Трудове право	150	5	КЗП	ЗПО, ПВН
	Судові та правоохоронні органи України	120	4	КЗП	ЗПО, ПВН
	Криміналістика	150	5	КСП	ПВН, КВН
	Кримінальний процес	150	5	КЗП	ПВН, КВН
	Цивільний процес	90	3	КЗП	ЗПО, ПВН
	Криминологія	150	5	КСП	ПВН, КВН
	Судова медицина та психіатрія	90	3	КЗП	ЗПО, ПВН
	Економічна діяльність УВП	90	3	КСП	ПВН
	Кримінально-виконавче право	300	10	КСП	ПВН, КВН
	Пенітенціарна педагогіка	150	5	КСП	ПВН, КВН
	Пенітенціарна психологія	240	8	КСП	ПВН, КВН
	Оперативно-розшукова діяльність	150	5	КЗП	ЗПО, ПВН
	Управління в правоохоронних органах	90	3	КЗК	ЗПО
	Режим таємності	30	1	КЗН	ПВН
	Тактико-спеціальна підготовка	210	7	КСП	ПВН, КВН
	Військова та бойова підготовка	270	9	КСП	ЗПО, ПВН
	Основи наукових досліджень	90	3	КЗН	ЗПО
	Основи загального та спеціального діловодства	90	3	КЗП	ЗПО, ПВН
	Сучасні міжнародні стандарти у сфері пробації	90	3	КЗН	ЗПО
	Теорія пенітенціарії та міжнародні стандарти поведження	3		КЗН	ЗПО

	ув'язненими				
	Основи критичного мислення та праворозуміння в судовій практиці	90	3	КСП	ПВН, КВН
	Теорія і практика аргументування			КСП	ПВН, КВН
	Право Європейського союзу	120	4		
	Міжнародний захист прав людини				
	Ознайомча практика	90	3	КЗП	ЗПО
	Навчальна практика	180	6	КСП	ПВН
	Стажування на посаді	300	10	КСП	ПВН
	Загальна кількість годин та кредитів за циклом	5460	182		
Атестація здобувачів вищої освіти	Кримінальне право та кримінально-виконавче право	30	1	КСП	ЗПО, ПВН, КВН
	Кримінальний процес	30	1	КСП	ЗПО, ПВН, КВН
	Загальна кількість годин за атестацію здобувачів вищої освіти	60	2		
Загальна кількість годин та кредитів з навчальних дисциплін		7200	240		

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор Академії
Державної пенітенціарної служби,
доктор педагогічних наук, професор
полковник внутрішньої служби
_____Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ
«22» _____ 04 _____ 2016 року

Освітньо-професійна програма
ПСИХОЛОГІЯ
підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
зі спеціальності 053 «Психологія»

Схвалено вченою радою Академії
Державної пенітенціарної служби
5 лютого 2016 року, протокол № 3

І. МЕТА ПРОГРАМИ

Метою освітньо-професійної програми «психологія» є надання освіти у галузі психології із широким доступом випускників до працевлаштування в системі Державної кримінально-виконавчої служби України та інших державних і приватних установах. Програма передбачає оволодіння здобувачами вищої освіти компетентностями необхідними для професійної діяльності та подальшого навчання на наступних рівнях вищої освіти.

Ця програма є нормативним документом, в якому:

1) відображаються:

- цілі освітньої та професійної підготовки бакалаврів зі спеціальності 053 «Психологія»;
- обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- зміст освіти у вигляді основних результатів навчання й загальних та професійних компетентностей випускника;

2) визначаються:

- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- форма атестації здобувачів вищої освіти;
- вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- вимоги професійних стандартів.

Цілями програми є формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності.

Здобувачі вищої освіти мають набути фундаментальних знань про сутність, природу та функціональні механізми психіки, методологію вивчення психічних феноменів. Цілі програми передбачають розвиток спроможності до вживання психологічних знань в професійній діяльності з врахуванням норм професійної етики психолога.

II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти	Бакалавр
Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність	053 Психологія
Обмеження щодо форм навчання	Обмеження відсутні
Освітня кваліфікація	Бакалавр з психології
Кваліфікація в дипломі	Ступінь вищої освіти «Бакалавр» Спеціальність 053 «Психологія» Спеціалізація (зазначається за наявності) Освітня програма (зазначити назву освітньої програми)
Опис предметної області	<p>Об'єкт вивчення: психічні явища, їх виникнення функціонування та розвиток; поведінка, діяльність, вчинки; взаємодія людей у малих і великих соціальних групах; психофізіологічні процеси та механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності.</p> <p>Цілі навчання: формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності.</p> <p>Теоретичний зміст предметної області: система психологічних знань, базових категорій і понять, закономірностей, механізмів, методологічних підходів, пояснювальних принципів, науково-прикладних завдань.</p> <p>Методи, методики та технології: методи теоретичного та емпіричного дослідження, валідні, стандартизовані психодіагностичні методики, методи аналізу даних, технології психологічної допомоги.</p> <p>Інструменти та обладнання: психологічні прилади, комп'ютерна техніка, сучасні інформаційні та комунікаційні технології.</p>

III. Обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти

Обсяг освітньої програми у ЄКТС	<p>- на базі повної загальної середньої освіти становить 240 кредитів ЄКТС.</p> <p>- на базі ступеня «молодший бакалавр» (освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» заклад вищої освіти має право визнати та зарахувати не більше 60 кредитів ЄКТС, отриманих в межах попередньої освітньої програми підготовки молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста).</p> <p>Мінімум 50% обсягу освітньої програми має бути спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю, що визначені Стандартом вищої освіти.</p>
--	--

Вимоги до рівня осіб, які можуть розпочати навчання за програмою і вимоги до професійного відбору вступників

Здобувачами вищої освіти Академії Державної пенітенціарної служби на першому (бакалаврському) рівні можуть стати абітурієнти з повною загальною середньою освітою. Абітурієнти повинні мати атестат про середню освіту встановленого зразка.

Загальні вимоги до якостей випускника Академії Державної пенітенціарної служби (далі - Академії) як соціальної особистості відображають гуманістичну спрямованість змісту освіти, головною метою якої є захист життя, діяльності, всебічного розвитку особистості, ефективного спілкування, залучення до досягнень світової культури, формування моральних та естетичних цінностей, активної участі в реалізації ідей людського розвитку.

IV. Перелік компетентностей випускника

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
Загальні компетентності	<p>ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.</p> <p>ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.</p> <p>ЗК9. Здатність працювати в команді.</p> <p>ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку</p>

	суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	<p>СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.</p> <p>СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.</p> <p>СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.</p> <p>СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.</p> <p>СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.</p> <p>СК6. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження.</p> <p>СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.</p> <p>СК8. Здатність організувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).</p> <p>СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну відповідно до запиту.</p> <p>СК11. Здатність дотримуватися норм професійної етики.</p> <p>СК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.</p>

V. Нормативний зміст підготовки бакалавра, сформульований у термінах результатів навчання

<p>ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.</p> <p>ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.</p> <p>ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.</p> <p>ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.</p> <p>ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.</p> <p>ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.</p> <p>ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.</p> <p>ПР8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців.</p> <p>ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.</p> <p>ПР10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.</p> <p>ПР11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій.</p> <p>ПР12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до</p>

вимог замовника.

ПР13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.

ПР14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості.

ПР15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

ПР17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

ПР18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії.

Перелік навчальних дисциплін загальної та професійної підготовки

Дана ОПП передбачає наступні цикли дисциплін: цикл загальної підготовки та цикл спеціальної (професійної) підготовки. У даній ОПП застосовуються такі скорочення назв циклів підготовки та видів компетентностей (див. таблицю 1-2).

Таблиця 1

Шифри та назви циклів підготовки

Шифр	Назва циклу підготовки
ЦЗП	Цикл загальної підготовки
ЦПП	Цикл професійної підготовки

Таблиця 2

Назви і шифри видів компетентностей

Назва виду компетентностей	Шифр виду компетентності
Інтегральна	ІК
Загальні	ЗК
Спеціальні (фахові, предметні) компетенції	СК

В таблицях 3 та 4 наданий розподіл змісту ОПП з урахуванням навчального часу та кількості кредитів ЄКТС за циклами загальної та професійної підготовки.

Таблиця 3

Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклом загальної підготовки

Термін навчання 4 роки		
<i>Назва циклу та його шифр</i>		<i>Академічні години/кредити ЄКТС</i>
Цикл загальної підготовки	ЦЗП	1710/57
Загальна кількість за циклом		1710/57

Таблиця 4

Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклом професійної підготовки

Термін навчання 4 роки		
<i>Назва циклу та його шифр</i>		<i>Академічні години/кредити ЄКТС</i>
Цикл професійної підготовки	ЦПП	5430/181
Загальна кількість за циклами		5430/181

ДОДАТОК И
Акти реалізації результатів дослідження

Міністерство юстиції України

АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

вул. Гонча, 34, м. Чернігів, 14000, тел. (0462) 676822, E-mail academy@kvs.gov.ua, код ЄДРПОУ 08571788

31.12.2021 № 15/3943

на № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Академії Державної пенітенціарної служби, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, полковник внутрішньої служби

[Handwritten signature]

Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ

« _____ » _____ 2021 року

АКТ

**про реалізацію результатів наукового дослідження
Квітки Аліни Сергіївни на тему «Формування соціально-комунікативної
компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої
служби України» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за
спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

Комісія у складі:

голови – професора кафедри іноземних мов доктора педагогічних наук, професора Биконі О.П.; членів комісії – проректора Академії Державної пенітенціарної служби кандидата педагогічних наук, полковника внутрішньої служби Шеремети О.П. та доцента кафедри іноземних мов кандидата педагогічних наук, доцента Іванишиної В.П. підтверджує цим актом те, що результати дисертаційного дослідження Квітки Аліни Сергіївни з теми «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України» впроваджено та реалізовано у науковій і освітній діяльності Академії Державної пенітенціарної служби.

Перелік реалізації та впровадження результатів дослідження:

Розроблені авторкою навчально-методичні матеріали використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Конфліктологія», «Пенітенціарна педагогіка» та «Пенітенціарна психологія» в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України;

Запропонована дисертанткою методика діагностики сформованості соціально-комунікативної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України на основі використання критеріїв, показників і характеристики рівнів, адаптована для використання на курсах підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;

Розроблені авторкою методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України дозволили організувати роботу щодо формування зазначеної компетентності більш системно та структуровано.

Результати, отримані завдяки упровадженню авторських положень і рекомендацій А. Квітки, позитивно вплинули на якість фахової підготовки майбутніх бакалаврів спеціальностей 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність» та 053 «Психологія».

Голова комісії:

професор кафедри іноземних мов
доктор педагогічних наук, професор

Оксана БИКОНЯ

Члени комісії:

проректор Академії,
кандидат педагогічних наук,
полковник внутрішньої служби

Олексій ШЕРЕМЕТА

доцент кафедри іноземних мов
кандидат педагогічних наук, доцента

Віра ІВАНИШИНА

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

"ВІЙСЬКОВА АКАДЕМІЯ (м. ОДЕСА)"

65009, Одеса, Одеса-9, код 24983020. Тел.: (048) 264-30-89, факс: (0482) 69-22-94

E-mail: vaodessa@ukr.net

від 01.02.2022 № 28/4/29

на № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника академії з наукової роботи – начальник науково-організаційного відділу
кандидат технічних наук, доцент

Д. ЛІСОВЕНКО

« ____ » _____ 2022 року

АКТ

про реалізацію результатів наукового дослідження

Квітки Аліни Сергіївни на тему «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Комісія у складі:

голови – начальника кафедри іноземних мов доктора педагогічних наук, доцента Бхіндер Н. В.; членів комісії – начальника кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін кандидата педагогічних наук, доцента Остапчука Т. С. та професора кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін кандидата педагогічних наук, доцента Сарафанюка Е. І. підтверджує цим актом те, що результати дисертаційного дослідження Квітки Аліни Сергіївни з теми «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки» впроваджено та реалізовано у науковій і освітній діяльності Військової академії, а саме:

розроблені авторкою навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін філологічного та психолого-педагогічного спрямування використовуються на Курсах

підвищення кваліфікації науково-педагогічних (педагогічних) працівників та на Курсах лідерства офіцерського складу тактичного рівня;

запропонована авторкою система змодельованих типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності та інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб використовується під час викладання дисциплін «Військова педагогіка та психологія (у тому числі лідерство)» та «Основи військового управління (у тому числі штабні процедури НАТО)»;

розроблені авторкою методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної у майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки реалізуються під час викладання дисциплін варіативної частини освітньо-професійної програми.

Результати, отримані завдяки упровадженню авторських положень і рекомендацій А. Квітки позитивно вплинули на якість фахової підготовки майбутніх офіцерів.

Голова комісії:

доктор педагогічних наук, доцент

Н. БХІНДЕР

Члени комісії:

кандидат педагогічних наук, доцент

Т. ОСТАПЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент

Е. САРАФАНЮК

**ДЕРЖАВНА
ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького
(Національна академія)**

вул. Шевченка, 46. м. Хмельницький, 29000, факс 72-08-02, e-mail: nadpsu@dpsu.gov.ua

04.04.2022 № 31/02
на № _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник ректора (проректор) з навчальної та наукової роботи Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана доктор педагогічних наук, доцент

полковник Сергій БІЛЯВЕЦЬ

«04» 04 2022 року

Акт

**про реалізацію результатів дисертаційного дослідження
здобувачки ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні
науки**

Квітки Аліни Сергіївни

Комісія у складі голови – начальника науково-організаційного відділу кандидата педагогічних наук, доцента Ю. Дем'янюка; членів комісії: начальника кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін доктора педагогічних наук, професора В. Мірошніченко; професора кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін доктора педагогічних наук, професора О. Торічного, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Квітки Аліни Сергіївни з теми «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки» впроваджено в освітній процес підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 252 «Безпека державного кордону», 035 «Філологія» у 2020–2021 навчальному році.

Розробки авторки, висновки і пропозиції дослідження становлять інтерес і прийнятні для практичного використання в освітній діяльності Національної академії

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, а саме:

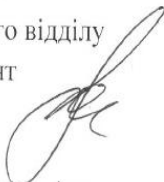
для викладання навчальних дисциплін «Українська мова за професійним спілкуванням», «Педагогіка і психологія», «Громадянське суспільство» використовуються розроблені автором моделі типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії;

позитивну оцінку отримали рекомендації авторки щодо активізації самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки. Зокрема під час експериментальної роботи викладачі розглядали самоосвіту як навчальну та самонавчальну систему таких методів, форм, засобів педагогічного впливу, що активізують самостійну освітню діяльність курсантів;

для викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» використовуються рекомендації А. Квітки щодо виконання курсантами досліджень на такі теми: «Професійна комунікація офіцера», «Основні постулати і правила фахового спілкування», «Комунікативний характер діяльності офіцера», «Нормативна комунікативна взаємодія офіцерів під час служби», «Мовні засоби пом'якшення критичних зауважень», «Конфліктне спілкування офіцера у службовому колективі».

Критичний аналіз і узагальнення результатів дисертаційного дослідження А. Квітки дозволив дійти висновку, що вони є науково обґрунтованими та можуть надалі використовуватися у практичній діяльності вищого військового навчального закладу.

Начальник науково-організаційного відділу
кандидат педагогічних наук, доцент
полковник

Юрій ДЕМ'ЯН'ЮК

Начальник кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
доктор педагогічних наук, професор
полковник

Валентина МІРОШНІЧЕНКО

Професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
доктор педагогічних наук,
професор

Олександр ТОРІЧНИЙ

**ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

25005, Кіровоградська область, м.Кропивницький, Фортечний район, вул. Добровольського
1, Код ЄДРПОУ: 37939527,

Тел./факс. (052 2) 34 40 10, E-mail: office@klanau.kr.ua

P/p: UA188201720343111001200081124 в ДКСУ м.Київ МФО 820172

01.06.2022 № *01-08/702*
на № _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
заступник начальника
Льотної академії НАУ
з навчальної, науково-методичної та
виховної роботи
Сорока М. Ю.

Акт

про впровадження результатів дослідження Квітки Аліни Сергіївни на тему
«Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів
Державної кримінально-виконавчої служби України» на здобуття ступеня вищої
освіти доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Комісія у складі:

голови – доктор педагогічних наук, професор Тетяна Степанівна Плачинда;

членів комісії – кандидат педагогічних наук, доцент Оксана Володимирівна
Урсол та кандидат педагогічних наук, доцент Галина Анатоліївна Пухальська
підтверджує цим актом те, що результати дисертаційного дослідження Квітки Аліни
Сергіївни з теми «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх
офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України» впроваджено та
реалізовано в освітній і науковій діяльності Льотної академії Національного
авіаційного університету.

Розроблені авторкою навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін
філологічного та психолого-педагогічного спрямування, а також система

змодельованих типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності та інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб використовуються під час викладання дисциплін Соціологія, Українська мова (за професійним спрямуванням), Риторика. Запропоновані авторкою методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі професійної підготовки реалізуються у процесі фахової підготовки курсантів і студентів Львотної академії НАУ.

Констатуємо, що упровадження авторських положень і рекомендацій А. Квітки позитивно вплинули на якість фахової підготовки майбутніх фахівців Львотної академії Національного авіаційного університету.

Голова комісії:

Доктор педагогічних наук,
Професор

Тетяна ПЛАЧИНДА

Члени комісії:

кандидат педагогічних наук,
доцент

Оксана УРСОЛ

кандидат педагогічних наук,
доцент

Галина ПУХАЛЬСЬКА

ДОДАТОК К
Список публікацій здобувача

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації*

1. Квітка А. С. Діагностичний апарат для визначення сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки.* Хмельницький, 2021. № 1(24). С. 180–192. (індексується в таких наукометричних базах даних: Google Академія, США; IndexCopernicus, Польща; Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Україна; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/638/588>.

DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.638>

2. Квітка А. С. Методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Інноваційна педагогіка: наук. журнал.* Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 61–66. (індексується в наукометричній базі даних IndexCopernicus, Польща; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/34/part_2/14.pdf

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.12>

3. Квітка А. С. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Молодь і ринок : щомісячний наук.-пед. журн.* Дрогобич, 2021. № 4 (190). С. 142–148. (індексується у таких наукометричних базах даних: Google Scholar, США; IndexCopernicus, Польща; ERIH PLUS, Норвегія; внесений до переліку фахових видань

України категорії «Б»). Посилання на публікацію:
<http://mir.dspu.edu.ua/article/view/228080/234929>

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>

4. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький, 2020. № 4(23). С. 169–183. (індексується в таких наукометричних базах даних: Google Академія, США; IndexCopernicus, Польща; Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Україна; внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію:
<https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/606/560>.

DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.606>

5. Квітка А. С. Сутність, особливості змісту і структура соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / редкол. : Г. П. Шевченко (голов. ред.) та ін. Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім.В. Даля, 2021. Вип. 2(101). Ч. 2. С. 36–48. (індексується в таких наукометричних базах даних: Ulrich's Periodical Directoty, США; IndexCopernicus, Польща; Open Academic Journals Index (OAJI); внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»). Посилання на публікацію:
[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=domtp_2021_2\(2\)_6](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=domtp_2021_2(2)_6)

DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_2-36-48

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Квітка А. С. Дослідно-експериментальна робота з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.). Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 34–36. Посилання на публікацію: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-Konferencija-22.04.2021.pdf>

7. Квітка А. С. Критерії та показники сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 лютого 2021 р.) Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 29–32. Посилання на публікацію: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/02/re-12.02.21.pdf?>

8 Квітка А. С. Окремі результати педагогічного експерименту з формування у майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України соціально-комунікативної компетентності. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21–22 травня 2021 р.) Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 80–82. Посилання на публікацію: https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/pedagogylviv_%D0%9C%D0%B0%D0%B9_2021.pdf

9. Квітка А. С. Особливості змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 травня 2020 р.) Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. С. 100–103. Посилання на публікацію: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5409/document.pdf>

10. Квітка А. С. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Київ, 23 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 35–36. Посилання на публікацію:
<http://www.kpppo.nau.edu.ua/files/Konfer2021.pdf>

11. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: український і зарубіжний досвід формування. *Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16-17 квітня 2021 р.) Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2021. С. 114–116.

12. Квітка А. С. Соціально-комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України до професійної діяльності. *Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки й оборони України*: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 26 листопада 2020 р.). Хмельницький: Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2020. С. 557–559. Посилання на публікацію:
https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/2konferen_listopad_2020.pdf

13. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України як актуальна проблема професійної педагогіки. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29–30 травня 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 35–39.

***Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації***

14. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України : методичні рекомендації. Чернігів : Академія ДПтС, 2021. 67 с.

ДОДАТОК Л

Відомості про апробацію результатів дисертації

Квітки Аліни Сергіївни

«Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів
Державної кримінально-виконавчої служби України»
за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня:

1. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний вимір психології та педагогіки» (Україна, м. Львів, ГО «Львівська педагогічна спільнота», 22–23 травня 2020 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Особливості змісту соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України».*

2. Міжнародна науково-практична конференція «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Україна, м. Запоріжжя, 29–30 травня 2020 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України як актуальна проблема професійної педагогіки».*

3. Міжнародна науково-практична конференція «Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення» (Україна, м. Дніпро, Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 12 лютого 2021 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Критерії та показники сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України».*

4. Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (Україна, м. Одеса, ГО «Південна фундація педагогіки», 16-17 квітня 2021 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Соціально-комунікативна компетентність*

майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: український і зарубіжний досвід формування».

5. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021» (Україна, м. Чернігів, Академія Державної пенітенціарної служби, 22–23 квітня 2021 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Дослідно-експериментальна робота з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України».*

6. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Україна, м. Київ, 23 квітня 2021 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі професійної підготовки».*

7. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний вимір психології та педагогіки» (Україна, м. Львів, ГО «Львівська педагогічна спільнота», 21–22 травня 2021 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Окремі результати педагогічного експерименту з формування у майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України соціально-комунікативної компетентності».*

Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня:

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки й оборони України» (Україна, м. Хмельницький, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 26 листопада 2020 р.). Форма участі – публікація тез на тему: *«Соціально-комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України до професійної діяльності».*